

УКРАЇНСЬКА МІФОЛОГІЯ

хрестоматія

Умань – 2022

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

УКРАЇНСЬКА МІФОЛОГІЯ

Хрестоматія

Навчальний посібник для студентів і магістрантів
Факультету філології та журналістики

Укладач Наталія Сивачук

Умань
Візаві
2022

УДК 82.343(477)(07)

У 45

Упорядник:

Сивачук Н. П., кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання, завідувач науково-дослідної лабораторії «Підготовка студентів-філологів до українознавчої роботи в школі» Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Рецензенти:

Вовк М. П., доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник Українського відкритого університету післядипломної освіти.

Гоголь Н. В., доктор педагогічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Йовенко Л. І., доктор педагогічних наук, професор кафедри української літератури, українознавства та методики їх навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

У 45 Українська міфологія : хрестоматія [Навчальний посібник для студентів і магістрантів факультету філології та журналістики] / укладач Наталія Петрівна Сивачук. — Умань : Вид-во: ВІЗАВІ, 2022. — 174 с.

До хрестоматії увійшли міфологічні казки, тексти Рігведи, космогонічні колядки, уривки Книги буття Старого Заповіту, билини, міфологічні легенди, повір'я українського народу.

Поєднання цих матеріалів під однією палітуркою полегшить роботу студента під час вивчення курсу української міфології, а також стане в нагоді учителям та усім шанувальникам давньої культури України.

УДК 82.343(477)(07)

УКРАЇНСЬКА МІФОЛОГІЯ

Хрестоматія

Посібник для студентів і магістрантів факультету
української філології

Укладач Н. П. Сивачук

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
КАЗКИ-МІФИ	13
Курочка-Ряба	13
Рукавичка	15
Яйце-райце.....	16
Котигорошко.....	26
Івасик-Телесик.....	29
Царівна-жаба	34
Створили передусім покоління людей золоте.....	42
Міф про Девкаліонів потоп, переданий Нонном Панополітанським	49
Колядки міфологічного змісту.....	55
КОСМОГОНІЯ «РІГВЕДИ»	57
МІФ ПРО СВІТОВЕ ДЕРЕВО	58
З ШУМЕРСЬКОГО ЕПОСУ ПРО ГІЛЬГАМЕША.....	58
СОТВОРЕННЯ СВІТУ	60
З книги буття Старого Заповіту	60
ПРО СВІТОВИЙ ПОТОП	62
З КНИГИ БУТТЯ СТАРОГО ЗАПОВІТУ	62
МІФИ	64
Як створив Бог Адама	64
*Як Бог створив людину	65
* Як Бог створив людину	66
* Як Бог створив жінку	66
*Як Бог створив Адама і Єву	67
*Як Бог створив Адама і Єву	67
* Як Бог створив Адама і Єву	68
*Про Бога і перших людей.....	69
*Про перших людей	70
Три дерева.....	71
*Триблаженне дерево	72
*Триблаженне дерево	72
*Про перших людей	73
*Про Долю.....	75
*Про Долю	76
*Про Злидні	77
*Про Злидні	78
*Про Злидні	80
*Про лихоманку.....	81
*Про Марію Магдалину та неслухняних людей	82
*Про чуму	83
*Гостець.....	83
*Понеділок.....	84
*Неділя.....	85
* П'ятниця.....	86
* П'ятниця.....	86

Свята П'ятниця.....	87
*Мороз і Вітер.....	88
Вітер.....	90
Вихор.....	91
*Місяць.....	92
Місяць.....	93
Зорі.....	93
Чумацький Шлях.....	94
Падучі зірки.....	95
Падучі зірки.....	96
Відьма.....	96
Дощ.....	97
Про Грім.....	97
Мороз.....	98
Гори.....	99
Вирій –Ірій.....	99
Про рахманів.....	100
Про рахманів.....	100
Вода Єлена.....	101
Вогонь.....	102
Горілка.....	103
Вогонь.....	104
Вогники на цвинтарях.....	104
Папороть.....	105
Тирлич.....	105
Чорнобиль.....	106
Очерет.....	107
Бех.....	107
Кропива і васильки.....	109
Васильки.....	112
Васильки.....	113
Братки.....	113
Забий-круча.....	113
Петрів батіг.....	114
Ячмінь і горох.....	115
Часник.....	115
Про куріння.....	116
Про тютюн.....	116
Осика.....	117
Бузина.....	118
Кінь.....	118
Воли.....	119
Корова.....	120
Свиня.....	121
Свиня.....	121
Собака.....	121
Собака.....	122
Ярчук.....	122
Собака.....	123
Кіт.....	123

Про вовка	124
Вовки і святий Юрій	125
Про святого Юрія	125
Про ведмедя	126
Про ведмедів	127
Зінське щеня	127
Про зайця	128
Про кажанів	128
Про курку	129
Яйця	130
Півень	130
Про гусей	131
Павич	132
Про павичів	132
Про павичів	132
Ластівка	133
Про ластівок	134
Горобці	134
Волове око	134
Дятел	135
Соловей	135
Зозуля	136
Яструб	137
Лелека	137
Журавель	138
Сова	138
Про сову	139
Крук	139
Сойка	140
Орел	141
В'юнi	141
Рак	142
Хрін	142
Про скіфів	142
Розрив-трава	145
Кам'яна баба	146
Залізна баба	146
Камені-богатирі на порогах Дніпра	148
Гонтів яр	149
Камінна голова	150
Велетні і пігмеї	151
Три покоління людські	151
Змієві вали	152
БИЛИНИ	153
ВОЛХ ВСЕСЛАВОВИЧ (Українська билина)	153
ДОБРИНЯ І ЗМІЙ (Українська билина)	155
ЗОЛОТІ КИЇВСЬКІ ВОРОТА (Українська билина)	160
ЗЦІЛЕННЯ ІЛЛІ МУРОМЦЯ (Українська билина)	161
ІЛЛЯ МУРОМЕЦЬ І СОЛОВЕЙ-РОЗБІЙНИК (Українська билина)	165

МИКУЛА І ВОЛЬГА (Українська билина)	169
КИРИЛО КОЖУМ'ЯКА (Українська билина).....	171

ПЕРЕДМОВА

Міфологія відображає знання, що накопичувалися (акумуляувалися) упродовж тисячоліть. Зазвичай міфологія сприймається як байка, байка віри, оповідь про богів. Головними поняттями тут є «байка» і «віра», які певною мірою є протилежними, але ця протилежність притаманна для сучасного їх розуміння, колись вони були синонімами. В дитинстві ми віримо в казки і байки, а за допомогою їх пізнаємо світ. Отож і в далекому минулому дитинстві людства, у первісному суспільстві міфологія була основним способом осягнення світу.

В історії світової науки, мабуть немає такої заплутаної проблеми як міфологія, стосовно якої вчені висловлюють діаметрально протилежні судження: то ототожнюють її з релігією, то протиставляють; одні вказують на різницю між міфологією і легендами, казками, переказами, інші – ототожнюють їх.

Питаннями слов'янської міфології вчені зацікавилися у другій половині XIX століття. Першим питання вивчення міфології українського фольклору порушив М. Костомаров. Значення деяких його положень, що стосуються символіки міфологічних образів не втрачається до сьогодні. В XIX столітті в цьому ж напрямку працювали О. Потебня, М. Сумцов, пізніше – І. Франко, В. Гнатюк, В. Петров, Л. Дунаєвська, В. Давидюк, О. Бріцина, С. Мишанич, М. Новикова, М. Москаленко, Ю. Климець та ін.

Важливе значення для розуміння міфології українського фольклору мають праці видатних слов'янських учених XX ст. Л. Нідерле, К. Мошинського, Л. Пелки, А. Гештора, Д. Зеленіна, Є. Анічкова, В. Проппа, Є. Мелетинського, В. Соколової, В. Єр'оміної, Є. Померанцевої, Н. Велецької, Л. Виноградової, Н. і С. Толстих, О. Сєдакової, А. Богдановича.

Питання походження міфології фольклорних жанрів досліджували румунський учений Р. Вулканеску, німецький А. Нічке.

Аналіз основних типів світогляду здійснили Дж. Фрезер, Е. Тайлор, С. Токарев, Б. Рибаків, М. Попович, О. Курочкін, В. Балушок, К. Кутельмах.

З метою визначення часових рамок існування певних світоглядних тенденцій не можна обійтися без врахування даних суміжних наук: археології, палеографії, етноісторії. Це праці

В. Барана, С. Березанської, М. Брайчевського, Я. Боровського, Л. Залізняка, Д. Козака, Л. Павленка, М. Плещишина, Б. Рибаківа, М. Чмихова та ін.

Першу спробу реконструкції фольклорного міфу на основі інтердисциплінарного підходу здійснив В. Давидюк, який

- з'ясував найдавніші функції міфів, визначив їхні емпіричні джерела;

- виявив послідовність входження в міф основних світоглядних рис, з'ясував їх господарсько-культурне тло і синхронні звичаєво-правові норми;

- реконструював семантику основних міфічних образів та сюжетів українського архаїчного фольклору;

- вичленив з фольклорних текстів основні господарсько-культурні синхронотипи первісного міфа;

- на основі зіставлення міфічних господарсько-культурних синхронотипів та археологічних артефактів зробив спробу синхронізації основних фольклорних мотивів та сюжетів.

З міфологією пов'язані матеріали практично всіх археологічних пам'яток. Загальновизнаною є думка професора Миколи Чмихова про те, що «різні зображення, в тому числі і орнаментальні, починаючи з пізнього палеоліту і принаймні по I тис. до н.е., є своєрідними ілюстраціями міфів».¹ Повна тотожність обох міфів неможлива. Він вважає, що зображальні версії виглядають деякою мірою важливішими для найдавніших епох, стадіально більш ранніми, ніж оповідні.² Зображальні версії, на думку вчених, «повніше і чіткіше розкривають те, що в літературі та фольклорі замовчується, або те, що там глибоко заховане».³ За словами академіка Бориса Рибаківа, «безсловесна мова народного зображального мистецтва... донесла до нас ті уявлення, які виникли у первісних мисливців мезоліту 7000 років тому».⁴

Існує думка, що основи язичництва формувалися переважно в умовах лісостепу Правобережної України, де мешкали предки слов'ян. А більшість археологів вважають Україну індоєвропейською прабатьківщиною.

¹ Чмихов Микола. Від яйця-райця до ідеї Спасителя: Монографія. – К.: Либідь, 2001. – С.25.

² Там само.

³ Кинжалов Р.В. Проблема реализации вариантов мифа в повествовательном фольклоре и изобразительном искусстве// Фольклор и этнография. Москва, 1977. – С. 25.

⁴ Рыбаков Б.А. Язычество древних славян. – М.: Русское слово, 1997. – С.114.

Дослідження свідчать, що територія України часів мезоліту мала сприятливі природно-кліматичні умови. Тут компактно розташовувалися три основних зони помірних широт – степова, лісостепова, лісова. Фауна і флора були надзвичайно багаті: росли багато видів трав, листяних та хвойних дерев на родючих ґрунтах у помірному кліматі, ріки й озера кишіли рибою, заплави слугували багатющими пасовиськами. Такі умови сприяли розвитку полювання, збиральництва, рибальства, землеробства. Географічне розміщення – територіальне розселення на ранніх етапах формування етнічних груп відіграє вирішальну роль у виникненні первісних вірувань, які згодом переходять у систему народної міфології.

Особливість географічного середовища та історичного розвитку населення поступово призвели до виникнення кількох груп споріднених племен, які змогли виробити свою особливу систему світогляду, а також особливий характер обміну ідеями з сусідніми народами.⁵

З часом змінювалася природа, соціальна та етнічна структура населення і разом з цим змінювалася система світогляду. Як відомо, світогляд народу пов'язаний з конкретно-історичною епохою, в якій він живе. Так, в *палеоліті* основним видом діяльності було мисливство. В цей час складається рання стадія культу і магія полювання, що знайшла своє вираження у ритмічних рухах, жестах, звуках, міміці. За кам'яного віку (*мезоліт*) починають використовувати камінь як знаряддя праці, займаються рибальством, приручають тварин, яких вважають священними, оформляється система культів тварин, рослин, природних стихій, складається система уявлень про надприродні властивості предметів і речей та поклоніння їм (фетишизм). Виникає культ вшанування вогню. У *протонеоліті* людина приручає звіра, тому активно розвивається тваринництво, ведеться осілий спосіб життя, який дав можливість спостерігати постійно одні й ті ж явища природи та довкілля, наприклад, рух небесних світил. Період *неоліту* (мідний вік, близько 4 – 3 тис. до н.е.) позначений тим, що провідним видом діяльності людей стає землеробство, удосконалюється тваринництво, зароджуються ремесла. А найважливіше досягнення – будівництво житла, в якому з'являється

⁵ Чмихов Микола. Від яйця-райця до ідеї Спасителя: Монографія. – К.: Либідь, 2001. – С.41.

піч, що спричиняє трансформацію культу вогню у культ домашнього вогнища. Патріархат змінюється матріархатом, зароджується календарна та родинна обрядовість. Магів, які раніше проводили ритуали, змінюють жерці. В період останньої стадії неоліту сформувалася *трипільська культура* (3 – 2 тис до н.е.). Основним заняттям людей стає землеробство, відповідно саме в цей час остаточно формується календарна обрядовість та первісні форми релігії. Про існування в той час системи культів свідчать малюнки на посуді. В *епoxy бронзи* (2 тис до н.е. – 8 ст. до н.е.) формуються суспільні верстви: жерці, мисливці, землероби, відбувається трансформація похоронного обряду (поховання в землю з насипанням високого кургану та ритуальною тризною), що зумовило виникнення голосінь та річних свят вшанування померлих. В цей же час календарна обрядовість доповнюється словесними текстами, колядками, щедрівками, веснянками, купальськими та жнивварськими піснями. *Залізний вік* (8 ст. до н.е. – 4 ст. н.е.) характеризується оформленням моногамної сім'ї, розширенням ремісництва та товарообміну, зародженням державного устрою. Утворення військових громад та союзів спричинило виникнення героїчного епосу, легенд, казок. В цей час на території проукраїнських земель сформувалася *скіфська культура*. Скіфи займалися хліборобством (скіфи-орачі), військовою справою (царські скіфи). Праслов'яни, згідно досліджень істориків, з'явилися в 6 ст. н.е.

Вони сповідували язичництво і вірили у невидимий духовний світ – домовиків, русалок, водяників, лісовиків.⁶

Саме в міфологічну епоху виникають і побутують міфи, магія, календарно-обрядові ритуали, казки-міфи, колядки, щедрівки, веснянки, які донесли до нашого часу знання про міфи.

До нас дійшли переважно уривки з прадавніх міфів, які нелегко розпізнати, щоб вибудувати струнку систему української міфології. Першоджерелом для осмислення міфології українців часто були історіографічні пам'ятки, написані служителями християнського культу, тому ця інформація подавалася тенденційно і однобічно. Дуже часто вони не відбивають справжньої суті дохристиянських обрядів.

⁶ Лановик М.Б, Лановик З.Б. Періодизація фольклору міфологічної епохи//Українська усна народна творчість: Підручник. – К.: Знання-Прес, 2006. – С.29 – 40.

Весь фольклор нашого народу глибоко закорінений у міфологічні уявлення наших предків-слов'ян. Давня міфологія наявна у тих фольклорних текстах, які дійшли до наших днів і побутують сьогодні. Вона виявляється на рівні символіки, образності, тематики, поетики. Вчені вважають, що значна частина наших міфів захована в українських казках, календарних обрядах і піснях, замовляннях, легендах, оповідях і навіть у найдавніших загадках.⁷ Найбільше матеріалу для реконструкції первісної міфології можуть дати ті жанри фольклору, які вважаються найдавнішими: казки, загадки, замовляння, календарна та родинна обрядовість, особливо весільна.⁸

Так, український обрядовий фольклор містить кілька видів міфу про умираючу й оживаючу природу, що знаходить свій прямий вияв у народній грі «Подоланочка» та новорічній містерії «Коза». Професор В. Давидюк називає найдовершенішими зразками українського календарного міфу колядно-новоріччі.⁹ Найархаїчнішими є колядки про космічне море, світове дерево, птахів-деміургів, острів-камінь. Рефлексією певних архаїчних світовідчужань називають народну казку, оскільки вона найбільше відрізняється багатством міфологічного змісту. Серед казок про тварин вчені виділяють такі, що мають певний ритуально-утилітарний зміст. Головною функціональною прикметою їх є кумулятивність, а жанровою – семиперсонажність і наявність ритмізованих рефренів, що могли виконувати колись роль ритуальних молитов («Колобок», «Коза-дереза», «Рукавичка»)¹⁰. Конкретно-архаїчна інформація про чарівну казку міститься в «елементарному» сюжеті (за Б. Кербеліте), яка робить доступною семантику казки, що уможлиблює її міфологічну інформативність.

Все сказане дає можливість сформулювати основні завдання пропонованого навчального посібника:

- ознайомити студентів з текстами фольклорних творів, що мають міфологічну наповненість;
- акцентувати увагу на необхідності застосування і перевагах комплексного підходу до вивчення української міфології;

⁷ Давидюк Віктор. Первісна міфологія українського фольклору. – Луцьк: Вежа, 1997. – С.5.

⁸ Давидюк Віктор. Первісна міфологія українського фольклору. – Луцьк: Вежа, 1997. – С.21.

⁹ Давидюк Віктор. Первісна міфологія українського фольклору. – Луцьк: Вежа, 1997. – С.255.

¹⁰ Давидюк Віктор. Первісна міфологія українського фольклору. – Луцьк: Вежа, 1997. – С.24.

– сприяти усвідомленню того, що знання міфології, а тим більше – знання своєї – української міфології допомагає формуванню власної життєвої позиції і надає можливість стратегічного осмислення професійного становлення майбутнього вчителя.

(Укладач: *Н.П.Сивачук*)

КАЗКИ-МІФИ

Курочка-Ряба

Був собі дід та баба, а у їх – курочка ряба; та знесла яєчко, не простее, золотее. Дід бив – не розбив, баба била – не розбила. Положили в черепочку, поставили у куточку. Мишка бігла, хвостиком зачепила і розбила. Дід плаче, баба плаче, курочка кудкудаче, солом'яні двері риплять.

Стоїть дуб.

– Двері, двері, чого ви рипите?

– Поспускай гілля, так скажу.

Дуб і попускав гілля.

– Як же, – кажуть, – нам не рипіти: був собі дід та баба, а у їх курочка ряба; та знесла яєчко, не простее, золотее. Дід бив – не розбив, баба била – не розбила. Поклали в черепочку, поставили у куточку. Мишка бігла, хвостиком зачепила і розбила. Дід плаче, баба плаче, курочка кудкудаче, солом'яні двері риплять, дуб гілля попускав.

Іде баран води пити:

– Дубе, дубе, чого ти гілля попускав?

– Збий собі роги, так скажу.

Він взяв і позбивав.

– Як же мені не попускати: був собі дід та баба, а у їх курочка ряба; та знесла яєчко, не простее, золотее. Дід бив – не розбив, баба била – не розбила. Положили в черепочку, поставили у куточку. Мишка бігла, хвостиком зачепила і розбила. Дід плаче, баба плаче, курочка кудкудаче, солом'яні двері риплять, дуб гілля попускав, баран роги збив.

Прийшов баран до річки.

– Баран, баран, чого ти роги позбивав?

– А стань крив'яною, так скажу.

Річка і стала крив'яною.

– Як же мені не позбивати: був собі дід та баба, а у їх курочка

ряба; та знесла яєчко, не простеє, золотее. Дід бив – не розбив, баба била – не розбила. Положили в черепочку, поставили у куточку. Мишка бігла, хвостиком зачепила і розбила. Дід плаче, баба плаче, курочка кудкудаче, солом'яні двері риплять, дуб гілля поспускав, баран роги збив, річка крив'яною стала.

Приходе до річки попова дівка, тарілок банити.

– Річко, річко, чого ти крив'яною стала?

– А побий оту посуду, так скажу.

Дівка і побила.

– Як же, – каже, – мені крив'яною не стати: був собі дід та баба, а у їх курочка ряба; та знесла яєчко, не простеє, золотее. Дід бив – не розбив, баба била – не розбила. Положили в черепочку, поставили у куточку. Мишка бігла, хвостиком зачепила і розбила. Дід плаче, баба плаче, курочка кудкудаче, солом'яні двері риплять, дуб гілля поспускав, баран роги збив, річка крив'яною стала, дівка посуд побила.

Прийшла дівка додому, а попадя саме діжу вчинила.

– Чого ти, – пита, – побила?

– А порозкидайте цю розчину по хаті, так скажу.

Порозкидала попадя розчину, дівка і каже:

– Як же мені не побити: був собі дід та баба, а у їх курочка ряба; та знесла яєчко, не простеє, золотее. Дід бив – не розбив, баба била – не розбила. Положили в черепочку, поставили у куточку. Мишка бігла, хвостиком зачепила і розбила. Дід плаче, баба плаче, курочка кудкудаче, солом'яні двері риплять, дуб гілля поспускав, баран роги збив, річка крив'яною стала, дівка посуду побила, попадя розчину по хаті порозкидала.

Приходе піп:

– Що це ти наробила?

– А одріж косу, то скажу.

Піп узяв та й одрізав.

– Як же мені не порозкидати: був собі дід та баба, а у їх курочка ряба; та знесла яєчко, не простеє, золотее. Дід бив – не розбив, баба била – не розбила. Положили в черепочку, поставили у куточку. Мишка бігла, хвостиком зачепила і розбила. Дід плаче, баба плаче, курочка кудкудаче, солом'яні двері

риплять, дуб гілля попускав, баран роги збив, дівка посуду побила, матушка розчину порозкидала, піп косу одрізав.

Українські народні казки / Упоряд., передмова Миколи Дмитренка. – К.: Видавець Микола Дмитренко, 2004. – 384 с. (Серія «Народна творчість». – Кн 6). – С. 8–14.

Рукавичка

Був собі дід та загубив рукавичку. От біжить мишка, улізла в ту рукавичку та й сидить.

А це скаче жаба та й каже:

– Хто, хто у цій рукавичці?

– Мишка-скряботушка. А ти хто?

– Жабка-скрекотушка. Пусти і мене.

– Іди.

От біжить зайчик та й каже:

– Хто, хто у цій рукавичці?

– Мишка-скряботушка й жабка-скрекотушка. А ти хто?

– Зайчик-лапанчик. Пустіть і мене.

– Іди.

Коли це біжить лисичка:

– Хто, хто у цій рукавичці?

– Мишка-скряботушка, жабка-скрекотушка і зайчик-лапанчик. А ти хто?

– Лисичка-сестричка. Пустіть і мене.

– Іди.

От вони сидять. Біжить вовчик і питає:

– Хто, хто у цій рукавичці?

– Мишка-скряботушка, жабка-скрекотушка, зайчик-лапанчик та лисичка-сестричка. А ти хто?

– Вовчик-братик. Пустіть і мене.

– Іди.

Коли йде ведмідь, гуде і питається:

– Хто, хто в цій рукавичці?

- Мишка-скряботушка, жабка-скрекотушка, зайчик-лапанчик, лисичка-сестричка і вовчик-братик. А ти хто?
- Ведмідь-набрідь. Пустить і мене в рукавичку.
- Іди.
- От і той уліз.
- Біжить кабан:
- Хро-хро-хро! Хто, хто в цій рукавичці?
- Мишка-скряботушка, жабка-скрекотушка, зайчик-лапанчик, лисичка-сестричка, вовчик-братик і ведмідь-набрідь. А ти хто?
- Кабан-неклан. Пустить в рукавичку і мене.
- Іди.
- От і той уліз, та й сидять.
- Коли це іде стрілець. Бачить, що рукавичка ворухиться. Він як стрільне – аж там от скільки шкур!

Українські народні казки / Упоряд., передмова Миколи Дмитренка. – К.: Видавець Микола Дмитренко, 2004. – 384 с. (Серія «Народна творчість». – Кн 6). – С. 19–22.

Яйце-райце

Колись була птиця жайворонок царем, а царицею – миша, і мали вони своє поле. Посіяли на тім полі пшеницю. Як уродила їм та пшениця – давай вони зерном ділитися. От одне зерно зайве було. Миша каже:

– Нехай мені буде!

А жайворонок каже:

– Нехай мені!

Думають вони: що тут робити? Пішли б позиватися, та немає старших за них: немає до кого йти позиватися. Потім миша каже:

– Ну, я лучче його перекушу.

Цар на це діло згодився. Миша тільки взяла зерно в зуби та в нору й побігла. Тут цар-жайворонок збирає всіх птиць, щоб звоювати царицю-мишу, а цариця-миша скликає всіх звірів, – і почали війну. Як вийшли в ліс, – то що звірі хочуть яку птицю

розірвати, то вони на дерево; а птиця як візьме, літаючи, бити звірів... Так билися цілий день, а потім увечері сіли всі спочивати. Коли цариця огляділась – аж немає на війні комашні! Тоді вона звеліла, щоб конче була на вечір і комашня. Коли це приходить і комашня. Цариця й загадала їй, щоб вона вночі полізла на дерева і за одну ніч повідкушувала птиці пир'я коло крил.

На другий день, тільки що розвиднілось, цариця кричить:

– Ану, вставайте воюватися!

Птиця що підійметься, то й упаде на землю, – там звір її й розірве. Отак цариця-миша звоювала царя-жайворонка.

А один орел бачить, що то лихо, сидить на дереві і не злітає. Коли тут іде стрілець, побачив, що орел сидить на дереві, – як націлиться на нього. А той орел так просить його:

– Не бий мене, голубчику, я тобі в великій пригоді стану!

Стрілець удруге націливсь, він ще його просить:

– Візьми лучче мене та вигодуй, то побачиш, в якій я тобі пригоді стану!

Стрілець ще наміривсь утретє; орел знов його почав просити:

– Ей, голубчику-братіку! Не бий мене та візьми до себе, – я тобі у великій пригоді стану!

Стрілець повірив йому: поліз, зняв з дерева, та й несе його додому. А орел йому й каже:

– Принеси мене до своєї хати та годуй мене м'ясом доти, поки в мене крила повідростають.

А в того чоловіка було дві корови, а третій бугай. Він зараз і зарізав йому одну корову. Орел ту корову за рік із'їв та й каже тому чоловікові:

– Пусти мене, я політаю, побачу, чи вже відросли крила.

Той чоловік і випустив його з хати. Орел літав, літав, та й прилетів опівдні до того чоловіка, каже йому:

– Ще в мене мала сила – заріж іще одну корову!

Той чоловік послухав його та й зарізав. Орел із'їв її за рік. Та знову як полетів... Пролітав мало не цілий день, – увечері знову прилітає та й каже йому:

– Заріж іще й бугая!

Той чоловік думає: «Що тут робити – чи зарізати, чи ні?» А потім і каже:

– Більше пропало, – нехай і це пропадає!

Узяв та й зарізає йому бугая. Орел як із'їв і того бугая, таки за рік, а потім як полетів, то літає так високо – аж під хмарою. Коли це прилітає та й каже тому чоловікові:

– Ну, спасибі тобі, чоловіче: вигодував ти мене, тепер же сідай на мене.

Той чоловік питається:

– Що з того буде?

А він йому:

– Сідай!

Той і сів.

Орел його поніс аж під хмару, а потім і пустив додолу. Той чоловік летить додолу, – коли це орел не дав йому долетіти до землі, підхопив його та й каже:

– А що, як тобі здавалось?

А він каже:

– Так, наче я вже неживий був.

Тоді орел йому каже:

– Отак саме й мені було, як ти на мене націлявся.

Потім каже:

– Сідай знов!

Тому чоловікові й не хотілося сідати на орла, – ну, нема що робити, – таки сів. Орел знов його як поніс, та аж у саму хмару, а там як скинув його з себе – та підхопив так, може, як на два сажні від землі, та й питається його:

– А що, як тобі здавалось?

Він йому каже:

– Так зовсім, наче вже кістки мої розсипались.

Тоді орел йому каже:

– Так само й мені було, як ти вдруге націлявсь. Ну, ще сідай. Той сів. Він як понесе його аж за хмару, та звідтіль і пустив його додолу та підхопив уже аж коло самої землі, а тоді й питається його:

– Як тобі здавалось, як ти летів на землю?

Той йому:

– Так, наче мене зовсім не було вже на світі.

Тоді орел йому каже:

– Отак же й мені було, як ти втретє націлявсь.

А потім каже:

– Ну, тепер уже ніхто нікому не винний: ні ти мені, ні я тобі. А тепер сідай на мене, та полетимо до моєї господи.

Ото летять та й летять; прилітають до його дядька. А орел тому чоловікову й каже:

– Іди ж у хату, та як будуть питатися тебе: чи не бачив їхнього небожа, то ти скажеш: «Як дасте яйце-райце, то й на очі приведу». Він приходить у хату; коли це йому кажуть:

– Чи по волі, чи по неволі?

А він їм каже:

– Добрий козак усе по волі ходить.

Вони його питаються:

– Чи не чув ти там за нашого небожа? Бо вже четверте літо, як пішов на війну, – та ні чутки, ні звістки.

А він їм каже:

– Як дасте яйце-райце, то й на очі приведу.

Вони тоді:

– Лучче нам його ніколи не бачити, як віддати тобі яйце-райце.

От він виходить із хати й каже орлові:

– Казали так: лучче нам його ніколи не бачити, як тобі віддати яйце-райце.

Орел йому каже:

– Летімо далі!

Летять та й летять, та й прилітають до його брата; той чоловік і тут те саме говорив, що в дядька, – та не дали й тут яйця-райця.

Прилітають до орлового батька, а орел тому чоловікові й каже:

– Іди в хату, та як будуть питатися за мене, то скажеш, що бачив і на очі приведеш.

Увіходить він у хату, а вони йому й кажуть:

– Чи по волі, чи по неволі?

Він їм каже:

– Добрий козак усе по волі ходить.

Вони його стали питатися:

– Чи не бачив ти нашого сина? Бо вже як немає – четверте літо: десь пішов на війну, та, мабуть, убили його там...

А він їм каже:

– Я бачив, але як дасте яйце-райце, то я й на очі приведу.

Батько орлів каже йому:

– Нащо ж воно тобі? Лучче ми тобі дамо багато грошей.

Він каже:

– Я не хочу грошей, мені дайте яйце-райце!

– Піди ж приводь, – зараз тобі дамо!

Він уводить його в хату. Тоді його батьки так зраділи, що дали яйце-райце і сказали:

– Тільки не розбивай ніде на дорозі; а як прийдеш додому, то погороди загороди великі, а тоді його й розіб'єш.

Він іде та йде, та так схотілось пити йому. Коли це найшов криничку. Тільки що став пити воду, та якось об цямрину й розбив те яйце-райце. Як узяв же скот вернути з того яйця!.. Верне та верне. Гониться він за тим скотом; що з того боку піджене, то цей з цього боку розійдеться. Кричить бідолаха, нічого сам не зробить! Коли це іде проти нього змія та й каже йому:

– Що ти мені даси, чоловіче, як я тобі скот цей зажену в те яйце?

А він їй:

– А що тобі дати?

Вона йому й каже:

– Даси те, що без тебе стало дома?

А він каже:

– Дам!

Ото вона гарненько загнала той скот у яйце, заліпила те яйце й дала йому в руки.

Він приходить додому, аж там без нього син народився. Ударив він об поли руками:

– Це ж я тебе, сину, віддав змії!

Ну, ото журяться вони з жінкою, а далі кажуть:

– Нема що робити, – журбою не поможеш! Якось треба жити!

Погородив він загороди великі, розбив те яйце, випустив скот, – забагатів.

Живуть вони, аж поки ось і син підріс. От той син і каже:

– Це ви мене, тату, віддали змії. Ну, дарма, якось буде!

Та й пішов до змії.

Приходить до неї, а вона йому каже:

– Зроби мені троє діл та й підеш додому; а як не зробиш, то я тебе з'їм!

А коло її хати був великий луг – скільки оком сягнути! Так вона йому й каже:

– Щоб ти за одну ніч отой луг викорчував, зорав, пшениці насіяв, вижав її, в скирти склав і щоб в ту ніч з тієї самої пшениці мені паляницю спік: поки я встану, щоб вона на столі лежала.

Він іде до ставка та й зажурився. А там близько був муrowаний стовп, і в тім стовпі жила зміїна дочка зачарована. Він приходить туди та й плаче. А дочка й питається:

– Чого ти плачеш?

– Як же мені не плакати, коли змія загадала таке, що я ніколи його не зроблю, а вона сказала, щоб за одну ніч...

– А що ж таке?

Він їй і розказав. Вона йому й каже:

– Як візьмеш мене за жінку, то я тобі все зроблю так, як вона казала.

Він каже:

– Добре!

Вона йому й каже:

– Лягай же тепер спати, а завтра рано щоб устав та понесеш їй паляницю.

От пішла дівчина до того луку та як свисне! – той луг тріщить, лущить – на тім місці ореться, на другій пшениця сіється... І до світу спекла вона паляницю, дала йому, – він приніс до змії в хату і поклав на столі.

Змія прокидається – вийшла в двір та й дивується на той луг, що тільки сама стерня та скирти стоять. Тоді йому й каже:

– Ну, справивсь! Гляди ж, щоб і вдруге діло зробив!

Та зараз йому й загадала:

– Щоб ти оту гору розкопав, і щоб туди Дніпро йшов, а коло того Дніпра побудуй комори: щоб байдаки туди приставали, й щоб ти ту пшеницю продав на байдаки. Як устану рано, то щоб це все було готове!

Він ізнов іде до того стовпа та й плаче. А дівчина його й питається:

– Чого ти плачеш?

Він їй розказав те все, що йому змія загадала. А дівчина йому й каже:

– Лягай спати тут, я це все пороблю.

А сама як свисне! – так та гора розкопується, Дніпро туди йде, коло нього комори будуються... Тільки прийшла та збудила його, щоб він пшеницю видав купцям на байдаки з тих комор. Змія встає та й дивується, що все так ізроблено, як вона йому загадала.

Тоді загадує йому втретє:

– Щоб ти цю ніч спіймав золотого зайця й раненько щоб приніс мені в хату.

Він ізнов іде до того стовпа та й плаче. Та дівчина й питається його:

– Що вона загадала?

Він розказав.

– Оце вже не жарти, – каже та дівчина, – хто його знає, як його спіймати! Одначе ходім до тієї скелі. Стань же ти над корою; ти будеш ловити, а я піду та буду гонити з нори. І гляди ж: що тільки буде виходити з нори, – бери його: то золотий заєць!

Ото вона пішла та й жене. Коли це вилазить з нори гадюка та й сичить. Він її і пустив. Дівчина виходить із нори та й питається його:

– А що, нічого не вилазило?

А він каже:

– Ба, ні: лізла гадюка, а я побоявся її, щоб не вкусила, та й пустив.

А вона йому каже:

– А щоб тебе! Ото самий заєць! Ну, гляди ж, я ще піду; та як буде хто виходити й буде тобі казати, що тут немає золотого зайця, то ти не вір, а держи його!

Полізла та й жене. Коли це виходить така стара баба та й питається того парубка:

– Чого ти, сину, тут шукаєш?

А він їй каже:

– Золотого зайця.

Вона йому:

– Де тут він ужався? Тут його нема!

Сказала це та й пішла від нього. Коли це виходить та дівчина та й питається його:

– А що, нема зайця? І ніщо не виходило?

Він каже:

– Ба, ні! Виходила баба стара та й спиталась мене, чого я тут шукаю, а я сказав, що золотого зайця, а вона каже: тут його немає, то я її й пустив.

Тоді вона каже:

– Чом ти не держав: ото самий заєць! Ну, тепер більше ніде його не піймаєш, хіба я перекинуся зайцем, а ти мене принесеш і положиш на стільці, – тільки не віддавай у руки, бо як віддаси, то вона пізнає і розірве і тебе, і мене.

От вона так і зробила: перекинулася золотим зайцем. Він узяв приніс того зайця, положив його на стільці та й каже змії:

– Натє ж вам зайця, а я піду вже від вас.

Вона каже:

– Добре, йди!

А змія тільки з хати, а заєць знову перекинувся дівчиною та за тим хлопцем. Почали вони вдвох утікати. Біжать та й біжать. Коли це змія побачила, що то не заєць був, а її дочка, – давай доганяти, щоб її розірвати. Та сама не побігла, а послала свого чоловіка. Він біжить за ними. Вони чують – стугонить земля...

Тоді дівчина й каже:

– Це вже за нами біжать! Я перекинусь пшеницею, а ти дідом, та будеш стерегти мене; як будуть питатися тебе: «Чи не бачив парубка й дівки, чи не йшли сюди?» – то скажеш, що тоді йшли, як ця пшениця сіялась.

Коли це змії летить та й питається того діда:

– Чи не бачив тут – не йшли парубок з дівчиною?

А він каже:

– Йшли.

Той питається:

– Давно ж вони йшли?

Дід:

– Тоді, як оця пшениця сіялась.

Змії каже:

– Цю пшеницю вже пора косить, а їх учора не стало.

Та й вернувся назад. Зміїна дочка зробилась ізнов людиною, а той дід парубком, та давай утікати далі.

Прилітає змії додому. Змія його й питається:

– А що, не догнав? І нікого не зустрів на дорозі?

А він каже:

– Ба, ні! Зустрічав: дід стеріг пшеницю, а я його питаюсь, чи не бачив – тут не йшли парубок із дівчиною? А він каже, що йшли тоді, як та пшениця сіялась, але ж та пшениця така, що пора косити, – так я й вернувсь.

Тоді змія йому каже:

– Чом ти того діда й ту пшеницю не розірвав? То вони самі! Біжи вдруге за ними, та щоб доконче розірвав!

Летить змії. Ті чують, що летить ізнов – аж земля реве, – так дівчина й каже:

– Ой, летить ізнов! Зроблюся я монастирем, таким старим, що от-от розвалиться, а ти – ченцем; та як буде він тебе питатися, чи не бачив таких, то скажеш: «Бачив тоді, як оцей монастир будувався».

Коли це летить змії та й питає цього ченця:

– Чи не бачив – не йшли тут парубок і дівчина?

А він каже:

– Я бачив тоді, як оцей монастир роблено.

А змії каже йому:

– Їх учора не стало, а цей монастир уже років сто, як зроблено.

Сказав це й вернувся назад.

Приходить додому та й розказує змії:

– Бачив одного ченця, коло монастиря ходив; але я його питався, то він сказав, що бігли тоді, як той монастир роблено; але тому монастиреві уже років сто, а їх учора не стало.

Тоді вона й каже:

– Чом ти не роздер того ченця і монастиря не розвалив; то ж вони! Тепер я сама побіжу!

Побігла.

Так біжить!.. А ті чують – земля реве і гаряча. Дівчина тоді й каже йому:

– Ой, отепер ми пропащі: уже сама біжить! Ну, я тебе зроблю річкою, а сама зроблюсь рибою-окунем.

Зробила.

Прибігла змія до тієї річки, перекинулася зараз щукою, – давай гонитися за тією рибою: що хоче вхопити, то окунь повернеться своїм пірцем гострим до неї, то вона й не візьме його. Гонилась, гонилась, – так-таки й не вловила та надумала всю воду з річки випити. Стала пити; пила-пила, напилась багато та й лопнула.

Ото тоді та дівчина, що була рибою, й каже тому парубкові, що був річкою:

– Тепер ми вже не біймось! Ходімо до твоєї господи; то ти підеш у хату, та гляди: усіх поцілуєш, тільки дядькової дитини не цілуй, бо як поцілуєш ту дитину, то забудеш за мене. А я наймусь у цім селі до кого-небудь.

Ото він прийшов у хату, з усіма поздоровкався та й думає собі:

«Як же мені не поздоровкаться з дядьковою дитиною? Таж вони подумують щось погане про мене».

Поцілував і дитину дядькову. Як поцілував – так і забув за ту дівчину.

Ото побув він дома півроку та й задумав жениться. Йому нарадили одну гарну дівчину, щоб він її брав; а він за ту й забув, що його вирятувала від змії, з іншою заручився.

От перед весіллям, так увечері, кличуть на шишки молодиць. Прикликали і ту дівчину, що він з нею тікав, – хоч її й ніхто не знав, що вона за одна. Стали бгати шишки; та дівка зліпила з тіста голуба й голубку та й пустила додолу, а вони й стали живі. Голубка й почала говорити до голуба:

– А ти забув, як я за тебе луг викорчувала й там пшеницю посіяла, а з тієї пшениці спекла паляницю, щоб ти до змії відніс?

А голуб каже:

– Забув, забув!

Потім знов голубка каже:

– А ти забувсь, як я за тебе гору розкопувала і туди Дніпро пустила, щоб байдаки ходили до комор і щоб пшеницю ти продав на байдаки?

А він каже:

– Забув, забув!

Потім знов голубка каже:

– А ти забув, як ми ходили вдвох за золотим зайцем? Ти й мене забув?

А голуб каже:

– Забув, забув!

Тоді парубок згадав за ту дівчину, – за цю-таки саму, що голуби поробила, – та ту другу покинув, а з цією оженився. І тепер живе так добре!

Українські народні казки / Упоряд., передмова Миколи Дмитренка. – К.: Видавець Микола Дмитренко, 2004. – 384 с. (Серія «Народна творчість». – Кн 6). – С. 150–182.

Котигорошко

Був собі чоловік та жінка, а у них було два сини і дочка. От батько посилає синів орать; вони кажуть:

– А хто нам обідать принесе?

Батько каже:

– Дівка.

А дівка каже:

– Я дороги не знаю. От брати кажуть:

– Як зійдеш на гору, так буде три дороги; на котрій дорозі стружки будуть лежать, то ти по тій і йди.

Змій бачить, що два брата їдуть і все по дорозі стружки стружать: він узяв стружки позбирав да кида по тій дорозі, що до його нори.

Мати наварила обідать і дала дочці нести. Вона вийшла на гору і пішла по тій дорозі, по котрій стружки лежать; дійшла до нори, а змія узяв її да в нору і кинув.

Брати ждали-ждали обіду та й випрягли воли; воли пустили пасти, а самі пішли додому да й питають матері:

– До ж ваш, мамо, обід?

Мати каже:

– Я ж давно вам з дівкою послала.

От вони до самого вечора її ждали: уранці встали – її нема!
Брати кажуть:

– Мабуть, її той проклятущий змії узяв! Вони одяглись да й пішли сестри шукать. Ідуть да ідуть – коли чередник череду пасе. Вони поздоровались; чередник питає:

– Куди ви ідете? Вони кажуть:

– До змія – сестру одіймати.

– Як хочете ви од змія одняти сестру, то з'їжте у мене найбільшого вола.

Вони не захотіли да й пішли. Ідуть да ідуть – коли пастух пасе овечки. Вони із ним поздоровались. Він їх питає:

– Куди ви ідете?

– До змія – сестри одіймать.

– Коли хочете її однять, то з'їжте у мене найбільшого барана.

Вони не захотіли да й пішли.

Ідуть да ідуть – коли свинар пасе свині. Вони поздоровались. Він їх питає:

– Куди ви ідете?

– До змія – сестру одіймать.

– Коли хочете її однять, то з'їжте у мене найбільшого кабана.

Вони не захотіли да й пішли. Ідуть да ідуть – аж змії стоїть коло свого дому. Змії каже:

– Здрастуйте! Чого вас сюди занесло?

– До тебе за сестрою.

– Коли хочете свою сестру узять, так з'їжте дванадцять волів, дванадцять баранів і дванадцять кабанів.

Вони по малесенькому кусочку з'їли да й більше не захотіли. Він їх взяв да під камінь підвернув.

Мати плакала, що нема ні синів, ні дочки; узяла відра да й пішла по воду до колодязя, набрала води да іде – коли горошина котиться по дорозі да й вскочила у відро, а вона і не бачила. Прийшла додому, виливає воду – коли дивиться: горошина у відрі; вона узяла да й з'їла, і од тієї горошини уродився син. Дали йому ім'я Котигорошко; він росте не по годинах, а по хвиликах.

Посідали вечеряти, Котигорошко питає:

– Чи у вас, мамо, були іще діти?

– Було у мене двоє синів і одна дочка.

– А де ж вони?

– Змії украв дочку, так сини пішли її шукать; да нема ні синів, ні дочки.

Він повечеряв, обувся і одягнувся.

– Піду ж і я тепер за ними. Просить коваля:

– Зроби мені велику булаву.

Коваль зробив йому булаву; Котигорошко узяв булаву, заплатив да й пішов.

Іде да іде – коли пасе чередник череду. Він із ним поздоровався; чередник його питає:

– Куди ти ідеш?

– Іду до змія – сестру одіймать.

– З’їж у мене найбільшого вола, так одіймеш! Він з’їв, подякував да й пішов.

Іде да іде – коли пастух пасе овечки. Котигорошко із ним поздоровався; пастух його питає:

– Куди ти ідеш? Він каже:

– До змія – сестру одіймать.

– З’їж у мене найбільшого барана, так одіймеш! Він з’їв, подякував да й пішов.

Іде та іде – коли свинар пасе свині. Котигорошко із ним поздоровався; свинар його питає:

– Куди ти ідеш?

– До змія – сестру одіймать.

– З’їж у мене найбільшого кабана, так одіймеш!

Він з’їв, подякував да й пішов. Іде да іде – аж стоїть дім зміїв, і сестра бере коло колодязя воду.

– Здрастуй, сестро! – каже Котигорошко.

Вона йому:

– Який ти мені брат?

Він каже:

– Побачиш, який я тобі брат!

От виходить змій.

– А, здрастуй! – каже.

– Здрастуй!

Змій його питає:

– Чого ти прийшов?

– За сестрою да за браттями.

– З’їж дванадцять волів, дванадцять баранів і дванадцять кабанів.

Він узяв всі поїв.

– Молодець! Ну, тепер чи будем битися, чи мириться?
– Будем битися! Я з тобою не хочу мириться.
– Дми тік,– каже змії.
– Дми ти,– каже Котигорошко,– бо ти в своїм добрі хазяїн, а не я.

От змії як дунув – тік у нього став чавунний; а Котигорошко як дунув – тік у нього став мідний.

От Котигорошко як дав змію булавою, так змії став по коліна в землю; ударив другий раз – і убив змія. Тоді узяв змія, посік-порубав, на попіл перевіяв; братів з-під каменя ізвернув, забрав їх і сестру да й пішов додому. Батько і мати були раді!

Українські народні казки / Упоряд., передмова Миколи Дмитренка. – К.: Видавець Микола Дмитренко, 2004. – 384 с. (Серія «Народна творчість». – Кн 6). – С. 106–115.

Івасик-Телесик

Жили собі дід та баба. Вже й старі стали, а дітей нема. Журяться дід та баба: «Хто нашої й смерті догляне, що в нас дітей нема?» От баба й просить діда:

– Поїдь, діду, в ліс, вирубай там мені деревинку, та зробимо колисочку, то я положу деревинку в колисочку та й буду колихати; от буде мені хоч забавка!

Дід спершу не хотів, а баба все просить та просить. Послухався він, поїхав, вирубав деревинку, зробив колисочку. Положила баба ту деревинку в колисочку – колише й пісню співає:

Люлі-люлі, Телесику,
Наварила кулешику, –
І з ніжками, і з ручками
Буду тебе годувати!

Кохала-кохала, аж поки полягали вони увечері спати. Встають уранці – аж з тієї деревинки та став синок маленький. Вони так зраділи, що й не сказати! Та й назвали того сина Телесиком.

Росте той синок та й росте, – і такий став гарний, що баба з дідом не навітшаються з нього.

От як підріс він, то й каже:

– Зробіть мені, тату, золотий човник і срібне весельце: буду рибку ловити та вас годувати!

От дід зробив золотий човник і срібне весельце, спустили на річку, – він і поїхав, їздить Телесик по річці, ловить рибку та годує діда й бабу, наловить та віддасть – і знову поїде. А мати йому їсти носить. Та й каже:

– Гляди ж, сину, як я кликатиму, то пливи до бережка, а як хто чужий, то пливи далі.

От мати наварила йому снідати, принесла до берега та й кличе:

Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити.

Телесик почув.

– Ближче, ближче, човнику, до бережка! Це ж моя матінка снідати принесла.

Пливе. Пристав до бережка, наївся, напився, відіпхнув золотий човник срібним весельцем і поплив далі рибку ловити.

А змія й підслухала, як мати кликала Телесика, прийшла до берега і давай гукати товстим голосом:

Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити.

А він чує.

– То ж не моєї матінки голос! Пливи, пливи, човнику, далі! Пливи, пливи, човнику, далі!

Махнув весельцем – човник і поплив. А змія стояла-стояла та й пішла від бережка геть.

От мати Телесикова наварила йому обідати, понесла до бережка та й кличе:

Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити.

Він почув:

– Ближче, ближче, човнику, до бережка! Це ж моя матінка мені обідати принесла.

Приплив до берега, наївся, напився, віддав матері рибку, що наловив, відіпхнув човника і поплив знову.

А змія приходить до берега та знов товстим голосом:

Телесику, Телесику!

Приплинь, приплинь до бережка!

Дам я тобі їсти й пити.

А він почув, що не материн голос, та махнув весельцем:

– Пливи, пливи, човнику, далі! Пливи, пливи, човнику, далі!

Човник і поплив далі.

Змія бачить, що нічого не вдіє, та пішла до коваля:

– Ковалю, ковалю! Скуй мені такий тоненький голосок, як у Телесикової матері.

Коваль і скував. Вона пішла до бережка й стала кликати:

Телесику, Телесику!

Приплинь, приплинь до бережка!

Дам я тобі їсти й пити.

А він думав, що то мати.

– Ближче, ближче, човнику, до бережка! То ж мені матінка їсти принесла!

Та й приплив до бережка. А змія його мерщій ухопила з човна та й понесла до своєї хати.

– Зміючко Оленко, відчини!

Оленка й відчинила: змія ввійшла в хату.

– Зміючко Оленко, натопи піч так, щоб аж каміння розпадалося, та спечи мені Телесика, а я піду гостей покличу, та будемо гуляти.

Та й полетіла кликати гостей.

От Оленка натопила піч так, що аж каміння розпадається а тоді й каже:

– Сідай, Телесику, на лопату!

А він каже:

– Коли ж я не вмю, – як його сідати?

– Та вже сідай! – каже Оленка. Він і положив на лопату руку.

– Так? – каже.

– Та ні-бо, сідай зовсім! Він і поклав голову:

– Отак, може?

- Та ні-бо, ні! Сідай увесь!
- А як же? Хіба так? – та й поклав ногу.
- Та ні-бо, – каже Оленка, – ні, не так!
- Ну, так покажи ж, – каже Телесик, – бо я не знаю як.

Вона й почала показувати, та тільки сіла, а він за лопату та й укинув її в піч, і заслінкою піч затулив; а сам замкнув хату, зліз на превисоченного явора та й сидить.

От змія прилітає з гостями.

- Зміючко Оленко, відчини. Не чуть.
- Зміючко Оленко, відчини! Не озивається.
- От вража Оленка – десь повіялась!

От змія сама відчинила хату, повходили гості, посідали за стіл. Відслонила змія заслінку, вийняла печеню, та й їдять – думали, що то Телесик. Попоїли добре, повиходили надвір та й качаються по траві.

– Поkochуся, повалюся, Телесикового м'яся наївшись! А Телесик із явора:

– Покотіться, поваліться, Оленчиного м'яся наївшись! Вони слухають: «Де це?» Та знов:

– Поkochуся, повалюся, Телесикового м'яся наївшись. А він знову:

– Покотіться, поваліться, Оленчиного м'яся наївшись!

Вони знову: «Що воно таке?».

Давай шукати, давай дивитися, та й угледіли Телесика на яворі. Кинулись до явора та й почали його гризти. Гризли-гризли аж зуби поламали, – а не перегризуть. Кинулись до коваля:

– Ковалю-ковалю, скуй нам такі зуби, щоб того явора перегризти!

Коваль і скував. Вони як почали знову... От-от уже перегризуть. Коли летить табун гусей. Телесик їх і просить:

Гуси-гуси, гусенята!

Візьміть мене на крилята

Та понесіть до батенька,

А в батенька – їсти, й пити,

Ще й хороше походити!

А гуси й кажуть:

– Нехай тебе середні візьмуть!

А змії гризуть-гризуть... Аж летить знову табун гусей.
Телесик і просить:

Гуси-гуси, гусенята!
Візьміть мене на крилята
Та понесіть до батенька,
А в батенька – їсти, й пити,
Ще й хороше походити!

Так і ці йому кажуть:

– Нехай тебе задні візьмуть!

А явір аж тріщить. Відпочинуть змії – та й знову гризуть,
відпочинуть – та й знов... Аж летить іще табун гусей. Телесик так
їх просить:

Гуси-гуси, гусенята!
Візьміть мене на крилята
Та понесіть до батенька,
А в батенька – їсти, й пити,
Ще й хороше походити!

І ці кажуть:

– Нехай тебе заднє візьме!

Та й полетіли.

Сидить сердешний Телесик, от-от явір упаде, от-от
доведеться пропасти! Коли це летить собі одним одне гусеня:
відбилося – насилу летить. Телесик до нього:

Гуся-гуся, гусенятко!
Візьми мене на крилятко
Та понеси до батенька,
А в батенька – їсти, й пити,
Ще й хороше походити!

От воно:

– Сідай! – каже та й ухопило його на крила. Та втомилось
сердешне, так низько несе. А змія за ним – чи не вхопить його –
женеться. Та таки не наздогнала. От гусеня принесло та й
посадовило Телесика на причілку знадвору, а само ходить по
двору, пасеться.

Сидить Телесик на причілку та й слухає, що в хаті робиться.
А баба напекла пиріжків, та виймає в печі, і каже:

– Це тобі, діду, пиріжок, а це мені пиріжок!

А Телесик знадвору:

- А мені?
То це вона знову виймає пиріжки та й каже:
– Оце тобі, дідусю, пиріжок, а це мені! А Телесик знову:
– А мені?
Вони й почули.
– Що це? Чи ти чуєш, дідусю, щось наче гукає?
– Та то, – каже дід, – мабуть, так учувається.
То знов баба:
– Оце тобі, дідусю, пиріжок, а це мені!
– А мені? – з причілка каже Телесик.
– Отже таки озивається! – говорить баба та зирк у вікно – аж на причілку Телесик. Вони тоді з хати, та вхопили його, та внесли в хату, та такі раді!
А гусятко ходить по двору, мати й побачила.
– Он гусятко ходить. Піду впіймаю та й заріжу.
А Телесик каже:
– Ні, мамо, не ріжте, а нагодуйте його! Коли б не воно, то я б у вас і не був.
От вони нагодували його, і напоїли, і під крильце насипали пшона. Так воно й полетіло.
От вам казочка, а мені бубликів в'язочка.

*Українські народні казки / Упоряд., передмова
Миколи Дмитренка. – К.: Видавець Микола
Дмитренко, 2004. – 384 с. (Серія «Народна
творчість». – Кн 6). – С. 82–98.*

Царівна-жаба

Де-не-десь, у якимсь царстві, жив собі цар та цариця, а в них – три сини, як соколи. От дійшли вже ті сини до зросту, – такі парубки стали, що ні задумати, ні загадати, хіба в казці сказати! Дійшли літ, – час їм женитися. Цар, порадившись гарненько з царицею, покликав синів та й каже:

- Сини мої, соколи мої! Дійшли ви літ – час уже вам подружжя шукати.
– Час, – кажуть, – таточку, час!

– Забирайте ж, – каже, – діти, сагайдаки срібні, накладайте стрілочки мідяні й пускайте в чужі землі далекі: хто до кого влучить у двір, там тому й молоду брати.

От вони повиходили, понатягували луки, – та й нум стріляти. Старший стрельнув – загула стріла попід небесами та й упала аж у іншому царстві, у царя в садочку. Царівна на той час по саду проходжувалась, підняла стрілку, любується. Прийшла до батька, хвалиться:

– Яку я, таточку, гарну стрілку знайшла!

– Не віддавай же, – каже цар, – її нікому, тільки віддай тому, хто тебе за дружину візьме!

Коли так: через який там час приїздить старший царенко, просить у неї стрілу.

– Не дам, – каже, – цієї стрілки нікому, тільки віддам тому, хто мене за дружину візьме.

– Я, – каже царенко, – тебе візьму.

Намовились. Поїхав він.

Середульший царенко стрельнув, – звилась стріла нижче від хмари, вище від лісу та й упала у княжий двір. Князівна на той час на рундучку сиділа, побачила, підняла стрілку і понесла до батька:

– Яку я, таточку, гарну стрілку знайшла!

– Не віддавай же її, – каже князь, – нікому, тільки хіба віддай тому, хто тебе за дружину візьме.

От приїздить і другий царенко, середульший, просить стрілку. Вона відказала так, як і та. І цей каже:

– Я тебе візьму.

Погодились. Поїхав.

Приходиться найменшому стріляти. Іван-царенко як стрельне – загула стріла ні високо ні низько – вище хат, та й упала ні далеко ні близько – коло села в болоті. На купині сиділа жаба і взяла ту стрілку. Приходить Іван-царенко, просить:

– Верни мою стрілку!

– Не дам я, – каже жаба, – цієї стрілки нікому, тільки віддам тому, хто мене за дружину візьме.

Іван-царенко подумав: «Як-таки зелену жабу та за дружину брати?» Постояв над болотом, пожурився, пішов додому плачучи.

От уже їм час до батька йти, казати, хто яку собі молоду знайшов. Ті ж два – старший і підстарший – такі раді, що господи! А Іван-царенко іде та й плаче. Батько питає в них:

– Ну, розкажіть же, сини мої, соколи мої, яких ви мені невісток познаходили? А старший каже:

– Я, татку, знайшов царівну. Підстарший:

– Я – князівну.

А Іван-царенко стоїть та й слова не вимовить: так плаче, так плаче!

– А ти чого, Іване-царенку, плачеш?

– Як же, – каже, – мені не плакати, що у братів жінки як жінки, а мені доведеться з болота зелену жабу брати... Чи вона мені рівня?

– Бери, – каже цар, – така вже, видно, твоя доля.

От і поодружувалися царенки: старший узяв царівну, середульший – князівну, а Іванко-царенко – зелену жабу з болота. От вони одружились та й живуть собі. А це якось цар забажав: яка з невісток уміє краще рушники ткати. Загадує: «Щоб на завтра, на ранок, рушники виткали і принесли показати: яка з них краща ткаля?»

Іван-царенко йде додому та й плаче, а жаба вилізла назустріч, питає:

– Іване-царенку, чого ти плачеш?

– Та як же мені не плакати, що так і так: загадав наш батько, щоб на завтра, на ранок, кожна невістка йому рушник виткала.

– Не плач! Усе гаразд буде; лягай та спи! Він ліг, заснув, вона взяла кожушок жаб'ячий з себе скинула, вийшла надвір, гукнула, свиснула – тут де не взялись дівчата-служниці, виткали рушник, гарно орлів понашивали і віддали їй. Вона взяла, поклала біля Івана-царенка, знову кожушок наділа – і стала такою жабою, як і була.

Прокидається Іван-царенко – аж такі рушники, що він ще й не бачив таких зроду! Він зрадів, поніс до царя. Батько йому дякує за рушники дуже. Тих же рушники – так собі, простенькі! цар на кухню повіддавав, а жабині в себе на образи почепив.

От батько знов загадує, щоб невістки напекли гречаників і принесли йому: хто краще пече? Іван-царенко йде додому та й знову плаче. Жаба вилізла проти нього, квакає:

– Іване-царенку, чого ти плачеш?

– Як же мені не плакати: загадав батько гречаники пекти, а ти не вмієш!..

– Не плач, напечемо! Лягай та спи!

Він ліг, заснув. А ті дві невістки пішли під вікно, дивляться, як вона буде робити. От вона взяла ріденько вчинила, ріденько підбила, ріденько й замісила; потім вилізла на піч, пробила дірку, вилила туди, – гречаники так і розпливлися по черені... Ті невістки швидше додому та нум і собі так робити. Напекли таких гречаників, що хіба тільки собакам повикидати. А вона, як ті пішли, кожушок з себе, вийшла надвір, гукнула, свиснула – тут де взялись дівчата-служниці. Вона їм загадала, щоб до світанку були гречаники! Ті незабаром принесли їй гречаники – як сонце, такі гарні. Взяла вона положила коло Івана-царенка, а сама кожушок на себе – і знов стала такою зеленою жабою, як була.

Іван-царенко прокидається, бачить: біля нього гречаники, як перемиті. Він зрадив, поніс до царя. Батько йому дуже вдячний. Тих же невісток гречаники собакам повіддавав, а ці звелів до страви подавати.

От знов загадав цар своїм синам, щоб у такий і в такий день «були до мене з жінками на бенкет». Ті ж, старші брати, радіють, а Іван-царевич йде додому, похнюпивши голову, та й плаче. Жаба вилізла назустріч, питає:

– Іване-царенку, чого ти плачеш?

– Як же мені не плакати, батько загадав нам із жінками на бенкет приїхати. Як же я тебе повезу?

– Не плач, – каже, – лягай та спи, якось поїдемо.

Він ліг, заснув. От діждали того дня, що бенкет, Іван-царенко знов зажурився.

– Не журись, – каже, – Іване-царенку, їдь попереду сам! А як стане дощик накрапати, то знай, що твоя жінка дощовою росою вмивається; а як блискавка заблискає – то твоя жінка в дорозі вбрання вбирається; а як грім загримить – то вже їде.

Іван-царенко убрався, сів і поїхав. Приїздить, аж старші брати з своїми жінками вже там. Самі повбирані гарно, а жінки у золоті, в оксамиті, у намистах дуже дорогих. Брати стали з нього сміятися:

– Що ж ти, брате, сам приїхав? Ти б її хоч у хустку зав’язав та привіз...

– Не смійтесь, – каже, – потім приїде...

Коли це став дощик накрапати, Іван-царенко каже:

– Це моя жіночка люба дощовою россою вмивається!

Брати сміються з нього.

– Чи ти, – кажуть, – здурів, що таке торочиш?

Коли це блискавка блиснула, Іван-царенко й каже:

– Це моя жіночка в дорозі убрання прибирається!

Брати тільки плечима здвигують: був брат такий, як і треба, а то здурів.

Коли це як зашумить, як заgrimить грім, аж палац затрусився, а царенко й каже:

– Оце ж уже моя голубонька їде!

Коли так, приїхав під рундук берлин шестерма кіньми – як змії! Вийшла вона з берлина... Аж поторопіли всі – така гарна!

От посідали обідати; і цар, і цариця, і обидва старші брати й не надивляться на неї: сказано – така гарна, така гарна, що й сказати не можна! Обідають, то вона оце шматочок у рот, шматочок у рукав; ложку в рот, ложку в рукав. А ті невістки дивляться на неї та й собі: ложку в рот, ложку в рукав, шматочок у рот, шматочок у рукав.

Ото пообідали; вийшли в двір; почали музики грати – батько став запрошувати в танець. Ті невістки не хочуть. «Нехай вона танцює!» От вона як пішла з Іваном-царенком у танець, як зачала танцювати, то й землі не черкнеться – легко та гарно! А це: махнула правим рукавцем, що шматочки кидала, – став сад, у тому саду стовп і по тому стовпу кіт ходить: догори йде – пісні співає, а донизу йде – казки каже. Танцювала, танцювала, далі махнула й лівим рукавцем – у тім саду стала річка, а на річці лебеді плавають. Усі так дивуються тим дивом, як малі діти. От потанцювала вона, сіла спочивати; а це й ті невістки пішли у танець. Танцюють, так як махнули правим рукавцем – кістки вилетіли та просто цареві в лоб; махнули лівим – цареві очі позабризували.

– Годі, годі, ви мені очі повибиваєте!

Вони й перестали. Посідали на призьбі всі; музики грають, двораки царські вже танцюють.

А Іван-царенко дивиться на жінку та й собі дивується, як-таки з такої зеленої жаби та зробилась така гарна молодичка, що й очей не відірвеш! Далі сказав дати собі коня, махнув довідатися: де вона все те понабирала? Приїздить, пішов у світлицю, де вона спить, – аж там лежить жаб'ячий тулубець. У грубі топилося, – він той тулубець у вогонь, – тільки димок пішов... Він тоді знову вертається до царя, – саме поспів на вечерю. Довго вони ще там гуляли, – перед світом уже пороз'їхались. Поїхав і Іван-царенко з своєю жінкою.

Приїздить додому, вона ввійшла в світлицю, оглянулася – аж кожушка й нема... Шукала-шукала...

– Чи ти, – питає, – Іване-царенку, не бачив моєї одежі?

– Якої?

– Тут, – каже, – я кожушок скинула.

– Я, – каже Іван-царенко, – спалив!

– Ох, що ж ти наробив мені, Іване! Якби ти не займав, то я б навечно була твоя, а тепер доведеться нам розлучитися, може, й навіки...

Плакала-плакала, кривавими слізьми плакала, а далі:

– Прощай! Шукай мене в тридесятім царстві, у Баби-яги – костяної ноги!

Махнула рученьками, перекинулась зозулею; вікно було відчинене – полинула...

Довго Іван-царенко побивався за жінкою, довго плакав гірко, розпитувався: що йому робити? Ніхто нічого не радив. От він узяв лучок срібний, набрав у торбину хліба, тикви почепив через плече, – пішов шукати.

Іде та й іде, коли зустрічає його дід, такий, як молоко, сивий, і питає:

– Здоров, Іване-царенку! Куди тебе бог несе?

– Іду, – каже, – дідусю, світ за очі шукати своєї жінки; вона десь у тридесятім царстві, у Баби-яги – костяної ноги, іду, та й не знаю куди... Чи ви, дідусю, не знаєте, де вона живе?

– Чому, – каже, – не знати? Знаю.

– Скажіть, будь ласка, дідусю, й мені!

– Е, що тобі, сину, казати: кажи не кажи, не потрапиш!

– Потраплю не потраплю, скажіть. Я за вас увесь вік буду бога молити!

– Ну, коли вже,– каже,– тобі так треба, то от тобі клубочок, пусти його – куди він буде котитися, туди й ти за ним іди: саме дійдеш аж до Баби-яги – костяної ноги.

Іван-царенко подякував дідові за клубочок, узяв, пустив; клубочок покотився, а він пішов.

Іде та й іде таким густим лісом, що аж темно. Зустрічається йому ведмідь. Він наложив мідяну стрілу на срібний лучок – хотів стріляти. Ведмідь йому й каже:

– Іване-царенку, не бий мене! Я тобі у великій пригоді стану!

Він пожалував його, – не вбив.

Іде далі, вийшов на край лісу, – сидить сокіл на дереві. Він наложив мідяну стрілу на срібний лучок, хотів стріляти. Сокіл йому й каже:

– Іване-царенку, не бий мене! Я тобі у великій пригоді стану!

Він пожалував його, не вбив.

Іде та й іде, клубочок попереду котиться, а він позаду йде за ним та й дійшов до синього моря. То й бачить: на березі лежить щука зубата, без води пропадає на сонці. Він хотів її взяти та з'їсти, а вона і просить:

– Іване-царенку, не їж мене, кинь лучче в море. Я тобі за те у великій пригоді стану!

Він її вкинув у море, пішов далі!

От так і зайшов уже аж у тридцяте царство. Аж стоїть хатка на курячій ніжці, очеретом підперта, а то б розвалилася... Він увійшов у ту хатку – аж на печі лежить Баба-яга – костяна нога, ноги на піч відкидала, голову на комин поклала.

– Здоров був, Іване-царенку! Чи по волі, чи по неволі? Чи сам від кого ховаєшся, чи кого шукаєш?

– Ні,– каже,– бабусю, не ховаюся, а шукаю свою жінку любу – жабу зелену.

– Знаю, знаю! – каже Баба Яга, – у мого братика за наймичку служить.

От він як узявся просити, щоб сказала, де її брат живе, вона й каже:

– Там на морі є острів, там його й хата. Тільки гляди, щоб тобі лишенька там не було; ти її як побачиш, то хапай швидше та й тікай з нею, не оглядаючись.

От він подякував Бабі Язі, пішов. Іде та йде, підійшов до моря, глянув – море, і кінця йому не видно; і де той острів, хто його зна!.. От він ходить понад морем, голову похнюпивши, журиться.

А це впливає щука:

– Іване-царенку, чого ти журишся?

– Так, – каже, – і так: на морі є острів, та ніяк не можу туди дістатись.

– Не журись! – каже.

Ударила хвостом об воду – став такий міст, що й у царя нема такого: палі срібні, побічниці золоті, а поміст склом настелений, – як ідеш, так мов у дзеркалі. Іван-царенко і пішов тим мостом та й дійшов аж на острів.

Дійшов на острів, аж там такий ліс густий, що ні пройти, ні просунутися, та темний-темний... Іван-царенко ходить попід тим лісом та й плаче, ходить та й плаче. А тут уже й хліба не стало, – нічого їсти. От він сів на піску та й зажурився. «Пропає!» – думає. Коли це біжить заєць повз нього; тут де не взявся сокіл, ударив зайця, вбив. Іван-царенко взяв того зайця, оббілував, витер огню дерево об дерево, спік, з'їв.

От наївся та й став думати: як його до палацу добитись? Знову ходить попід лісом; а ліс – сказано – просунутися не можна. Ходив, ходив, коли – зирк! – іде ведмідь.

– Здоров, Іване-царенку! Чого ти тут ходиш?

– Хочу, – каже, – як-небудь у палац дістатись, та не можна за лісом!

– Я тобі поможу!

Як узяв той ведмідь дуб'я трошити; такі дуби вергає, що по півтора обіймища! Вергав, вергав, аж утомився. Пішов, напився води, як зачав знову ламати!.. От-от стежечку проламає! Знову пішов, води напився, знову ламає. Проламав стежку аж до палацу; пішов Іван-царенко.

От пішов Іван-царенко тією стежкою – аж серед лісу така гарна долина, а на тій долині скляний палац стоїть. Він туди пішов, у той палац. Відчинив одні двері, залізні, – нема нікого; відчинив другі, срібні, – і там нема нікого; як відчинив треті, золоті, – аж там за золотими дверима сидить його жінка, мички

миче – і така зажурена, що й дивитися на неї страшно... Як побачила Івана-царенка – так і впала йому на шию:

– Ти ж мій голубе сизий, як я за тобою скучила! Якби ще трохи, небагато, – може б ти мене більше й не побачив ніколи...

Аж плаче з радощів! А він то вже не знає: чи на цім, чи на тім світі... Обнялись, гарненько поцілувалися; вона знову перекинулась зозулею, взяла його під крило – полетіли!

От прилетіли у його царство, вона перекинулась знов людиною й каже:

– Це мій батенько мене прокляв і зміюці завдав аж на три роки на послуги; а тепер уже я свою покуту відбула.

Прийшли додому та стали гарно собі жити і долю хвалити, що їм помагала.

*Українські народні казки / Упоряд., передмова
Миколи Дмитренка. – К.: Видавець Микола
Дмитренко, 2004. – 384 с. (Серія «Народна
творчість». – Кн 6). – С. 237–265.*

Створили передусім покоління людей золоте

Створили передусім покоління людей золоте
Вічноживі боги, володарі олімпійських помешкань.
Був ще Крон-повелитель у той час владикою Неба.
Жили ті люди, як боги, зі спокійною і ясною душею,
Горя не знали, не знаючи трудів. І печальна старість
До них наближатися не сміла. Завжди однаково сильні
Були їхні руки і ноги. В бенкетах вони життя проводили.
А вмирали, як нібито сном оповиті. Нестача
Була їм ні в чому не відома. Великий урожай і обильний
Самі давали собою хлібодарні землі. Вони ж,
Скільки хотілося, трудилися, спокійно збираючи багатства, –
Стад багатьох володільці, люб'язні серцю блаженних.
Після того, як земля покоління це покрила,
В милостивих демонів усі перетворилися вони на земельних
Волею великого Зевса: людей на землі охороняють,
Зірко на праві наші діла і неправі дивляться.

Пітьмою туманною зодягшись, обходять усю землю, даючи
Людям багатство. Така їм царська шана дісталась.
Після того покоління друге, вже набагато гірше,
Зі срібла створили великі боги Олімпу.
Було не схоже воно із золотим ні обличчям, ні мислю,
Сотню років зростала людина нерозумною дитиною,
Вдома біля матері доброї забавами дитячими втішаючись.
А, нарешті, змужнівши й зрілості повної досягши,
Жили тільки малий час, на біди себе прирікаючи
Власною глупотою: бо від гордощів диких не в змозі
Були вони утриматись, безсмертним служити не хотіли.
Не приносили й жертв на святих вівтарях олімпійцям,
Як за звичаєм людям належить. їх під землею
Зевс-громовержець сховав, розгнівившись, що шаноб люди
Не воздавали блаженним богам, що на Олімпі жили.
Після того, як земля покоління й це покрила,
Дали їм люди найменування підземних смертних блаженних.
Хоч і на місці другому, та в пошані у смертних і ці.

Третє родитель Кронід покоління людей говорящих
Мідне створив, ні в чому з попереднім не схоже.
Зі списами. Були ті люди могутні й страшні.
Любили грізне діло Арея – насильництво. Хліба не їли.
Міцнішим заліза був дух їхній могутній. Ніхто наблизитися
До них не наважувався: великою силою вони володіли,
Й непоборні руки росли на плечах многосильних.
Були з міді доспіхи у них й із міді оселі,
Міддю роботи вершили: ніхто про залізо не відав.
Сила жахлива власних рамен принесла їм погибель.
У глухомань вони душу страхаючого Аїда
Всі низійшли безіменно; і, хоч які були жахопомні,
Чорна смерть їх взяла і позбавила сяяння Сонця.

Після того, як земля покоління це вкрила,
Знову ще покоління, четверте, створив Кроніон
На многодарній землі, справедливіше давніх і краще, –
Славних героїв, божественний рід. Називають їх люди
Напівбогами: вони на землі проживали пред нами.

Грізна їх погубила війна і битва жахлива.
В Кадмовій області славній одні полягли,
Біля Фів семивратних, де паслись Едіпові стада.
В Трої інші загинули, на лодіях чорних попливши
Заради Гелени Прекрасної через безодні морські.
Багатьох у кривавих боях виконання смерті покрило;
Інших до меж землі переніс громовержець Кроніон.
Дав харчування їм і оселі окремо від смертних.
Серцем ні дум, ні турботи не знаючи, вони безтурботно
Обіч вод океанських острови населяють блаженні.
Тричі на рік хлібодарні ґрунти цим героям щасливим
Солодом рівне медам повнопліддя приносять.
Якби я міг не належати п'ятому віку!
Як я хотів би померти раніше його чи пізніше вродитись!
Землю тепер населяють залізнії люди. Не буде
Їм передиху ані вдень, ні вночі від трудів, і від горя,
Й нещастя. Турботи важкі їм боги подарують.
(Все ж до цих бід домішаються й блага.
Зевс покоління людей говорящих погубить і це
Після того, як на світ вони стануть являтися сиві.)
Діти – з батьками, а ті – із дітьми домовляться не зможуть,
Відцураються друзі, чужим стане гостю хазяїн.
Більше не буде любові братів, як колись те бувало.
Старість зовсім перестануть тоді шанувати;
Лютою лайкою будуть старих осипати
Розбещені діти, що не знають розплати богів;
Не захоче ніхто постачати старим харчування.
Правду замінить кулак. Міста підпадуть пограбунку.
І не здобуде ні в кого поваги ні клятвохранитель,
Ні справедливий, ні добрий. Радше нахабі й злодюзі
Стануть шанобу співати. Де сила, там буде і право,
Сором пропаде. Чоловіку хорошому люди погані
Брехливими клятвами шкодити стануть.
За кожним зі смертних людей безталанних посує
Заздрість злорадна та ще й двоязика із видом потворним.
Скорботно з землі на Олімп многоглавий,
Міцно плащем білосніжним закутавши тіло,
До вічних богів вознесуться тоді, відлетівши од смертних,

Совість і Сором. Лише найжорстокіші біди
Людям залишаться там, на землі. І від зла
порятунку не буде».

За часів Платона, визначаючи «Гесіодові покоління» як
явище універсальне, про одне з них уже підзабули й налічували
тільки чотири: *золоте, срібне, мідне і залізне* (*Держава*. VIII,
546e). Найповніше їхній зміст представлено в «Метаморфозах»
Овідія (I, 89–150):

«Вік золотий було вперше посіяно. Чесність і Правду
Всюди без примусу, з власної волі в той час шанували.
Люд ще ні кари, ні страху на знав, бо тоді не читав ще
Грізних законів, карбованих в мідь; ще юрба не тремтіла
Перед обличчям судді – проживала й без нього в безпеці.
З гір у ту пору підтята залізом сосна не спускалась,
Щоб до заморських країв поплисти на розгойданій хвилі.
Смертні й не знали, що є ще десь інший, крім їхнього, берег.
Міста тоді звідусіль обривистий рів не обводив,
Ще не ячала сурма та й ріжків ще не чуть було мідних,
Ще не блищали ні меч, ні шолом. Не тримаючи війська,
В тихім дозвіллі спокійно жили-вікували племена.
Без обробітку й земля, що не відала ран од заліза,
Щедро, по волі своїй, усіляку приносила живність.
Люди, вдоволені тим, що само, без принуки, зростало,
Терен по схилах гірських і пахучі суниці зривали,
Темні ожини, що густо гілки обліпляли колючі,
Дуб же, Юпітера дерево, рясно родив їм жолуддя.
Вічна буяла весна. Під віянням теплих Зефірів
Солодко, наче вві сні, самосійні гойдалися квіти.
Так от і лан, хоча плуга не знав, не лежав перелогом,
Гнав свою хвилю важку – золотавим пишався колоссям.
Ріки пливли молоком, хвилювалися ріки нектаром.
Медом жовтавим зелені дуби ненастанно точились.
Потім, як древній Сатурн повалився у темрявий Тартар,
Світ під Юпітером був. Появилось срібне поріддя,
Гірше, ніж золото, хоч од рудої цінніш було міді.
Весну колишню всевладний Юпітер обмежив у часі
Літом, зимою, сльотливою осінню; хутко минати

Стала весна – лиш четверта частина квапливого року.
Саме тоді замигтіло повітря від спеки сухої,
Саме тоді задзвеніли бурульками води під вітром.
Тут і під кривлю ввійти довелось: то в печерах селились,
То під наметом із пруття та лоз, переплетених ликом.
Саме в ту пору з'явився рільник, і Церерине зерно
В темну лягло борозну, й під ярмом заревіла худоба.
Трете на зміну йому підійшло тоді – мідне поріддя.
Грізної вдачі було й до жорстокої зброї поквапне,
Ще не злочинне, однак, як останнє – з заліза твердого.
Тут же в цю гіршу, залізну добу всяка скверна ввірвалася;
Тут же, сумні, відійшли – Соромливість, і Чесність, і Віра.
Вслід їм на землю Облудність прийшла,
Віроломність, а з ними –
Чвари, Насилля сліпе й до багатства Жадоба злочинна.
Парус тоді забілів, хоч весляр на вітрах ще не знався,
Й сосна, що цупко своїх верховин донедавна трималася,
Ось уже днищем ковзким на чужій захиталася хвилі.
Землю ж, яка була в спільному вжитку, як сонце й повітря,
Помежував як уздовж, так і вшир землемір хитромудрий.
Не вдовольняючись тим, що дає вона – як і належить –
Хліб та всілякі плоди, зазирають уже в її надра.
Й ті, що заховані там, що вповиті стігійською млою,
Вже виринають скарби – й на лихе підбивають людину.
Зблиснуло згубне залізо й ще згубніше золото – й тут же
Встала, жаждлива до них, невсипуща Війна, й забряжчала
Зброя в жорстокій руці, що багрилась пролитою кров'ю.
Люд на грабунок іде. На господаря гість зазіхає,
Тестя вистежує зять, уже й братня любов ненадійна.
Жінка грозить чоловікові, він же чигає на неї.
Мачуха дітям готує із трав зелену отруту.
Синові знати кортить, чи то скоро впокоїться батько.
Впала вже віра в богів, і остання із жителів неба
Землю, зволожену кров'ю людей, покидає Астрея».

С. 248-249

Найважливішим проявом цього стало усвідомлення своєї особливої – людської – сутності, своєї історії та створення моделі організованого Космосу.

Закономірний характер указаних змін найочевидніше відбито в тому, що мезоліт став не просто необхідною, а й відправною для всіх народів стадією їхнього розвитку. Науці не відомий жоден із найвідсталіших народів сучасності, який перебуває за своїм рівнем нижче мезоліту.

З цього, зокрема, випливає, що *основні уявлення епохи мезоліту, незважаючи на їхні локальні особливості, є останнім універсальним для всього людства етапом розвитку духовної культури. Тож вони можуть бути використані як важливе й досить вірогідне джерело в аналізі витоків язичництва.*

З іншого боку, це дає підстави розглядати світогляд післямезолітичного населення світу вже як цілий ряд систем світогляду, що належать окремим етнічним формуванням.

У найчіткішій формі численні основні уявлення давніх людей про життя суспільства, природи, роль людини в ній синтезовані в уявленні про всезагальну закономірність. Її вираженням вважалося все, що існує і відбувається у світі.

За умов підпорядкування життя суспільства природному циклу ця закономірність часто уявлялася законом універсального колообігу, що охоплював усе життя Всесвіту. В Індії він дістав назву *ріта* (стосовно, мабуть, передусім руху неба). У Греції йому відповідало поняття *тео*, в Китаї – *дао*, в Ірані – *аса*. Такий смисл надавався року, логосу, діці у греків, дхармі – в індійців, а також законам божественних засад – у інших народів (наприклад, маат у Єгипті, ме в Шумері, парцу в Аккаді).

Найвиразніше ці уявлення можна простежити на прикладі поняття про ріту. Вона згадується в найдавніших розділах «Рігведи» і вважається, за віруваннями давніх індійців, старішою за богів.

Ріті надавалося значення першооснови будь-якої дії в природі чи суспільстві: «Цілий Всесвіт покоїться На ріті й рухається в ній»¹¹, «ріта – це закон, якому мають коритися всі боги, всі

¹¹ У різних виданнях термін «ріт» перекладається іменником як жіночого, так і чоловічого роду. – М.Ч.

люди... Він – усезагальна сутність речей» (*Рігведа*. X, 133, 6; X, 9, 115).

«Ріта створила різноманітну їжу, що дає силу.

Думка про ріту рятує від гріха.

Хвалебний гімн ріті, що возвишає й осяває, доходить навіть до глухих.

Міцні опори ріти, досконалий і прекрасний її образ.

Завдяки ріті доставляється нам довгождана їжа, завдяки ріті є в нас шановані корови.

Встановлюючи ріту, він [Індра] також і підтримує її;

швидко зростає могутність ріти і приносить багатство.

Ріті належать простори землі і небес;

небесні корови поють ріту своїм молоком».

(*Рігведа*. IV, 23, 8- 10).

Найдавніші терміни кола ріти виникли не пізніше появи перших уявлень про організований Космос. За «Атхарваведою» (X, 7, 1), ріта перебуває в одному із «членів» Пуруші. Проте сам Пуруша часто ототожнювався з божествами, що втілювали закон. Не випадково, мабуть, у найдавніших уявленнях спосіб народження закону і прообраз Всесвіту (а потім і організованого Всесвіту) збігаються (*Рігведа*. X, 129, 2; X, 190, 1).

Міф про Девкаліонів потоп, переданий Нонном Панополітанським

«Вибраний хід свій тримаючи, водночас усі зорі
Мали осідки в небесних хатах: колісниця четвіркою
Геліоса, де спина побіля зір Лева летіла шляхом,
Сяючи вогненно; в колісниці проворній Селена,
Діва природи, трійкою до восьминогого Рака котилась.
Мокро-росистою ступнею в рівноденному колі Венера
В хату весняну ішла, ухилившись від Овена ріг,
Прямо назустріч Тельцю-олімпійцю, що не любить снігів.
Сонячним дишлом сусідній Арес підганяв Скорпіона,
Що Тельця оперезував, надто повного жару.
Скоса дивився він по той бік на Венеру.
Рік завершав на дванадцятий місяць Юпітер,
Легко підходив до Риб, маючи справа трибічне
Пасмо Селени – повносяйної діви.
Через вологий хребет Козерога проходив Сатурн,
Світлом морозним просочений. Тут і Меркурій
Ішов, наближаючись до сузір'я блискучого Діви,
Дому щоб Діки дістатися, де як суддя перебуває.
Зевса розкрилися зливи заслінки в усієї седмиці
Зоряно-дивних шляхів; із ущелин збентежено-гулко
Вдарили повні вологи потоки обильні;
Мокрії дщери батька свого Океану здіймались лагуни...»

Коментарм цього тексту видатним археологом М.Чмихова

Вибраний хід свій тримаючи, водночас усі зорі Мали осід«ки в небесних хатах: колісниця четвіркою

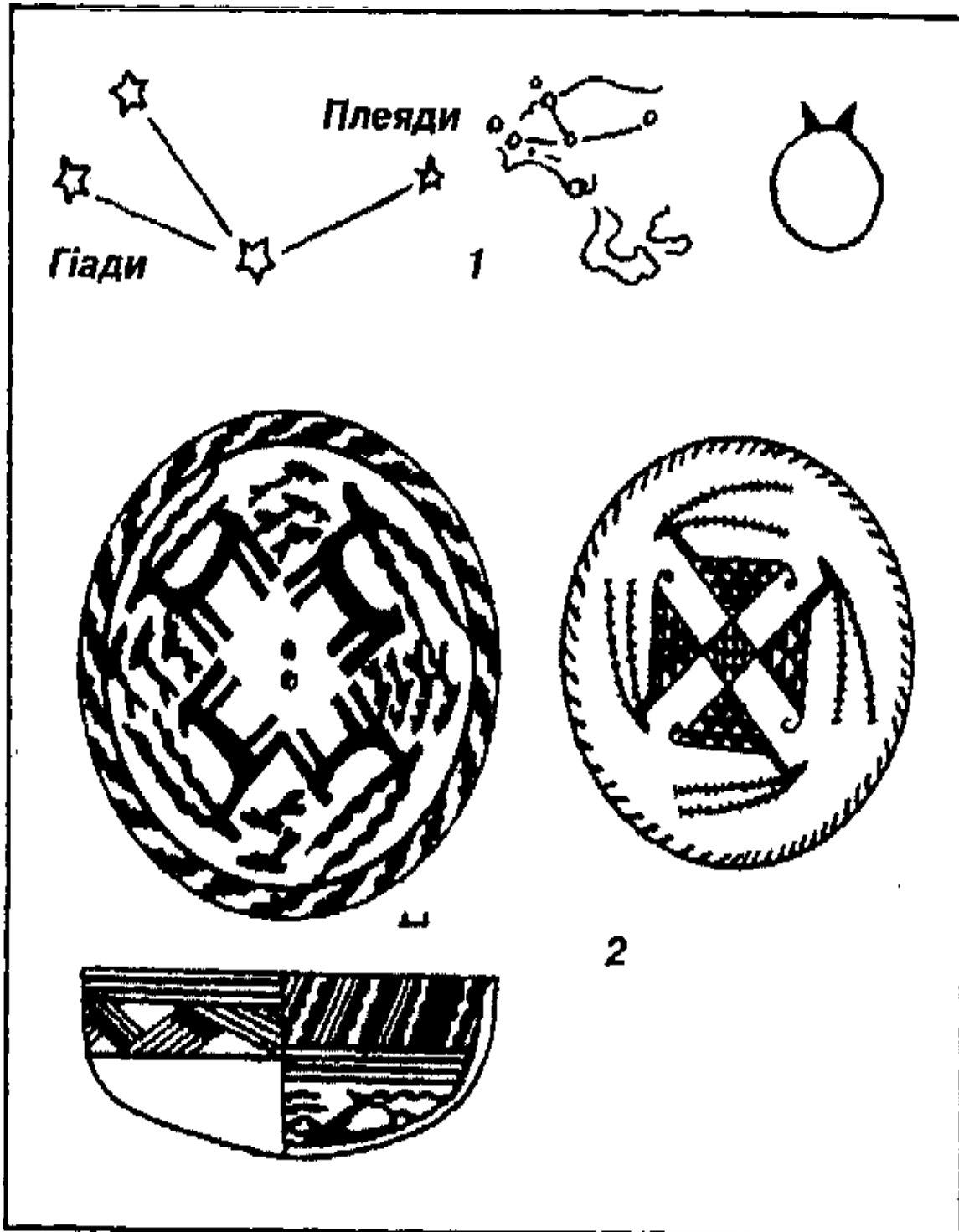

Рис. 31. Космічна символіка рогатої худоби:

1 — схема сузір'я бика-Тельця і варіант його астрономічного символу в загальноприйнятому зодіаку; 2 — зодіакальні (?) символи посуду самарської культури основані на фігурах козлів

Унаслідок цілої низки об'єктивних причин язичницькі уявлення слов'ян про універсальний «закон» і зодіак збереглися досить погано: до моменту виходу слов'ян на історичну арену зодіак уже не відігравав такої суттєвої ролі у світогляді народів Європи, як раніше. А майже все, що залишилося у слов'ян від зодіакальних уявлень, які передували введенню християнства, було включене у філософію християнства. Тому найбільш пізні язичницькі зодіакальні мотиви у слов'ян доволі важко відмежувати від подібних християнських мотивів.

За відсутності розвинутого письма і мистецтва, передусім монументального, ранні уявлення слов'ян-язичників, що існували ще в індоєвропейського, а потім і прото- і праслов'янського населення, могли зберегтися переважно в народній творчості, в рудиментах давніх обрядів або в археологічних пам'ятках, які залишилися від далеких предків слов'ян доби неоліту – початку залізного віку.

Відгомін уявлень про універсальний «закон» у слов'ян, як і в інших народів, зберігся передусім в образах 12 сонячних (а не місячних) місяців року як хазяїв життєвого циклу. В початку року в язичницькому календарі з весняного рівнодення. В поділі року на дві частини (теплу, весняно-літню, і холодну, осінньо-зимову) або чотири пори року по три місяці в кожній. У наявності власних термінів «закону» (ріти).

У поняттях кола ріти, тією чи іншою мірою представлених, на думку В. Топорова, в мовах усіх індоєвропейських народів, особливо важливим нам здається визначення категорій, що означають *лад, закон; територію (поширення «закону»); час (дії «закону»); спільність людей (що підпорядковується «закону»).*

До цього, напевно, слід додати й уже наголошене нами: *ріта є основою чи сутністю моделі світу, в тому числі й зодіакальної. І найвищим святом і початком дії ріти було свято початку року і першого сузір'я зодіаку – весняне рівнодення.*

Враховуючи це, основними поняттями кола ріти в мовах слов'ян можна вважати терміни давньоруського, білоруського, російського, українського типу: *Бог, весна, власть-воласть, доля, закон-покон, звичай-обичай, край-украї, країна-україна, кіш, лад, літо, пора, правда, мир, рада, ряд-ряда, рід-род, рік-рок, світ,*

стан, страна-сторона, стрій-устрій-устроєніє, суд-судьба та ін. Вони розрізняються між собою, ймовірно, як первісними територіями, так і часом своєї появи у предків слов'ян.

Показово, що *багато термінів кола ріти у слов'ян етимологічно пов'язані з іменами найважливіших слов'янських божеств*. З терміном кола ріти *власть-волость* споріднене ім'я бога *Волоса-Велеса*. Культ Волоса та його християнського наступника св. Власія пов'язаний з худобою, особливо великою рогатою, і масницею. Остання була у слов'ян дохристиянським Новим роком, котрий відзначали, як і в інших народів, в день появи нового Місяця, найближчого до весняного рівнодення. Водночас ім.'я Волоса безпосередньо пов'язане з назвою сузір'я Бика-Тельця. Адже одна з двох основних частин цього сузір'я – Плеяди – називається у слов'ян термінами, похідними від імені Волоса: *Волосожари, Власожельці, Власожелишити, Власожилишити, Власожалиця, Волосянка, Влачичі, Влашичі, Власи, Власці, Волосини*.

Вказане дає підстави вважати Плеяди складовою частиною Волоса, а Волоса найдавнішого періоду – уособленням сузір'я Тельця. Правомірність такого висновку підтверджує й тотожність назв бика і сузір'я Тельця в індійців – *Врішан (Vrsan)* або *Vërsis* у латишів. Не випадково, мабуть, ім'я Волоса близьке імені бога-бика *Варуни* в індійців, що був основним хранителем ріти і першим серед 12 сонячних місяців (або зодіакальних сузір'їв). А отже, й бога неба *Урана* у греків.

Певною мірою аналогічним цьому був культ *Тура* – іншого слов'янського бога весни, ототожнюваного іноді з Волосом. Важливо зазначити, що словом «тур» називали не лише дикого, а й свійського бика. Свійського бика і водночас сузір'я Бика литовці називали *Tauras*, римляни – *Taurus*, греки – *Tauroz*. Враховуючи також наявність терміна *Волотур* (назва озера в колишній Тульській губернії), що об'єднує імена Вола і Тура, можна припускати назву Тур для сузір'я Тельця й у слов'ян.

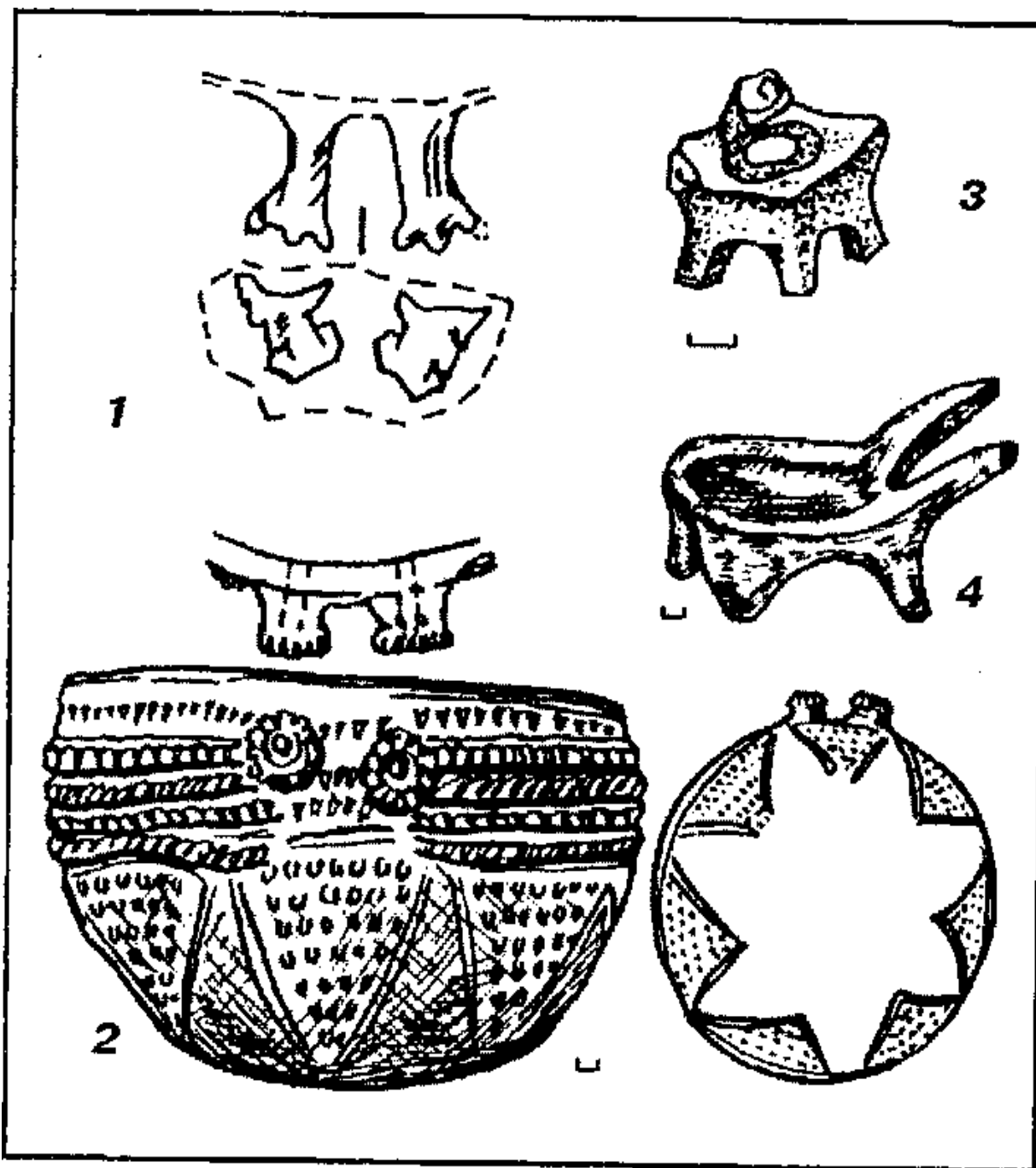

Рис. 37. Предмети культур Трипілля-Кукутені (1, 3—4) та катакомбної (2), що передають обриси астрономічного символу Тельця:

З назвою кола ріти *пора* пов'язані імена таких божеств, як грецьке *Poros*, слов'янські *Прове*, *Поревіт*, *Поренут* і, можливо, *Перуна*, відомого також як *Пороун*, *Parom*, *Piorun*, *Purhnoz* і ототожнюваного з іншими громовиками – германським *Fyorgunn*, *Fjorgun*, латиським *Perkuons*, литовським *Percunas*, хетським *Peruna* (скеля), *Perun* у діалектах Нуристану.

Такі вирази, як «ріг Перуна», «турські поскоки», в описі блискавки, богом якої був Перун, свідчать: биком вважався і Перун.

У зв'язку з бичачою функцією Перуна стає імовірним і зв'язок імені цього бога з індоєвропейським *per* – «народжувати», відомим, за даними О. Трубачова, перш за все у назвах корови-бика.

Не випадково, можливо, і авестійська назва частини сузір'я Бика-Плеяд – *Regine* – споріднена з іменем Перуна, так само як слов'янські назви Плеяд – Волосини, Волосожари й інші споріднені з іменем Волоса. Це дає підстави і Перуна ототожнювати з сузір'ям Тельця.

Дане припущення, як нам здається, підтверджується й тим, що іноді (зокрема, в XV орфічному гімні) Зевс, одним з образів якого був і Телець, однаково може бути зрозумілим як хазяїн перуна або як Перун. Перуном же звичайно вважалися спис, стріла – предмети, гострий кут наконечника яких відповідав куту сузір'я Тельця. Або скіпетр, робоча частина якого також була гострою.

Зі слов'янськими еквівалентами ріти *ряд*, *ряда* чи *рада* пов'язане ім'я бога весни балтійських слов'ян *Радгоста* (*Radegast*, *Radigast*, *Redigast*, *Redigost*, *Riedigost*), одним з образів якого був бик, чия голова зображалася на грудях ідола Радгоста. Це свідчить про можливість ототожнення і цього Бога з сузір'ям Тельця.

Колядки міфологічного змісту

«Ой сивая та й зозуленька,
Щедрий вечір, добрий вечір.
Добрим людям на здоров'я!
Усі сади та й пооблітала!
А в одному та й не бувала.
А в тім саду три тереми:
А в першому красне сонце
А в другому – ясен місяць,
А в третьому дрібні зірки.
Ясен місяць – пан господар,
Ясне сонце – його жона...»

*(Українська народна творчість. Колядки і щедрівки.К.: Наук.
думка, - 1965. – 804 с.)*

«А в пана, в пана, в пана Івана Святий вечір!
Стояла яблоня посеред двора,
на той яблуні золота кора,
золота кора – то його жона...» і т.п.

*(Українська народна творчість. Колядки і щедрівки.К.: Наук.
думка, - 1965. – 804 с.)*

«Ой долів, долів, долів луженьками
Ой пливуть туди бистрі річеньки,
Наднесли собі райское древо,
райское древо з трьома вершечки.
В єднім вершечку – сив соколонько,
в другім вершечку – сива кунонька,
в третім вершечку – ластовлятонька.
Не був же тото сив соколонько,
а був же тото господаренько,
не була ж тото сива кунонька,
а була ж тото господинька,

не були ж тото ластовлятонька,
а були ж тото їх дитятонька».

*(Українська народна творчість. Колядки і щедрівки.К.: Наук.
думка, - 1965. – 804 с.)*

КОЛИ НЕ БУЛО З НАЩАДА СВІТА

Коли не було з нащада світа,
Тогди не було неба, ні землі,
А но лем було синєє море,
А серед моря зелений явір.
На явороньку три голубоньки,
Три голубоньки радоньку радять,
Радоньку радять, як світ сновати:
– Та спустимеся на дно до моря
Та дістанеме дрібного піску,
Дрібний пісочок посієме ми:
Та нам ся стане чорна землиця.
Та дістанеме золотий камінь,
Золотий камінь посієме ми:
Та нам ся стане ясне небонько,
Ясне небонько, світле сонінько,
Світле сонінько, ясен місячик,
Ясен місячик, ясна зірниця,
Ясна зірниця, дрібні-звіздочки".

*(Українська народна творчість. Колядки і щедрівки.К.: Наук.
думка, - 1965. – 804 с.)*

ОЙ ЯК ТО БУЛО З ПОЧАТКУ СВІТА

Ой як то було з початку світа,
Ой як не було святої землі,
Ой но на морі павутиноньки.
Ой там братоньки радоньку радять:
– Якби нам, брате, в глибокі води,
Тогди ми, брате, світ обснуємо,
Світ обснуємо і наситимо,

Світ наситимо і наповнимо.
(Українська народна творчість. Колядки і щедрівки. К.: Наук.
думка, - 1965. – 804 с.)

ОЙ ЯК СЕ БУЛО НА ПОЧАТКУ СВІТА

Ой як се було на початку світа:
Не було тоді ні неба, ні землі,
Тільки-но було синєє море.
На тім синім морі явір зелененький,
На тім яворойку на горі гніздойко,
А в тім гніздойку три соколойки.
Впускали вони ся в синєє море:
Перший пожитойко – вози ми житойко,
Другий пожитойко – яра пшеничейка,
Третій пожитойко – трава зеленейка.
Вози ми житойко людям на хлібойко,
Яра пшеничейка – на проскуройки,
Трава зелененька – для худобойки.

(Українська народна творчість. Колядки і щедрівки. К.: Наук.
думка, - 1965. – 804 с.)

КОСМОГОНІЯ «РІГВЕДИ»

Буття і небуття тоді не було –
Повітря не було й склепіння неба.
Що покривало? Де? Що захищало?
Була вода ? Глибока безодня?

І смерті не було, безсмертя – також.
Між днем і ніччю не було відміни,
Те дихало саме, одне без вітру.
І більш нічого не було, крім Т о г о.

Вкривала пітьма пітьму споконвіку,
Цей всесвіт ввесь – мов океан без світла,

Той зародок, що хаосом був вкритий,
Один від сили спеки народився.

Любов спочатку виникла від нього,
Що стала першим для думок насінням;
Знайшли зв'язок між суцям і несущим,
У серці стежачи думками, мудрі.

Думок тих промінь наскрізь простягнувся.
Що на горі було? І що зі споду?
Там сім'яносці, тут же – їх сприймання.
Зусилля знизу, зверху поривання.

І хто це знає й хто про це повіда?
Звідкіль цей всесвіт народивсь та виник?
Боги пізніш за нього народились?
А як оце втворилося, хто знає?

Світобудова ця звідкіль взялася?
Чи створено її було, чи йнакше?
В найвищій небі, хто Ті пильнує,
Той, певно, зна чи, може, й він не знає?

*(Українська народна творчість. Колядки і щедрівки. К.: Наук.
думка, - 1965. – 804 с.)*

МІФ ПРО СВІТОВЕ ДЕРЕВО З ШУМЕРСЬКОГО ЕПОСУ ПРО ГІЛЬГАМЕША

В предвічні дні, в безконечні дні,
В предвічні ночі, в безконечні ночі,
В предвічні роки, в безконечні роки,
В ті часи, коли все насущне в с'яйві з'явилось, ось коли,
В ті колишні часи, коли все насущне ніжно вимовилось, ось
коли,
Коли в оселях країни хліб їсти стали, ось коли,
Коли в печах Країни плавильні тиглі робити стали, ось коли,

Коли небеса від землі відступилися, ось коли.
Коли земля від небес відійшла, ось коли,
Коли людське ім'я встановилось, ось коли,
Коли Ан собі небо забрав, ось коли,
А Енліль собі землю забрав, ось коли.
Коли Ерешкігаль шлюбним дарунком світу підземному дарували, ось коли,
Коли батько світом підземним поплив, ось коли,
Коли Енкі світом підземним поплив, ось коли, –
Кидаються малі до володаря,
Линуть Великі до Енкі,
Ці Малі – каменя руки.
Ці Великі – то камені, від яких танцюють тростини,
Навколо кіля човна Енкі
Вони розсипаються, мов черепахи,
Перед носом човна владаревого
Вода, наче вовк, усе пожирає.
За кормою човна Енкі
Вода, наче лев, лютує, –
Тоді в ті дні, древо, єдине древо, хулуппу – древо,
На березі Євфрата чистого посаджене.
Води Євфрата п'є воно, –
Вітер південний налітає щосили, корені вириває, віття його ламає,
Євфрат водою його збиває.
Жінка, словам Ана покірна, йде,
Словам Енліля покірна, йде,
Древо рукою своєю бере, до Урука приносить.
У квітучий сад Інанни його несе.
Жінка рук не покладає, древо плекає.
Жінка очей не зводить, рук не покладає, древо плекає.
«Коли ж буде престол чудовний, щоб я сіла?» – питає.
«Коли ж буде ложе чудовне, щоб я лягла?» – питає...

П'ять років минуло, десять років минуло.
Виросло деревце, кору його не розколоти.
У корінні його змія, що знає закляття, зробила кубло.
У вітті його Анзуд-птаха вивів пташенята.

Посередині Ліліт-діва спорудила собі житло.
Діва білозуба, серце безтурботне.
Я, світла Гашанна, як гірко я плачу!
На слова, що сестра його мовила,
Брат її, Гільгамеш могутній, на слова її озвався.
Пояс, що важив п»ятдесят мін, він одяг,
П»ятдесят мін йому – наче тридцять сіклів.
Бронзову сокиру, дорожню свою сокиру,
Сім талантів і сім мін завважки, узяв у руку.
У корінні змію, що не знає закляття, убив.
У вітті Анзуд-птах схопив пташеня своє, полетів у гори.
Посередині Ліліт-діва зруйнувала своє житло.
Зруйнувавши, кинулась утікати.
А дерево – коріння його він зрубав, віття його він
розколов.
Земляки його, що з ним разом були,
Віття його відтяли, пов»язали, –
Сестрі своїй, чистій Інанні, для престолу віддав,
Для ложа її віддав...

СОТВОРЕННЯ СВІТУ

З книги буття Старого Заповіту

На початку сотворив Бог небо і землю. Земля ж була пуста і порожня та й темрява була над безоднею, а дух Божий ширяв над безоднею, а дух Божий ширяв над водами. І сказав Бог: «Нехай буде світло!» І настало світло. І побачив Бог світло, що воно добре та й відділив Бог світло від темряви. Назвав же Бог світло – день, а темряву назвав ніч. І був вечір і був ранок – перший день. Тоді сказав Бог: «Нехай посеред вод буде твердь і нехай вона відділяє води від вод!» І зробив Бог твердь і відділив води, що під твердю. Тож сталося так. І назвав Бог твердь – небо. І був вечір і був ранок – день другий.

Тоді сказав Бог: «Нехай зберуться води, що під небом, в одне місце і нехай з'явиться суша». І так сталося. І назвав Бог сушу – земля, а збір вод назвав морями. І побачив Бог, що воно добре. Бог сказав: «Нехай земля ростить рослини: траву, що розсіває насіння, і плодові дерева, що родять плоди з насінням, за їхнім

родом на землі». І так сталося. І вивела земля з себе рослини: траву, що розсіває насіння за своїм родом, і дерева, що родять плоди з насінням у них, за своїм родом. І побачив Бог, що воно добре. І був вечір і був ранок – день третій.

Тоді сказав Бог: «Нехай будуть світила на тверді небесній, щоб відділяти день від ночі й нехай вони будуть знаками для пір (року), для днів і років; нехай будуть світила на тверді небесній, щоб освітлювати землю». І так сталося. І зробив Бог два великі світила: світило більше – правити днем, а світило менше – правити ніччю, і зорі. І примістив їх на тверді небесній, щоб освітлювати землю, та правити днем і ніччю і відділяти світло від темряви. І побачив Бог, що воно добре. І був вечір і був ранок – день четвертий.

Тоді сказав Бог: «Нехай закишать води живими створіннями й нехай птаство літає над землею попід твердю небесною». І сотворив Бог великих морських потвор і всілякі живі створіння, що повзають та кишать у воді, за їхнім родом, і всіляке птаство крилате за його родом. І побачив Бог, що воно добре; і благословив їх Бог, кажучи: «Будьте плідними і множтеся та наповняйте воду в морях, і птаство нехай множитися на землі». І був вечір і був ранок – день п'ятий.

Тоді сказав Бог: «Нехай земля виведе з себе живі створіння за їхнім родом: скотину, плазунів і диких звірів за їхнім родом». І сталося так. І сотворив Бог диких звірів за їхнім родом, скотину за родом її, і всіх земних плазунів за їхнім родом. І побачив Бог, що воно добре. Тож сказав Бог: «Сотворімо людину на наш образ і нашу подобу, і нехай вона панує над рибою морською, над птаством небесним, над скотиною, над усіма дикими звірами й над усіма плазунами, що повзають на землі». І сотворив Бог людину на свій образ; на Божий образ сотворив її; чоловіком і жінкою сотворив їх. І благословив їх Бог і сказав їм: «Будьте плідні й множтеся і наповняйте землю та підпорядкуйте її собі; пануйте над рибою морською, над птаством небесним і над усяким звіром, що рухається по землі».

ПРО СВІТОВИЙ ПОТОП З КНИГИ БУТТЯ СТАРОГО ЗАПОВІТУ

Побачив Господь, що злоба на землі велика та що всі думки й помисли сердець увесь час тільки злі, і жалував, що створив людину на землі, тож на серці йому стало важко: і сказав: «Знищу з лиця землі людину, скотину, плазунів і птиць піднебесних, бо каюсь, що створив їх». Та Ной здобув ласку в очах Господніх.

Ось родовід Ноя. Ной був чоловік праведний і досконалий між сучасниками; він ходив з Богом. Ной мав трьох синів: Сима. Хама та Яфета. Але земля зіпсувалася супроти Бога і була переповнена насильства. Глянув Бог на землю, а ось вона зіпсована, бо кожне тіло занапастило свою путь на землі.

І сказав Бої до Ноя: «Я ухвалив покласти кінець кожному тілу, бо земля переповнена насильством через них. Отож я знищу їх разом із землею. Зроби собі ковчег із соснового дерева. Зробиш його з переділами й просмолиш його зсередини та ззовні смолою. Зробиш його так: триста ліктів завдовжки, п'ятдесят завширшки і тридцять заввишки. Дах зробиш у ковчезі й зведеш його на один лікоть вище. Двері в ковчезі зробиш збоку. Збудуєш його поверхами: долішній, середній і верхній. Оце я наведу потоп вод на землю, щоб вигубити під небом всяке тіло, що в ньому віддих життя. Все, що є на землі, загине. Але з тобою я зроблю союз. Ти ввійдеш у ковчег, ти, твої сини, твоя жінка й жінки твоїх синів з тобою. З усього, що живе, з усякого тіла введеш у ковчег по двоє з кожного роду, щоб зберегти їх живими з тобою. Нехай будуть самець і самиця. З кожного роду птаства, з кожного роду скоту й з кожного роду земних плазунів, по двоє з кожного роду прийдуть до тебе, щоб зберегти їх живими. Ти ж візьмеш для себе всяких харчів і збережи їх у себе, щоб ти і вони мали що їсти. І Ной зробив усе так, як велів йому Бог; саме так і зробив він.

Господь сказав до Ноя: «Увійди ти і вся твоя родина в ковчег, бо тебе одного з цього роду побачив я праведним передо мною. Зо всякої чистої скотини візьмеш по семеро до себе, самців і самиць, а з нечистої скотини по парі, самця й самицю. З птаства піднебесного теж по семеро, самців і самиць, щоб зберегти живим насіння по всій землі. Ще бо сім днів, і я пошлю дощ на землю, сорок днів і сорок ночей, і вигублю з лиця землі всі

сотворіння. що їх я створив. І зробив Ной усе, як звелів йому Господь. Було ж Ноеві шістсот років, як стався потоп на Землі. І увійшов Ной, сини його, жінка його й жінки синів його у ковчег перед потопом вод. З чистої скотини, з птаства й зо всього, що повзає по землі прийшли до Ноя в ковчег по парі, самець і самиця, як велів Бог Ноеві І сталося, по семи днях хлинули води поюпу на землю. На шістсотім році Ноевого віку, другого місяця, сімнадцятого дня місяця, – цього дня прорвались усі джерела великої безодні и небесні загати розімкнулись. і лив дощ на землю – сорок днів і сорок ночей. Того ж самого дня ввійшов Ной і Сим. Хам та Яфег. сини Ноя. його жінка і три жінки його синів з ним у ковчег, і вони – і всякого роду звірі, всякого роду скот, всякого роду земні плазуни, всяке птаство і есе, що має крила. Увійшло до Ноя в ковчегі по парі всякого створіння, в якому віддих життя. Ті. що увійшли, були самець і самиця з усякого створіння, як велів йому Бог. і

Господь зачинив його.

І був потоп на землі сорок днів; води, прибуваючи, підняли ковчег, і він звівся над землею. Води ж зростали, і прибуло їх дуже багато на землю, а ковчег носився по верху вод. І зросли води на землі сильно дуже й укрили всі найвищі гори, що були під небом. Води піднялись угору на п'ятнадцять ліктів і закрили гори. Всяке створіння, що рухається на землі, загинуло: птаство, скот, всі плазуни, що повзають на землі, і всі люди. Все. що має віддих життя в ніздрях та що живе на суші, згинуло. Ось так вигинуло все створіння, що було на землі: люди. скот, плазуни і птаство піднебесне – їх вигублено з землі: остався тільки Ной та ті. що були з ним у ковчезі. І панували води на землі сто п'ятдесят днів.

Згадав Бог про Ноя. про всіх звірів і про всяку скотину, що були з ним у ковчезі, і навів Бог вітер на землю й води стали відпливати. Джерела безодні й небесні загати замкнулись, і дощ із неба припинився. Води ж стали раз-у-раз із землі відступати, і як проминуло сто п'ятдесят днів, опали; і сьомого місяця, сімнадцятого дня (місяця) ковчег осів на горах Арарату. А води опадали дедалі аж до десятого місяця, а першого дня десятого місяця стало видно верхів'я. По сорока днях відчинив Ной вікно, що його був зробив у ковчезі, і випустив крука, і той літав туди-

сюди, поки не висохли води на землі. Тоді він випустив голуба, щоб побачити, чи опала вода з поверхні землі.

Та голуб не знайшов місця, де вчепитися ногами, і повернувся в ковчег до нього, бо води вкривали ще поверхню землі. Ной простягнув руку й узяв його до себе. Ще сім днів почекав він і випустив голуба з ковчеза. І повернувся голуб до нього надвечір із свіжозірваним оливковим листком у дзьобі, тож і довідався Ной, що води з землі відпливли. Тоді почекав він ще других сім днів і випустив голуба, та цей уже не повернувся до нього.

На шістсот першій році свого віку, першого місяця, коли води висохли на землі. Ной зняв покрівлю з ковчеза й глянув, – аж ось поверхня землі була суха, а другою місяця двадцять сьомого дня земля ствердла. Тоді Бог сказав до Ноя: «Вийди з ковчеза, ти, жінка, твої сини й жінки твоїх синів, з тобою. Все живе, що з тобою, з усякого тіла, птаство, скотину, плазунів, що повзають по землі, виведи з собою: нехай кишать на землі, плодяться й розмножуються на землі». І вийшов Ной із синами, з жінкою й жінками своїх синів. Усі звірі, всі плазуни, все птаство, усе, що рухається на землі, порода за породою, вийшло з ковчезу. Тоді Ной спорудив Господеві жертовник, узяв усякого роду чистих тварин і всякого роду чистих птахів і приніс усе-палення на жертовнику. Господь почув лагідний запах і сказав сам до себе: «Не проклинатиму вже більше землі через людину, бо помисли людського серця злі вже з молодощів, і не губитиму ніколи всього, що живе, як то я вчинив був, покіль земля землею, – сівба й жнива, холод і спека, літо й зима, день і ніч не перестануть більше бути».

МІФИ

Як створив Бог Адама

«Як створив Бог Адама» говорить: «І пішов Господь Бог очі взяти від сонця, і залишив Адама самого лежати на землі, та прийшов окаянний Сатана до Адама і обмазав його багнюкою, намулом і возгрями (?). І повернувся Господь до Адама... зняв з нього пакості Сатанинські, і тоді створив Господь собаку і,

змісивши з Адамовими сльозами й глиною, що лишилася після створення Адама й була зішкрябана з нього, очистив його, як дзеркало, від усіх скверн, і приставив собаку, і звелів сторожити Адама, а сам Господь пішов у горній Єрусалим по дихання Адамово. І прийшов удруге Сатана і схотів на Адама напустити злу скверну... Собака почав люто гавкати на диявола. Та окаянний Сатана взяв дрючок і поштрихав усе тіло Адамові, і створив у ньому 70 недуг. І повернувся Ісус з горнього Єрусалима і побачив Адама, дрючком поштриханого, і змилосердився над ним... І відігнав Господь диявола... і обернув усі недуги всередину».

Міфи України. За кн.. Георгія Булашева «Укр. Наро. у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях»/ Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

***Як Бог створив людину**

...Бог узяв глини і став ліпити людину за образом Своїм і за подобою. Угледівши це, диявол й собі взяв глини і також заходився ліпити фігуру за образом своїм. Бог зліпив людину, а диявол – цапа. Бог вдихнув у Своє творіння душу, і людина ожила. Диявол ну собі дмухати на свою твар: дмухав спереду, дмухав ззаду – не оживає, а лиш смердить.

— Господь, дмухни і на мою твар, – просить диявол. Бог дмухнув – і цап став живий. Диявол зрадів і давай танцювати довкола цапа й хизуватися перед Богом, що його твар краща за Божу. Господь і каже дияволу:

— Чому ж ти називаєш цапа створінням своїм? Адже Я оживив його: твоя глина, а цап Мій.

І вдалися в суперечку.

— Гаразд, – каже Бог. – Якщо ти втримаєш цапа, хай тоді він буде твій, а не втримаєш – Мій.

Диявол пристав на це. Та як не підійде до цапа, той усе на нього рогами, все рогами. Розлютився диявол, схопив цапа за хвіст, думає: «Тепер ти не втечеш від мене!» Та де там: цап

рвонувся, частина хвоста лишилася в диявола, а сам цап усе-таки втік. Ось чому цапи куці.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

*** Як Бог створив людину**

Бог зліпив людину з глини, поставив її коло тину сушитися й наказав собаці сторожити, а Сам полетів на небо за душею. Диявол бачив, що Бог щось робив, і взяла його цікавість, що там таке стоїть коло тину. Крадеться повз собаку, а той давай гарчати на нього – не підпускає. Диявол подмухав на собаку. Від його подиху собака відчув страшний холод, став тремтіти; а диявол і каже:

– Пусти мене поглянути на справу Божих рук – я дам тобі за це шубу, а не пропустиш – геть заморожу.

Собака спокусився обіцяною шубою, оскільки був без шерсті й змерз, і пропустив диявола. Диявол покритив собаку шерстю, а людину всю обплював, обхаркав. Бачить Бог своє творіння покритим нечистотою, й вивернув його так, що всі нечистоти опинились усередині, а тоді вдихнув у нього душу. І стала людина зовні чиста, а всередині повна всілякої скверни.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

*** Як Бог створив жінку**

Створивши Адама, Бог поселив його в раю. Пожив там Адам якийсь час і стало йому сумно. Привів до нього Бог усіх птахів небесних і всіх звірів земних і сказав, щоб він дав усім їм імена; тоді наказав їм слухатися Адама. Бачить Бог, що Адам усе ж нудьгує, і говорить Сам до Себе: «Не добре бути чоловікові одному, створю йому жінку за образом його. З чого лиш її створити? З глини – не любитимуть одне одного. Ні, візьму

частину в Адама і створю з неї жінку, щоб вони приліпилися одне до одного, були одне тіло. З чого ж узяти? З голови? Буде дуже розумна, стане главою чоловіка. З руки? Візьме чоловіка в руки. З ноги? Буде бігати від чоловіка. Візьму ребро з лівого боку від самого серця, з-під руки, щоб сердечно любила чоловіка й була в нього під рукою. Навіяв Бог на Адама сон, узяв у нього з лівого боку, від серця, ребро й приставив його до дерева на осоння сушитися. Біжить собака, угледів ребро, ухопив його й давай гризти. Янгол відняв у собаки вже надгрижене ребро, подав його Богові, і Бог з недогризка створив жінку Адамові. Ось чому жінок на Україні лають: «собачий недогризок», або «чортів хвіст».

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

***Як Бог створив Адама і Єву**

Чоловіка Бог створив із землі, а жінку з тіста та й поставив їх проти сонечка, щоб вони висохли, а Михаїлу звелів пильнувати. От Михаїл пильнував, пильнував, та ненароком задивився на щось, а собака прибіг та й з'їв жінку.

Вклав Бог душу в людину, тоді взяв у неї «одну кістку з ребра» (очевидно, одне ребро з усіх ребер) і створив йому вже вдруге жінку. Людину Бог назвав Адамом, а жінку сам чоловік назвав Євою.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

***Як Бог створив Адама і Єву**

Бог створив Адама з пшеничного тіста й поставив його на сонце, щоб він висох; а собака та й з'їв його. Тоді Бог зліпив Адама з глини, вдихнув у нього янгольську душу й дав йому рогове тіло, щоб воно ніколи не згнило й не боялось холоду. Потому Бог наслав на Адама сон, і коли Адам заснув, Бог створив

йому із рожі (*Althaea rosea* L., одинока, немахрова мальва – улюблена на Україні квітка) жінку та й поклав її коло Адама; Адам прокинувся, побачив, що жінка не така, як він, та й каже до Бога: «Не хочу я жінки з квітки; коли б мені таку жінку, як і я». Тоді Бог знову навів на Адама ще глибший сон. Коли Адам заснув, Бог вийняв з нього одне ребро, створив з того ребра Єву й поклав біля Адама. Адам прокинувся, побачив, що жінка його така ж, як і він, і взяв її собі. Бог і питає Адама: «Ну, то що, яка жінка тобі до вподоби більше – чи та, яка з квітки, чи та, яка з твого ребра?»

– «Вже ж бо мені більше до вподоби та, яка з мого ребра», – відповідав Адам. – «А на Мою думку, – каже Бог, – та краща, яка з квітки: Я її дам Сину Своєму за матір». Узяв Бог ту жінку, яка створена була з квітки, й відіслав на небо; а Адаму і Єві каже: «Їжте всі яблука, які є в раю, не їжте лише з одного дерева; коли ж скуштуєте від нього, то зараз же помрете».

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

*** Як Бог створив Адама і Єву**

Бог – створивши Адама і Єву й поселивши їх у раю, пішов на небо, Єва зараз же пішла в сад прогулятися. А вона була така красуня, що той янгол, якого Бог скинув з неба, зразу закохався в неї. Перекинувся він на змію та й виліз на яблуню, на якій росли заборонені Богом яблука. Підходить туди Єва. Грішний янгол і каже їй: «Чому ви з цього дерева не рвете яблук? Вони вже достигли». Єва відповідає: «Нам Бог сказав, щоб ми не їли з цього дерева яблук, інакше помремо». – «Бог тому так сказав, – зауважила на це змія, – щоб ви самі не стали богами, тому що коли ви з'їсте хоч одне яблучко з цього дерева, то будете також богами». Єва повірила й хотіла було вже з'їсти яблуко з того дерева, коли йде Адам. «А ти й забула, що цих яблук не можна їсти?» Єва каже: «Ми станемо богами, якщо з'їмо хоч одне яблуко». І з'їли Адам і Єва заборонене яблуко. Щойно

проковтнули, як стало їм соромно і холодно. Вони позшивали липове листя, затулилися та й сховалися, щоб їх не знайшов Бог. Однак Бог довідався про все і вигнав їх з раю, а біля воріт приставив янгола, щоб не пускав їх. Рогове тіло Адама і Єви Бог зараз же перемінив на таке, що маємо ми нині, лишивши частину його тільки на кінці пальців.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

***Про Бога і перших людей**

Коли створили Господь небо і землю і освітили її сонцем, то взяли в руки глини, стали місити її, ліпити – й виліпили чоловіка і жінку та поклали їх проти сонця, щоб вони обсохли, а Самі пішли в рай трохи відпочити. А диявол блукав собі в цей час по світу та й наткнувся на людей. Дивиться на них, – а вони такі гарні з лиця, як янголи, хоч води з них напийся. Страшна заздрість узяла диявола, що вони такі гарні, а він такий чорний, потворний; навіть сльози виступили в нього з очей. Обійшов він навколо людей, подивився ще, скривився, та взяв і обблював їх. Якраз на ту пору Господь підійшли до людей.

Як глянули на людей, то аж в долоні сплеснули. «Ай! Що ж це ти наробив, Сатано?» – «А навіщо Ти їх створив такими аж занадто гарними?..» Тоді Господь узяли та й вивернули людей нутром наверх, а лицем усередину. Оскільки люди тепер вивернуті, то вони й не гарні, а потворні; а оскільки їх обблював диявол, то всередині в них міститься сморід.

Нічого не вдієш. Взяли Господь людей та й намочили їх на сім днів у помиях, щоб викисли з них гріхи. Коли гріхи викисли, Господь просушили людей проти сонця, а потім дмухнули на них – і стали люди живими. І прозвали Господь чоловіка Адамом, а жінку – Євою; і дали Адамові заступ й ланцюг, а Єві – кужіль і веретено, щоб вони жили собі в раю й працювали.

Якось вийшли Господь з Адамом орати; Самі стали за плугатаря, а Адама поставили погоничем. Ополудні Господь зупинили плуга й мовили: «Адаме, випряжи волів з плуга на

полудень: хай поки попасуться, а Я тим часом перепочину під деревом. А ти гляди не спи; пообідай сам, попаси, напій худобу і, коли сонце поверне з полудня, розбуди Мене». Адам добре пообідав, походив трохи за худобою, потім присів під кущем, схилився на руки та й заснув. Господь прокинувся, поглянули на небо – сонце вже геть-геть над вечір спустилося; проте ні Адама, ні волів немає. «Адаме, агов!» – кличуть Господь. Та де там! Ні слуху ні духу! Кинулись Господь до кущів, – а Адам влігся під кущем та й спить собі, аж хропе. Тоді Господь його гистиком (лопатка, якою зчищають землю з плуга), – гистиком – раз, ще раз вдарили та й кажуть: «Прокляте ти створіння, занапашене дияволом, таке ж неслухняне, як і він! Не достойне ти жити зі Мною в раю! Іди ж собі к бісу!..» Отак і вигнали Господь з раю людей. – «Ось за що вигнали Господь людей з раю, – додає від себе оповідачка, – за непослух; а що кажуть, наче за яблучко, так то – неправда».

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

***Про перших людей**

Коли Бог вигнав Адама і Єву з раю, вони сіли в лісі та й плачуть – не знають, що робити. Господь послав до них янгола, який дав Адамові жменю жита й заступ і каже: «Візьми скопай клаптик землі та посій це жито – то й буде в тебе хліб». А Єві дав жменю конопляного насіння й каже: «Ось тобі – посій, з цього буде вам одяг; а коли Бог дасть, то від Тієї Жони, котра створена Богом з квітки, народиться Син Божий, Він вас ізнову введе до раю». Оце посіяли вони й сіли перепочити. А той янгол, який їх спокусив у раю, перекинувся на найстаршого янгола та й каже: «Ви вже посіяли собі те, з чого буде у вас хліб і одяг; однак нема у вас такого, щоб ви не померли. Ви візьміть та зійдіться разом «їдно з другим», і тоді від Єви народиться син; цей син випросить у Сина Божого (котрий народиться від Жони, створеної з квітки), щоб знову ввів вас до раю». А Єва каже: «Та ми не знаємо, як це зійтись разом? Адже ми й зараз разом». От той янгол як показав

Єві, так у неї й народився син Каїн. Каїн дуже не любив Адама: він знав, що його батько – той янгол, якого Бог скинув з неба.

Послав якимось Адам Каїна сіяти жито, а Єва й каже Адаму: «Зляжемося – може, я приведу доньку, щоб сіяла коноплі». І народила Єва Авеля. Коли Абель виріс, його послали пасти овець, а Каїн поніс йому обідати, та взяв і з'їв той обід. Коли Абель повернувся додому, то сказав Адаму, що він ще не обідав. Адам побив за те Каїна. Каїн розгнівався на Авеля і вбив його, а Бог за це вбив громом Каїна.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Три дерева

Адам, коли помирав, послав сина свого Сифа до врат земного раю, аби він попросив там у янгола елею милосердя (за іншими легендами – обіцяного Богом сімені у буквальному значенні цього слова). Адам дав Сифові три зернини з райського дерева пізнання добра і зла (за іншими легендами – гілку з цього дерева). Із цих трьох зерен, посаджених на могилі Адама, виросло три дерева. їх було зрубано потім царем Давидом для храму, та при спорудженні храму Соломоном вони не пішли в хід, а лишились лежати на горі, звідки одного разу, під час сильного дощу, були знесені водою вниз, і потрапили в купіль (Силоамську). Сюди щороку сходив з неба янгол, щоб очищати ці три дерева, які зрослися в одне, від намулу, що відкладався на них упродовж року, причому всі хворі, скупавшись у цей час у купелі, одразу ж одужували. Євреї, шукаючи придатні для хреста Спасителя дерева, згадали про ці саме і, по своїй злобі, зумисне зробили з них (дуже намоклих) хреста, щоб Спасителю важче було нести його на Голгофу.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

***Триблаженне дерево**

Жив собі Адам, – розповідає легенда. Ось уже його Господь і дітками поблагословив. Така вже йому втіха і радість, що, здається, хотів би жити вічно; а до всього цього й здоров'я йому служило. Ось і каже Адам до Бога:

– Боже, Боже! Не помру я, бо я дуже міцний чоловік.

– Що міцний, то міцний, – каже Йому Бог, – а все одно мусиш померти. Розболиться в тебе голова, защемлять руки, почне крутити ноги – і ти таки помреш!

Не вірив Адам, поки був молодшим, а надійшла пора – мусив був повірити. Розболілась голова, стало крутити кістки, – звісно, як буває в старій людині. Бачить Адам, що недалеко вже й до смерті, й каже своєму синові:

– Сину мій, сину! Піди, – каже, – до раю і принеси мені з раю золоте яблучко, бо надходять уже мої останні дні.

Пішов син до раю, та замість яблучка приніс ту лозину, якою Бог вигнав Адама з раю. Адам звелів зробити з лозини три обручі (вінці) і надіти їх собі на голову. Ну, та хіба ж від смерті щось допоможе! Воно вже голова наче й не болить, а померти – все ж помер. І як він з тими обручами на голові помер, так його з ними й поховали. Аж ось із тих обручів виросло три дерева: кипарис, кедр і триблаженне дерево.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

***Триблаженне дерево**

Коли Адам согрішив, то Господь сказав йому: «Піди, Адаме, по раю і знайди плід міцності людини». Довго ходив Адам по раю в пошуках за плодом міцності людини, гірко оплакуючи свою слабкість; нарешті, знайшов цей плід й подав його Господу. Господь, узявши плід, сказав Адаму: «Хоч ти й согрішив, але за те, що старанно шукав і знайшов плід міцності людини, Я представлю Тебе перед Собою». Адам уписав слова Господні до книги, а саму книгу передав синові своєму Сифу й заповів зберігати її в нащадках. Коли Христа розіп'яли, то єврейські

вчені, на підставі слів, сказаних Адамові: «Я тебе представляю перед Собою», наказали намалювати на хресті біля ніг Спасителя главу Адама. За іншим варіантом, коли почали ставити хрести для Спасителя і двох розбійників, то хрест Спасителя, як і де його не ставили, весь час провалювався в землю. Вже робітники зовсім змучились, а хреста все ж не могли поставити. Тоді Спаситель зглянувся над ними й каже: «Знайдіть першу людину, візьміть главу її й покладіть під хрест». Євреї відшукали череп Адама, поклали під хрест, закріпили хрест на черепі і тоді розіп'яли Спасителя.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

***Про перших людей**

Коли зачинався світ, жили собі двоє людей: Єва (мужчина) і Марія; в них тіло було таке, як у нас тепер нігті. Угледіли вони якоесь на одній яблуні два яблука; довго милувалися ними, а потім одне разом з'їли, – і зразу ж у мужчини Єви утворилася на горлі кістка (кадик – «Адамове яблуко»), а тіло в них стало таке, як у нас нині. Тут же вони й согрішили. Марія з цього ж разу затяготіла й народила сина. Ось вони скликали янголів і стали думати й гадати, яке йому ім'я дати. Дали йому ім'я – Петро; Марія це ім'я не злюбила, всіх янголів засмутила. Стали знову думати й гадати, яке ж йому ім'я дати. Дали йому ім'я – Микола; Марія це ім'я злюбила, всіх янголів звеселила. Від тієї пари – Єви і Марії – стали розмножуватися люди, поки не вижили (першого) віку. Коли став наближатися до кінця вік, святі люди почали будувати ковчег й пускати туди людей по парі – чоловіка й жінку, і всякої птиці, що літає, по парі, і всяких тварин по парі. Ховрашків та жаб – тих не брали, вони вивелись потім із землі; вовків і зайців також не брали, та тільки не знаю, звідки вони потім узялися. Коли всього набрали, тоді пішов дощ. І йшов він сорок день і сорок ночей. Всі люди потонули, і всі хати, і все, що було; а ті люди лишилися, які були в ковчезі. Коли дощ ущух, пара людей вийшла з ковчеза, і стали вони жити на землі; стали

жити – стали грішити, а в них стали вселятися і від них стали народжуватися потонулі душі, тільки їм давали вже інші імена. Після того, як змінився світ, і люди змінилися: раніше були великі та дужі, а чимдалі, тим ставали щораз меншими; а ще далі, після нас, будуть такі, що в одній печі молотитимуть по сім чоловік одночасно. От і ми вже той вік вижили, що Бог призначив, бо раніше діти слухалися батьків і матерів і боялися їх, а нині не слухаються й не шанують, – самі, мовляв, більше знають, ніж отці й матері. Це ми ту останню сотню літ доживаємо, яку додали святі отці. Господь розгнівався на отців, що вони додали віку людям, сказав, що все терпітиме, що б не творилося на білому світі: хоч хто людину заб'є чи щось інше скоїть, то Він і не карає. Коли доживемо цю останню сотню літ, то буде Страшний суд – буде нас Господь судити, визначати, кого куди. Де сонце сходить, там буде рай; де сонце буває ополудні, там – пекло; а де сонце ніколи не буває, там – ад. За великі гріхи посадять в ад, за менші – в пекло, а безгрішних улаштують в рай. В раю жити добре – там добре п'ють і їдять; а в аду комахкаються (безперервно вовтузяться, як мурашки): той везе лозу; той кричить «пити!», а в нього крізь горло вода ллється; той у смолі кипить. Тин підпирають – це за те, що коли жив на цьому світі, то коли щось робив погане, і йому казали: «Не роби – гріх, а коли помреш, то на тому світі тобою тин підпиратимуть», – він відповідав: «Гріх у міх, та ще й зверху сів! – там, на тому світі, нехай хоч тин підпирають моєю душею»; а також за те, що коли в когось повалиться тин і той просить допомогти, він не піде на допомогу, і от на тому світі й тин підпиратиме. Хто кричить: «пити!» – так це за те, що на цьому світі не даєш іншим напитися води, особливо жнивами. Лозу возить за те, що на цьому світі крав її. Від гріхів звільняється той, хто на цьому світі дає милостиню. Жила собі одна скупа жінка. Ось прийшов до неї жебрак і попросив маленької цибулини. Вона цього не пошкодувала – дала; а коли померла й мучилась у смолі, то той самий жебрак прийшов, спустив до неї цибулину, – вона вхопилася за цибулину й вилізла із смоли.

Ті жінки, які померли вагітними, тепер мучаться, і баби пупорізні за ними ходять, дожидають Страшного суду. А після Страшного суду їх улаштують прямо в рай разом з маленькими

дітками і з бабами: вони за стільки літ до суду відтерпіли вже страждання.

Люди всі зміняться, а земля тільки обернеться, сонце зайде за хмарку, а світ не зміниться; нам здаватиметься, що палатиме земля і все, але нічого цього не буде. А ось що буде. Перед Страшним судом ходитимуть ворожки і з того попелу, з якого жінки роблять луг для прання в п'ятницю й викидають грудку мокрого попелу надвір, зроблять із неї паляничку й пропонуватимуть її людям: хто візьме, того душу й переманять до себе.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

***Про Долю**

Жили собі два брати – один багатий, а другий – бідний. Якось вийшов бідний на братове поле і бачить, що полем ходить якась жінка, збирає колосся і втикає їх у снопи. Ось він і питає: «Хто ти така?» – «Я – Доля твого брата». – «А де ж моя Доля?» – «Вона лежить отам, під грушею». – «Що мені треба зробити, аби й моя Доля була такою ж роботящою, як ти?» – «А ось я тобі дам пораду: візьми ти доброго дрючка, підійди під ту грушу, підкравшись до своєї сонної долі, впіймай її, бий, що є сили, й примовляй при цьому: ось тобі, лиха Доле, за те, що не йдеш у поле працювати на мене, коли біда зовсім уже насила! Допомагай мені, не то – вб'ю!» Бідняк так і вчинив, після чого все в нього пішло на лад, і він невдовзі зробився багатшим за свого брата (Вінницький повіт).

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр.. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра. 2006. – 383 с.

*Про Долю

Було два брати – багатий і бідний. От попросився бідний брат до багатого пшеницю жати. Жне він день, жне другий. Ввечері першого дня господиня пішла додому зварити дітям вечерю, а він цілу ніч жне собі. Коли чує – хтось збирає колосся, снопи складає, соломною шелестить. Думав – чи ж не краде хто? На ранок дивиться – все ціле. Ввечері другого дня знову господиня пішла додому зварити дітям вечерю, а він жне собі вночі та жне. Знову чує – братова Доля (то була вона) збирає колосся і підтакує їх під копи. Він тоді впав на землю й лежить. Господині, між тим, нічого не сказав. На третю ніч хазяйка кличе його з собою вечеряти: «Хоч кулешику поїси – все ж у роті м'якше стане». Але він не пішов: «Потерплю, – міркує собі, – спитаю, що воно таке ходить...» Знову щось іде, збирає колосся, переносить снопи. – «Ну, скажи правду, що ти таке: чи погане, чи добре? Хто ти?» – питає бідний брат. – «Я – братова Доля; ти хоч перервись, та все одно нічого не буде з цього діла; він же п'є, гуляє, а я за нього працюю». – «Де ж моя Доля?» – «Під колодою лежить гола». – «А як мені дійти до неї?» – «Іди, а як побачиш, що лежить гола під колодою, то і є твоя Доля». – Пішов він і знайшов. «Доле моя, Доле! Чого це ти лежиш, чому нічого не робиш? Лежиш усе – ні попереду тебе, ні позаду тебе нічого нема: чим ти займатимешся?» – «Я хочу сидіти за прилавком». – «Як же ти сидітимеш за прилавком?» – «Попроси в брата 50 копійок, або карбованця, накупи стрічок і хрестиків – то я торгуватиму». Пішов він до брата; а брат п'є та гуляє – знати його не хоче. «Позич мені, брате, одного карбованця». – «Коли ж ти віддаси? Де ти візьмеш?» Бідний повалився йому в ноги. «Та позич уже», – сказали ті, що гуляли з багатим. Позичив. Накупив тоді бідний брат стрічок і хрестиків – і мав зиск; накупив більше, додав хусточок – і знову узяв бариш. Вирішив він після того торгувати різним дрібним крамом, придбав конячину. Коли він їхав до міста за крамом, хлопчаки почали насміхатися з нього і ну кидати камінці у прив'язану позад візка скриньку. Приїхав він у місто, подивився, а в скриньці – коштовне каміння... Поніс він скарб господарю імператору, а той звелів відсипати йому грошей

стільки, скільки коштувало те каміння. І став він з того часу багатієм (Бахмутський повіт).

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

***Про Злидні**

В одному селі жив чоловік – здається, й роботящий, однак весь час діло в нього не йшло на лад: б'ється, як риба об лід, а ніяк не може вибитися з убогства. Якось він замислився: «Що за притичина така, що я ніяк не розживуся? Невже мене Злидні обсіли?» А йому хтось та й відповідає: «Бо й справді обсіли, і скільки б ти не бився, не розбагатієш, доки ми будемо в тебе».

Чоловік був не дурень. Розкинув трохи думками туди й сюди та й питає: «Та хіба вас багато в мене розвелосся?» – «Багато», – озвалось те ж саме. – «А чому ж вас не видно?» – знов питається. – «Це ми такі маленькі, що нас ніхто не бачить». – «Де ж ви поміщаєтесь?» – «Та ми будь-де можемо бути». Саме тоді чоловікові схотілося понюхати тютюну, і він відкрив ріжок. «А ось тут, у ріжку, вміститесь?» – питає. – «Аякже!» – відгукнулось те, і вмить почувся голос з ріжка: «Ось ми вже всі у ріжку!» Чоловік швидко заткнув ріжок закладкою, а далі гайда до занедбаного млина і поклав ріжок під вал. Відразу ж після цього все в чоловіка пішло чудово: чи сам зробить, чи іншим накаже що робити, – все йому вдається. З'явився в нього достаток, а там і багатство.

В тому ж селі жив великий багатій, та тільки такий заздрісний, що й Боже ти мій! Він страшенно ремствував і досадував, як, бувало, розживеться хтось інший. Особливо ж злостився він з приводу того, що недавній злидар раптом наздоганяє його в маєтності. Довго сушив він голову, аби відгадати, як це бідняк так швидко розбагатів, та нічого не міг придумати. От він і підійшов до колишнього бідняка жартом та й вивідав, нарешті, від нього самого, чому той багатіє. А вивідавши усе, заздрісний багатій дістався до того млина, де бідняк сховав ріжок із Злиднями, вийняв його з-під валу й випустив Злиднів на волю.

Багатій думав, що Злидні знову повернуться до бідняка; однак вони побоялись повернутися до свого колишнього господаря, який міг знову зле позбиткуватися над ними, та й пішли до заздрісного багатія, на нове місце. Звідтоді багатієві все як ножем відтяло: в усьому він став зазнавати збитків і невдовзі статок його пішов прахом. Худоба виздыхала, коней покрали, вівці попрпадали; хліб перестав родити; а врешті-решт пожежа зовсім знищила все подвір'я, й тік, і клуню, і заздрісний багатій став таким само бідняком, в якого раніше оселилися Злидні. Покаявся він тоді, та було вже пізно: лихо не минулось. Одна лиш утіха й лишилася в нього – розповідати людям, через що скоїлося з ним таке лихо. Частенько він тоді казав іншим: «Кайтесь на мені й не мисліть нікому зла, а найгірш із заздрості (Лебединський повіт).

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

***Про Злидні**

Жив собі чоловік, та такий бідний, такий бідний, що іноді нічого було їсти не лише йому, а навіть і маленьким діткам; а бідним він був тому, що в нього під піччю оселилося дванадцяттеро Злиднів. Надходить Пущання (прощена неділя) – треба заговлятися на піст. Роздобув якось цей чоловік скоромного; сіли всі, повечеряли, чим Бог послав. А бідняк той був музикою. Ось після вечері взяв він скрипку й почав грати. Діти, як тільки почули, одразу ж посхоплювалися й давай танцювати. Йому стало так весело, що діти танцюють, – задивився на них, задумався й перестав грати. Коли дивиться, а разом із дітьми і Злидні танцювали посеред хати, а коли перестав грати, Злидні так і посунули чимшвидше під піч. Як вони поховалися, чоловік той і питає: «Може, вам під піччю зле, тісно сидіти?» – «Ні, не зле, добре буде». А одному та було тісно, ось він і каже: «Де там тобі, чоловіче, добре! Тіснява така, що й не доведи Матір Божа!» – «Якщо справді тісно, – каже чоловік, – так я знайду, де вас помістити, зачекайте-но лиш трошки». Швидко

вибіг він тоді надвір, узяв діжку, вніс її до хати й каже Злидням: «Улізьте-но всі сюди!» Злидні повлазили в діжку всі й наповнили її до краю; а він схопив «пруток» та вмить заднив діжку, вивіз її у поле й покинув там. Повернувся додому й хвалиться жінці й дітям, як він збувся Злиднів. «Ну, тепер, – каже, – либонь, Бог дасть, наше господарство краще піде!» Минуло там, може, з півроку, а чи й більше, господарювання в нього пішло так добре, що й багаті люди стали йому заздрити. Купив він, скажімо, корову за десять чи за дванадцять карбованців, дивись – через місяць корова приведе телятко, і він продасть її вже за двадцять чи за двадцять п'ять карбованців; купить овечку – вовну з неї обстриже, а саму вівцю продасть і ще більше візьме, ніж сам заплатить; засіє поле житом або пшеницею, то такі вродять колосисті та зернисті, що стебла гнуться аж до землі. Всі односельці почали дивуватися, як це раніше він був такий бідний, що навіть дітей своїх не міг прогодувати, а тепер раптом так добре зажив. Приходить до нього якимось старший брат і питає: «Як це сталося, що тобі раптом почало так везти в господарстві?» – «Везе, – каже, – тому, що Злиднів не стало». – «А де ж вони подівалися?» – «Одвіз на поле, заднивши діжку, та й покинув їх там». – «Які вони із себе?» – «Піди подивись, як тобі хочеться знати». – «Як же я піду, коли не знаю, де ти їх викинув?» Та як став просити, як став просити старший брат, то молодший мусив повести його туди, де полишив Злиднів. Прийшли вони до тієї діжки. – «Ось, – каже, – вони в діжці – подивись!» – «То зніми ж сам кружало». Молодший брат тільки-но підняв кружало, Злидень з діжки й почепився бідному на шию. Той йому руки рознімати – не розніме ніяк: тримається проклятий. Він уже й дряпав його, й кусав, й ножем різав – ніщо не допомагає. Пішов із Злиднем додому. А ввійшов до хати, відразу ж і каже жінці: «Давай тепер, жінко, будемо вибиратися з хати, бо знов життя нам не буде: знову є Злидень. Поскладала жінка пожитки, забрала дітей і йдуть у ліс. А клятий Злидень все одно висить на плечах у того чоловіка. Приходять вони в ліс. Знялася завірюха, а мороз тріщить такий, що аж очі рогом лізуть. «Ну, – каже чоловік, – треба розпалити вогнище, та хоч погрітися, а то попропадаємо тут на холоді». Зрубали сосну, давай рубати її на дрова, та ніяк не розколють. Ось чоловік і каже: «Нумо, беріться за сосну, а то як

не буде вогню, то всі згинемо; беріться та роздирайте її руками!»
Всі кинулись до сосни; Злидень зіскочив й собі з плечей, заклав
руки в щілину сосни, і що є сили намагається роздерти її. Тільки-
но Злидень заклав туди обидві руки мало не по самі лікті, чоловік
той вибив клинці – руки Злиднєві й защемило. «Ну, тепер, – каже,
– повертаймось, жінко, додому: спекалися, нарешті, ми й вже
останнього Злидня, то, либонь, Бог знов дасть, аби господарство
наше йшло на лад». Пішли вони додому й зажили собі, як слід.

*Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх
легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.:
Довіра, 2006. – 383 с.*

***Про Злидні**

На краю однієї слободи, якраз від степу, жили два брати –
багатий і бідний. Ось бідний прийшов якось до багатого й сів собі
за стіл. Багатий одразу ж прогнав його, кажучи: «Іди геть з-за
столу: краще піди на тік та позганяй граків!» Пішов бідний брат і
давай зганяти. Граки позлітали, а один шуліка (з породи
коршаків) – то злетить, то знову сяде. Втомився він, ганяючись за
шулікою, і давай його сварити. А шуліка й каже: «Не жити тобі,
чоловіче, в цій слободі – тут тобі не буде ні щастя, ні долі, а йди
краще в іншу». Пішов бідний брат додому, забрав дітей, жінку й
сяку-таку одежину з манаттям і поплентався в іншу слободу,
повісивши через плечі боклаг. Йдуть вони та йдуть дорогою, а
Злидні (наче водяні пухирці, чи що) причепилися до бідного
брата й кажуть: «Куди ти нас несеш? Ми від тебе не відчепимось,
тому що ти наш». Ось дітям захотілося пити, і він звернув з
дороги до річки. Набрав у боклаг води, а потім позапихав туди
Злиднів, заткнув кілочками та й закопав з водою на березі. Пішли
вони далі. Йдуть та йдуть, коли перед ними – слобідка, а на краю
її стоїть пустка – хазяї вимерли з голоду. Вони й поселилися там.
Сидять якось раз у хаті, і раптом чують – хтось гукає з горища:
«Зсади! Зсади!» Бідний брат вийшов у сні, взяв мотузку й поліз
на горище. Зирк – а там козенятко з рижками (то був чорт). Бідний
брат налигав козеня й хотів було легесенько спустити його з
горища. Тільки-но доніс до драбини, а гроші так і посипались у

сіни. Зліз він з горища і ну їх збирати; набрав дві скрині. Тоді й переказує через людей братові, щоб той ішов до нього жити. Братові переказали, а він собі міркує: «Мабуть, їсти нема чого, то він і кличе». Звелів напекти паляниць і пішов. Приходить, а брат йому й показує одну скриню грошей, потім другу. Так і пойняли заздросці багатого. Брат каже йому: «В мене ще є гроші, закопані в боклазі, біля річки: коли хочеш, візьми їх собі». Той не схотів і гостювати та чимдуж до річки, та за боклаг. Тільки-но відіткнув його, а Злидні звідтіля й вискочили і вчепилися за нього: «Тепер ти наш!» – кажуть. Приходить він додому, коли все, яке було, багатство його погоріло, а на тому місці, де стояла хата, лишилися самі лиш головинки. Оселився він після того в тій землянці, де раніше жив його бідний брат разом із Злиднями.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

***Про лихоманку**

Якось зустрів чоловік на шляху двох дівчат-лихоманок, які якось випадково зовсім не помітили його. Одна з них і каже: «Я піду до такого-ось багатого пана; він дуже любить пити вино, то я постараюсь, щоб він разом з вином випив і мене». – «А я піду, – відказує їй на це друга, – до такого-ось бідного мужика» – того самого, який непомітно йшов за ними і слухав цю їхню розмову. – «Як же ти це зробиш?» – запитала перша. – «Не турбуйся, – відповіла друга, – я дуже добре знаю думки того чоловіка: ледве він переступив поріг хати, та як закричить до своєї жінки: «Жінко! Вари галушки, тому що мені дуже їх хочеться!» – і з першою галушкою він неодмінно проковтне й мене». Чоловік, коли повернувся додому, справді дуже захотів галушок. Коли галушки були потім подані на стіл, він першу галушку взяв і кинув у зарані підготовлений мішок і зав'язав його мотузкою. Упіймавши таким чином разом з галушкою й лихоманку, чоловік почепив мішок в димарі, щоб прокоптити лихоманку. Довго висіла лихоманка в мішку, і довго через те не було її між людьми. Та ось того чоловіка стала чомусь дедалі більше й більше

розбирати цікавість – що ж сталося з лихоманкою? Розв’язав він необережно мішок, і випустив лихоманку. Звідси – повір’я, що всі забаганки хворого на лихоманку є справою дівчини-лихоманки, яка оволоділа ним».

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

***Про Марію Магдалину та неслухняних людей**

На свято святої Марії Магдалини їхало двоє чоловіків з поля. Коли йде дорогою якась черниця. Порівнялась і просить підвезти її. Вони кажуть: «Сідай, матінко, підвеземо». Сіла черниця, і так вони поїхали. Біля села вона встала з воза і попростувала в село. Прийшла до однієї хати, а в тій хаті якраз справляли хрестини. Ну, а коли святкують хрестини, то відомо – тут неодмінно є й горілка, і декотрі так понапивалися, що вже й язиком не володають. Ввійшла черниця до хати і каже: «Добридень, добрі люди! А що це, – питає, – ви святкуєте – мабуть, хрестини?» – «Вгадали, вгадали, – відповідають, – хрестини! А що – може, й ви вип’єте з нами за хресника?» – питає господар. І почали з неї кепкувати. Довго мовчала черниця, а тоді н каже: «Годі вам, добрі люди, кпинити з мене – це недобре; а ось краще скажіть мені, де ваші діти?» – «У повітці сплять», – відповідають їй. – «А ви, – питає, – були сьогодні в церкві? А дітей своїх водили до церкви? Ви їх сьогодні й не бачили зовсім, вони у вас непричесані і невмивані, а самі ви пиячите; сьогодні свято святої Магдалини, а ви її не шануєте: до церкви не ходите, дітей молитов не навчаєте та ще й глумитеся із черниці! За це вас Бог покарає!» Всі слухали її мовчки, дехто ж став сміятися. Тоді вона наслала на всіх холеру. І, скільки їх там не було, всі одразу повмирали. Потім пішла у хлів і там подушила всіх дітей. Після того пішла вона селом і тих людей, що були в церкві, не чіпала, а тих, що не були або пиячили, всіх карала – насилала на них холеру. Тільки-но прийде до хати, відразу й розпитує: що роблять, чи ходять до церкви, чи ні. «Я, – каже, – свята

Магдалина, прийшла подивитися на вас, чи не забули ви ще Бога і Його святих». Ходила вона так селом довго, і тоді сильна холера була.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

***Про чуму**

Чуму уособлюють в образі багатой паньки, яка роз'їжджає в екіпажі, запряженому шестериком білих коней, до того ж за кіньми неодмінно біжать хорти. Під'їжджаючи до якоїсь домівки, чума попередньо питає під віконцем: «Чи є чума в домі?» Якщо мешканці оселі, через свою необережність, відповідають, що немає, то відразу ж захворіють і помирають. Щоб ввести чуму в оману, по хатах виймають віконні рами, начебто тут ніхто вже не живе, отож чумі й немає ніякої потреби зазирати в ті оселі. Чума дуже багата й хитра. Вона розкидає по дорозі й по вулицях всілякі цінні речі, навіть гроші; але тільки-но хтось підніме таку річ або гроші, то відразу ж занедужує й помирає (Літинський повіт).

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

***Гостець**

Гостець (у деяких місцевостях так називають *суглобовий ревматизм*, в інших *ковтун*) постає в замовляннях від нього у вигляді особливого злого духа, який, до переходу в людину, живе в різних місцях і може ввійти в неї різними шляхами. Він буває чоловічої й жіночої статі. Поселяється в різних місцях людського тіла: в очах, шиї, у плечах або між плечима, у м'язах, грудях, серці, жилах, мозку, животі, кістках, колінах, рухах, ногах, в усьому тілі.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

***Понеділок**

Святий Понеділок уособлюється в образі сивого діда: у такому вигляді він і являє себе людям. Він виконує не лише обов'язки райського брамника, як ми це вже бачили, а й грецького Харона – переводить через вогненну ріку, що протікає в межах загробного світу, душі померлих, а також супроводжує на той світ душі змертвілих людей, що тимчасово залишають свою тілесну оболонку, щоб ще до смерті побачити пекло і рай. Ось що розповідала одна дівчина (Куп'янський повіт), яка змертвіла була, але за дві години знов ожила. «Коли я заснула, до мене явився старий сивий дід і повів мене крутою горою. Звідти він показав мені рай і пекло. Після того я перейшла з ним вогненну ріку, і не обпеклася. Тоді ми стали переходити через вузьку річку. Дід стрибнув, перескочив та й каже мені: «Перестрибуй і ти!» Стрибнула я, але невдало: правою ногою ступила в річку і обпеклася. А річка та вся травою заросла. Нарешті, дід сказав мені: «Ну, дочко, тобі лишилося на землі жити тільки десять років, і час уже тепер повертатися додому; заміж хочеш – виходь, а хочеш – як знаєш». Тоді я прокинулась, і ось – як бачите». Присутні відразу ж подивилися на праву ногу дівчини і побачили, що нога справді обпечена, посиніла, та так і не відходить. Звідтоді дівчина та почала весь час молитися Богові і ходити по монастирях; а коли живе вдома, то вийде з хлібиною на шлях і дає жебракам по кусню хліба й по грошику. Заміж не йде, а все чинить добрі справи і чекає смерті.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

*Неділя

Якось їхали дорогою два чоловіки, і заїхали вони до одного села. Хотіли було розпитати, як їхати далі, да ніде не видно було ні душі. Аж от дивляться – в хаті світиться. Ось один другому та й каже: «Ти лишайся біля воза, а я піду розпитаю про дорогу й запалю люльку». Підходить він під вікно, коли бачить – стоїть верстак, за ним сидить молодиця і тче, а всі решта сплять – хто на лаві, хто на печі, хто на полу. Стоїть він під вікном – чекає, що з усього цього вийде? Коли входить до хати хороша-прехороша панна, та така ж гарна, як сонечко святее: червона та ясна, і питає молодицю: «Що ти, – каже, – жінко добра, робиш?» – «Та ось лишилося трошки доткати полотна, то я хочу скінчити, щоб воно не валялось». – «А хіба тобі не буде для цього понеділка?» – «Та буде й понеділок, тільки я вже поспішаю скінчити, щоб воно не валялось». – «Ну,ти закінчуй, а я зачекаю». А чоловік усе стовбичить під вікном, дивиться, що буде. Ось молодиця закінчила ткати, взяла ножа й хотіла відрізати. «Дай, – каже панна, – я тобі відріжу, а ти потримай». – «Добре», – каже молодиця. Взяла полотно і тримає. А Неділя взяла ніж, пообтинала їй шкіру на руках, – а тій і не боляче зовсім – здається, ніби панна крає полотно. Тоді Неділя кинула ніж, здерла з молодиці шкіру, повісила її на верстаті й каже: «Ось тобі за те, щоб ти не працювала, коли зайде неділя». Чоловік той страшенно злякався, побіг чим скоріш до воза, і вони з товаришем відразу ж поїхали далі. Підїхали до корчми і спинилися ночувати. Прокинувся він другого дня й розповідає: «Чи снилося мені, а чи бачив це я насправді, сам не знаю...» І розповів по порядку все, що він бачив учора. Зібрались люди, пішли до тієї хати, дивляться – коли на верстаті справді висить шкіра, а обдерте тіло лежить на полу. Тоді той чоловік сказав, що це Неділя покарала молодицю за те, що та працювала. З того часу люди покинули працювати в неділю.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

* П'ятниця

Сиділа якось одна дівчина під п'ятницю і прядла. Коли чує – «щось» підходить під вікно. «А ти, дівко, прядеш?» – «Пряду», – відповідає. Вона (П'ятниця) раптом як кине у вікно горстку веретен (у варіантах – 12, 40 і навіть 50) та й каже: «На ж тобі ці веретена: щоб ти їх до світанку всі запряла; а коли не запрядеш, – каже, – то не житимеш більше на світі!» І пішла собі. Дівчина злякалась; «Що ж мені в світі Божому робити тепер?» – гадає собі, тому що як швидко не пряди, а більше двох чи трьох веретен не нарядеш. Між тим П'ятниця шпурнула їй штук 20 веретен. Що тут робити? Взяла вона, та на одне веретено нитку нарядла, на друге нитку, на третє... аби пошвидше, тоді викинула всі їх за вікно та й зачинилася. Трохи згодом П'ятниця знову підходить до вікна. – «А, – каже, – здогадалася, зрозуміла, що зробити; щастя твоє! Десь ловко навчилася, а то інакше – не жити б тобі більше на світі; знала б ти, як пряди проти п'ятниці!» Дівчина від жаху так і впала ницьма.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

*П'ятниця

В одного чоловіка було три невістки. Одна з них цілий рік нездужала і дала обітницю нічого не робити в п'ятницю – так само, як у неділю. Інші дві невістки почали сміятися з неї за те, що вона нічого не робить по п'ятницях. Якось у п'ятницю одна з них пішла воду носити, а друга стала мички микати, третя ж, котра дала обітницю, сіла собі на печі й сидить. Ось перша змикала ціле повісьмо, причому – ні з того ні з сього – в неї заболіла голова, і вона заснула; друга п'ять разів принесла води. Раптом до хати входить дівчина, сама П'ятниця, заглянула на пічку і каже тій, котра нічого не робила: «Ти нікому нічого не розповіси?» – «Ні». – «Дивися ж, що я робитиму, і наказуй усім, щоб по п'ятницях не працювали». Тоді взяла голову тієї невістки, котра змикала повісьмо коноплі, розколола її, зняла череп, геть-

чисто всю кострицю всипала в голову, після чого зшила її шовком, як вона раніш була. Дівчина пішла з хати, а невістка та прокинулася і все хапається за голову: надто вже вона розболілася в неї. Невістка, котра нічого не робила, всміхнулася при цьому. «Чому ти смієшся? Це ти мені наврочила за те, що я багато мичок намикала! Сама, либонь – Свята Явдоха (Євдокія), а третя невістка все лиш посміюється, однак таємниці не сидиш собі на печі, нічого не робиш!» Вона з тієї пори захворіла, розкриває. Возили хвору і до лікарів уже – ніхто не допомагає, і вона так промучилась цілий рік, що довелося хоч помирати. Раптом третій невістці, яка не працювала по п'ятницях, являється якось уві сні Свята П'ятниця і каже: «Скажи хворій, щоб вона дала таку обітницю: хай поститься 15 п'ятниць і найме 15 молебнів у 5-ти церквах, – тоді вона одужає». Вона розповіла все хворій, але та не звернула на це ніякої уваги. Тоді П'ятниця явилася до неї самої уві сні і каже: «А чи знаєш, що є у твоїй голові?» – «Не знаю». – «А хочеш знати?» – «Хочу». – «Якщо не хочеш діла сполнять, то помреш, залишиш сиротами дітей». – «Виконаю діло», – пообіцяла тоді хвора. П'ятниця сказала: «Висякайся на землю!» Сякнула вона – і з носа почала випадати костриця. – «Дивись, що в твоїй голові!» Хвора впала на коліна; тоді почала поститися і молитися. Знову явилась П'ятниця, наслала на неї глибокий сон, розпорола голову, вимила, вичистила, зцілила, а кострицю всю склала на купку. Хвора прокинулася, розплющила очі, глянула – а перед нею лежить уся костриця, яку вона намикала з мичок. «Більше не чинитимеш так?» – спитала П'ятниця. Хвора зареклася так робити.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Свята П'ятниця

Ось наварила я обідати, спекла хліб і сіла причесатися. Коли приїхали з поля син і невістка. Пообідали ми. Невістка позолила сорочки, і сіли ми з нею прясти. Пряли ми аж до вечора. Увечері входить до нас якась жінка – стара-престара, одягнена у свитку,

причому свитка на ліктях подерта, і крізь дірки світило голе тіло. Ввійшла і каже: «Доброго вечора! А що ви сьогодні робили?» А я їй кажу: «Спекла житнього хліба, вмилася, зачесалась, а невістка позолила сорочки, та й сіли удвох пряди». – «А ви, – каже, – забули, що сьогодні Свята П'ятниця?» – «І справді, – кажу, – забула!» – «Та ви, – каже, – хоч і пам'ятаєте, а все ж у Святу П'ятницю і хліб печете, і сорочки золите, й чешетесь, і прядете, а про те забуваєте, що в п'ятницю нічого цього не можна робити, тому що П'ятниця – така ж свята, як і інші, і що вона терпить за вас муки, коли ви її не шануєте!» І проказала це і скинула із себе свитку; а під свиткою, виявляється, нема ні сорочки, ні спідниці, а голе тіло, та таке попечене, подряпане, поколоте, і по всьому тілу пухирі такі величезні, як буханці. «Ось, бачите, – мовила вона, – яка я попечена, позолена, поколота, які в мене пухирі? Коли ви печете хліб, у мене відразу ж вискакують пухирі; коли ви золите сорочки, я відразу ж покриваюсь попелом; коли ви чешетесь, на моєму тілі відразу ж з'являються басамани; коли прядете, це все одно, що мене колете, – тому я поколота». Коли вона сказала нам це, ми відразу ж із невісткою давай хреститися, давай молитися. Ось Свята П'ятниця і каже: «Ну, тепер прощайте! Сьогодні я вам нічого не зроблю, лише дивіться ж – на майбутнє не печіть житнього хліба, не золіть сорочок, не прядіть і не чешіться у Святу П'ятницю; коли ж робитимете все це, то на цьому світі вас спіткає лихо, а на тому світі кипітимете в смолі, і пектимуть вас, золитимуть, і колотимуть веретенами, і терпітимете ви те, що я тепер зношу». – Мовила, і з тим пішла.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

***Мороз і Вітер**

Жили собі чоловік з жінкою, і було в них двоє дітей – син і донька. Донька була така красуня, що вродливішої за неї в усьому світі не знайти. Сонце, як тільки вгледіло її, відразу ж уночі і вкрало собі в дружини. Брат прокинувся і, коли впевнився, що сестри немає, не гаючись, узяв торбину і пішов туди, де сонце

заходить, щоб відняти у нього сестру. Йде він та йде. Коли не стало в нього хліба, він зайшов до одного чоловіка й каже: «Дайте подорожньому кусень хліба». «Нажни копу жита, тоді дам тобі цілу хлібину, а коли не нажнеш, то й шматка не дам». Ось він пішов на поле; жав, жав та й не нажав ще й трьох снопів, а Сонце взяло та й зайшло. Господар і каже: «Ну, якщо так, то не дам я тобі хліба». Пішов брат голодний. Заходить до мірошника, випрохав у того макітру борошна і поніс, щоб продати, а Вітер узяв та й розвіяв борошно. Заплакав брат і пішов далі. Йде, йде – приліг одпочити та й заснув, а Мороз узяв і відморозив йому пальця. Прокинувся брат, заплакав і пішов собі далі... Приходить туди, де заходить Сонце, а назустріч йому сестра. «Де б мені сховати тебе, – каже сестра, – бо, коли прийде Сонце, воно тебе спече». Взяла та й пустила його в льох. Тільки-но вона повернулася до хати, аж з'являється додому Сонце. Скинуло свої шати, повісило їх на погрібнику і також заходить до хати. Сестра питає: «А шати ти де поділо?» – «Повісило на погрібнику», – відповідає Сонце. – «Там у льоху мій брат, – він до цього часу вже спікся!» Побігла туди, дивиться – брат уже ледь-ледь дихає. Сестра облила його водою; він ожив і пішов із сестрою в хату до Сонця. Бачить – за столом сидить Сонце, а на лежанці – Сонцева мати, така губаста... Привітався брат із Сонцем, пообідав там чи повечеряв, а Сонце й каже: «Час уже мені сходити, та я втомилося – хіба ти йди замість мене?.. «Одягнув брат Сонцеві шати, виліз драбиною на небо, і зламав після того драбину. Йде та йде він небом, коли приходить на те місце, де Сонце снідає. Сів він, наївся, напився; тоді потрощив полумиски й шклянки та й пішов далі. Йде та йде, коли зустрічає Вітра. Як ухопить його за чуба, та навкіл себе, та як став бити, примовляючи: «Ось тобі борошно! Ось тобі борошно!» Вітер давай кричати й дмухати, і надмухав таку хмару, що й Господи! Схопилася буря і стала кушпелити. Брат злякався і відпустив Вітра. Буря тоді вщухла, і брат пішов собі далі. Приходить на полудень, а там стоїть золоте крісло, де Сонце спочиває, і стіл з різними наїдками і напоями. Він сів, наївся, напився, ліг одпочив і пішов собі далі. Йде та йде, коли зустрічає Мороза. Як ухопить його за чуба та ну його бити; Мороз просився-просився, нарешті, вирвався і втік. Брат вилаяв його і пішов далі. Приходить на захід сонця, а там стоїть драбина,

якою Сонце спускається на землю. Брат спустився на землю, поламав і цю драбину. Після того пішов він до Сонцевої хати, скинув із себе шати і питає сестру: «Де Сонце?» – «Спить», – відповідає сестра. – «Ну, то тікаймо!» Коли Сонце прокинулося, побачило, що їх нема, розгнівалось і хутчій на небо, щоб настав день. Прибігає до драбини, а драбина, виявляється, зламана. Сонце поки стало її лагодити, то вже й обідати час, а воно все ще не сходить; люди вельми дивуються. Нарешті, якось налагодило драбину, вилізло на небо, дивиться, а їсти нічого: все порозливано, порозбивано. Пішло воно далі. Приходить на полудень, – коли й там те ж саме. Пішло воно далі, зустрічає Вітра. «Хто це накоїв таке?» – питає Сонце. – «А це той, що йшов замість вас, – відповідає Вітер, – та ще й мене побив, і Мороза побив». Сонце давай тоді сварити брата. Приходить на захід – коли ніяк злізти. Сонце давай волати щосили. Почула мати його, прилагодила якось драбину, і воно, нарешті, злізло. «Ну й хитрий же, чортів син! – каже. – Накоїв він мені такого, що тепер не з'являтимусь на люди цілий тиждень». Полізло на небо й попросило Вітра, а він як нагнав хмару, як почав періщити дощ, а Мороз як притиснув – стало так зимно, що померзли ягнята... Та вже якась відьма зробила так, що вщух дощ, тому що її ягнята померзли.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Вітер

Поривчастий вітер – це сильне дихання прикутого чорта через його спробу зірватися з ланцюга і розірвати кайдани, а слабкий, приємний вітерець (легіт) – подих Бога. Вітер має дванадцять сестер, та вони ніяк не можуть «надати йому одержі»: поки тримають його на ланцюгу, все на ньому, як слід; та тільки-но зірвався, все пошматує на собі і нічого на ньому не лишиться.

Він би і всі хати поперекидав, аби не був на ланцюгу. Звідують і правлять ним святі Антоній, Афанасій, Феодосій і Дмитро.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Вихор

Вихор буває також і тоді, коли зведе рахунки з життям самогубця, у таких випадках чорт на radoщах розгулює, кружляє вихором і мете чим попало, вириває дерева з корінням, трощить їх тощо, стрімко несучи з собою в далеч душу самовбивці. Коли вихор підіймається дуже високо вгору, то це означає, що чорти позривалися з ланцюгів і, зіткнувшись, чубляться між собою, намагаючись подужати один одного.

Якщо кинути у вихор сокиру або ножа, то можна не лише поранити, а навіть забити чорта... Коли мчить вихор, то тебе на шляху йому ввіткнути глибоко в землю ножа і тримати його щосили: якщо вихор не вирве ножа, то з'явиться на тому місці кров зарізаного чорта, а інакше чорт заріже тим же ножем самого сміливця, що вступив з ним у двобій.

У Канівському повіті походження вихру відносять до перших днів світотворення. «Вихор буває, кажуть тут, - від посуху. Він виник від того, що Сатанаїл, коли виніс з води землю, то вода зверху замерзла. Сатанаїл пробився, однак дуже при цьому натомився. А янгол тим часом чекав на нього над морем, вирвав у нього землю і полетів до Бога. Сатанаїл трохи відпочив і кинувся навздогін. Бачить Бог, що Сатанаїл ось-ось ухопить янгола, і каже до нього: «Змахни мечем по праву біч». Янгол змахнув і відтяв Сатанаїлові праве крило. Сатанаїл закружляв ті зробився, як вихор.

...Диявол, перш ніж обернутися на вихор, перед тим переживає декілька стадій розвитку: сім років він буває звичайно змією, наступні сім – полозом, а треті сім – крилатим змієм, який живе в скелях. Коли в нього зовсім відростуть крила, то він починає літати, обираючи для цього час перед грозою; помах

своїх крил він викликає страшний вітер, що ламає дерева і руйнує будівлі.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

***Місяць**

Другим за важливістю світилом небесним визнається місяць – молодший брат сонця (Луцький і Новоград-Волинський повіти). Його уявляють то круглим отвором у небі (Літинський повіт), то світлою цяткою (Вінницький повіт), то світляною кулею (Луцький повіт), то небесним каменем (Житомирський повіт), то оком Божим (Холмська Русь). Завбільшки воно таке ж, як і сонце, тобто анітрохи не більше заднього колеса у возі. Призначення його – освітлювати землю вночі, а щоб він міг краще виконувати це своє пряме призначення, Господь поставив місяць ближче до землі, ніж сонце. Світла його, однак, не досить, щоб водночас освітлювати всю землю, тому воно рухається то в той, то в протилежний бік, і таким чином у певний період часу освітлює лиш призначений йому простір землі (Луцький повіт); дехто вважає, що місяць стоїть на небі нерухомо, і якщо нам здається, що він рухається небесним склепінням, то це лиш тому, що рухається земля, і ми з нею разом (Житомирський повіт). У Новоград-Волинському повіті місяць уособлюють в образі чоловіка, створеного одночасно із сонцем; у Літинському – в образі молодої жінки; а в Ушицькому – в образі дванадцяти братів-місяців, призначених Богом для виконання покладених на них обов'язків протягом року. Стан погоди й природи в кожного місяця відбиває характер того чи іншого з дванадцяти братів: Березень – вельми злий і вельми примхливий, Травень – ласкавий і добрий і т. ін. Тепла такого, як сонце, місяць не може дати, оскільки Бог поклав на нього знамення гріха Каїнова

(Грубешівський, Літинський, Старокостянтинівський, Луцький, Новоград-Волинський та інші повіти).

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Місяць

Каїн і Авель пішли якось принести Богові жертви свої. Під час самих жертвоприношень Каїн помітив, що його жертва не така приємна Богові, як жертва Авеля. В душі Каїна відразу ж спалахнула заздрість до Авеля, і він вирішив при першій же нагоді вбити брата. Тоді наступної ночі Каїн хитрощами заманив Авеля в поле за снопи ячменю і там учинив мерзотне і звіряче братовбивство: прохромив Авеля вилами і кинув, як снопа. За судом Божим, братовбивцю не могла прихистити ні земля, ні вода, ні жодне інше місце. Та ось місяць, без волі Божої, дав йому в себе притулок, і відтоді він носить на собі тавро страшного гріха Каїнового.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Зорі

Про зорі в різних місцевостях є найрізноманітніші повір'я. Зорі – це діти сонця (Луцький і Житомирський повіти), уособлювані в образі маленьких хлопчиків (Житомирський повіт). Вони створені Богом для освітлення землі і влаштовані так, що вільно можуть переходити з одного місця на інше. Зорі нерозривно пов'язані з людиною. В Літинському повіті їх вважають запаленими свічами, і кажуть, що тільки-но хтось народжується, Бог відразу ж запалює на небі його свічу у вигляді нової зорі. Те ж саме кажуть і в Луцькому повіті; звідси – вислів: така моя планида. «Скільки душ живе на землі, стільки й свічок (зірок) горить на небі» (Харківський, Житомирський, Ялтинський

і Луцький повіти). Якщо людина веде добродійне життя, то її свіча-зоря горить на небі ясним, чистим світлом; а коли вона веде негоже життя, то її свіча-зоря горить тьмяним, слабким світлом. У Грубешівському і почасти в Житомирському повітах вважають, що зірки – це янголи, що сидять на сходинках неба із запаленими свічками в руках. В Ушицькому і деяких місцевостях Житомирського повіту, – що це грішні душі, поставлені Богом на небі спокутувати гріхи свої; душі менш грішні світять яскравіше, а більш грішні – тьмяніше, залежно від кількості і тяжкості гріхів своїх. Навпаки, в Холмській Русі, у Вінницькому повіті і в деяких місцевостях Житомирського повіту зорі вважаються душами померлих людей, які відзначалися на землі добрим, безгрішним життям, а також дітей, які померли маленькими, не встигли нагрішити, і старих, що завершили подвиг земного буття своєю неганебною християнською кончиною.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Чумацький Шлях

Чумацький Шлях в Ушицькому і Вінницькому повітах і загалом у Подільській губернії, а також у Холмській Русі вважають дорогою з Москви в Єрусалим. Хто лиш іде до Єрусалиму, мусить обрати для себе дороговказом Чумацький Шлях, і ніколи не зіб'ється на манівці: прийде прямісінько в Москву, а тоді в Єрусалим, де Чумацький Шлях і закінчується. По дорозі на Єрусалим протікає ріка Дунай, про яку склалося на Україні прислів'я: «Пішов на Дунай, та й додому не думай». Через Дунай-річку ведуть полотняні мости, які озиваються, коли хтось хоче перейти або переїхати на інший бік. Мости ці кожен завдовжки в п'ять верст. В інших місцевостях України Чумацький Шлях вважають дорогою Божої Матері в Єрусалим (Вінницький повіт); Божою дорогою, якою Сам Бог ходить або їздить на колісниці, запряженій вогненними кіньми, святий Ілля Пророк (Луцький повіт); дорогою, проведеною небом, яка служить для вказування птахам путі у вирій; дорогою, яка веде

душі померлих людей на небо (Холмська Русь); дорогою, якою праведні душі померлих людей простують у рай (Ушицький повіт); дорогою, одна половина якої (до перетину посередині) веде в рай, а друга – в пекло (Грубешівський повіт). Врешті-решт, у деяких місцевостях Подільської губернії Чумацький Шлях вважають ще дорогою, яка означає, що стільки має народитися людей на землі, перш ніж настане кінець світу, скільки на цій дорозі зірок.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Падучі зірки

В одних місцевостях Подільської губернії народ убачає в падучих зірках свічі злих духів. Між зірками, або свічками, запаленими Богом за кількістю людей, сатана ставить іноді секретно і свою свічку для когось із підлеглих йому чортів або людей, які йому належать; але Бог бачить усі його упади і негайно скидає патерицею свічку диявола з оболока (або окремо приставлений для того янгол, оглядаючи свічки, миттєво бачить, що є й дияволова свічка, яку й скидає з неба на землю). В інших місцевостях тієї ж губернії гадають, що падучі зорі – це чорти, які хочуть уподібнитися до добрих янголів. Вони перетворюються на зірки і вилазять на небо, щоб «світити світу». Тоді янголи спільними зусиллями скидають їх з неба, і чорти, падаючи на землю, розтікаються по ній смолою. Хто ступить на таке місце, захворіє на сухоти, від яких уже нема порятунку. Запобігти лихові можна тільки тоді, коли той, хто побачить падучу зірку, безперервно вимовлятиме «амінь», поки зірка зовсім не згасне; скільки разів буде вимовлено «амінь», на стільки сажнів увійде в землю чорт, який падає з неба у вигляді зірки, причому саме місце, де він упаде, залишиться геть неушкодженим. В деяких місцевостях вірять, що померлі перетворюються на падучу зірку або змія і вночі летять до тієї домівки, де померлий залишив

жінку або дітей; ось чому кажуть про вдову, яка занедужає після смерті чоловіка, що вона має перелесника.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Падучі зірки

А те, що падають зорі, так це нечиста сила хоче схопити душу, а душа тікає. Коли доведеться комусь побачити, що летить зоря, то треба дванадцять разів вимовити «амінь, розсипся» – тоді нечиста сила і розсиплеться по землі. Дуже часто чорти падають на землю тому, що, хто знає, той каже: «Амінь, розсипся» – так вони і падають; однак де вже впаде, вбий його сила Божа, там не варто ставити хати, – там уже живе він». Зорі падають восени – перед голодом і мором.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Відьма

Три жінки йшли до Києва на богомільля. Під Києвом вони сіли відпочити. Дві потім підвелися, а третя ніяк не могла підвестись. «Не можу йти, і сама не знаю чому», – казала вона. Пішли її супутниці до Києва і повідомили ігумена, що попи залишили а полі жінку, яка без жодної видимої причини не може підвестися з землі. Ігумен послав до цієї жінки священика (ієромонаха) з іконою і хрестом. Священик виявив, що жінка до половини ввійшла в землю. «В чому ти грішна?» – запитав він. – «В тому лише й гріх, що я заговорила дощ на три місяці», – відповіла жінка. – «Будь же ти проклята!» – мовив священик. І баба з гуркотом провалилася крізь землю.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Дощ

Є також повір'я, за яким Бог має особливі склади дощу на краю світу. Коли з'являється потреба пускати дощ на землю, Бог посилає пророка Іллю і глухого янгола. Вони набирають дощ у хмару і разносять його по світу. При цьому буває нерідко так, що як почнуть вони пускати дощ, то пускають його безперервно декілька днів поспіль. Так стається тому, що глухий янгол запитує в Бога, куди потрібно пускати дощ. Бог каже йому: «Ходи там, де чорно»; а він, не розчувши, ходить там, де вчора. Бог каже: «Іди туди, де просять», а він, не розчувши, іде туди, де косять. Бог каже: «Іди туди, де ждуть», а він, не розчувши, іде туди, де жнуть.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Про Грім

Один мисливець проходив з рушницею поблизу величезної скелі. Була сильна гроза. Пішов дощ і мисливець сховався під навісом скелі. Тоді, коли гримів грім і спалахувала блискавка, диявол спокійнісінько сидів під навісом скелі; та тільки-но вщухало, він виходив з-під скелі, ставав догори ногами і починав дражнити Бога. Гримів грім, та від його удару диявол миттєво ховався під скелю і таким чином рятувався. Мисливець усе це бачив, але спочатку не наважувався вистрілити «в панича маленького, в камізельці, безп'ятого і з пазурами на руках і ногах». Довго дивився мисливець на витівки диявола, та, зрештою, вибравши слушну хвилину, вистрілив у «панича». Куля так і протягла того; та коли мисливець підійшов до місця, де перекидався диявол до прострілу, то побачив лише пролиту смолу. У цей час підлетів до мисливця архістратиг Михаїл з

рушницею на плечах і став дякувати, пропонуючи дати йому все, чого він лиш забажає, за зроблену послугу. Мисливець попросив собі у винагороду рушницю, що була в Михаїла, бо дуже вже вона йому запала в око. Михаїл почав було відкручуватися, кажучи, що рушниця його для мисливця зовсім непридатна. Та врешті-решт змушений був поступитись. Помінялись вони рушницями з такою умовою, що коли мисливцеві чомусь згодом не сподобається архістратигова рушниця, то він має право вимагати розміну. Став з того часу мисливець полювати з архістратиговою рушницею; що, бувало, не вгледить, все вб'є без похибки, хоч би то був щонайменший звірок. Звуку пострілу з архістратигової рушниці зовсім не можна було відрізнити від звуку грому. У селі, де жив мисливець, був великий ставок. Вийшов якимось мисливець на ставок пополювати, і бачить зграю диких качок. Прицілювся, вистрілив – і вбив усіх до одної. Зібравши качок, він пішов до поміщика того села. «Де ти набрав стільки дичини?» – питає поміщик. – «Настріляв на вашому ставку!» – відповідав мисливець. Поміщик нізащо не хотів вірити, побачивши таку величезну кількість качок, і питає: «А в який час дня ти стріляв?» Мисливець відповів. «Так, – сказав поміщик, – якраз саме в тон час чув удар грому». Звідтоді мисливець став боїтися архістратигової рушниці і пішов на умовлене місце, щоб розмінятися. Архістратиг Михаїл погодився. Мисливець, узявши свою рушницю, відразу ж пішов на полювання і побачив, що тепер і його рушниця стала незрівнянно кращою, ніж була раніше.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Мороз

Мороз уособлюється в образі в образі сивого, лисого, сердитого діда, одягненого в снігове вбрання, в крижаних чоботях і зовсім обмерзлого «сосулями»; в нього великі червоні губи і такий же ніс. Він – родич сонця й вітру, але могутніший за них. «якщо хочеш, щоб пересівся мороз, то треба нарахувати

дванадцять лисих так: «Лисий, пересядь ся мороз»; і иак після кожного. Зимові морози бувають з веління Божого, а морози у квітні і травні, а також ранньої осені насилаються відьмами. Якось мороз засперечався про щось зі святим Онуфрієм. Святий Онуфрій сильно розлютився і розрубав йому сокирою голову, внаслідок чого мороз прохворів до Спасового дня: через це і не буває морозу з 1 червня по 6 серпня.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Гори

Гори насипано страшними велетнями, які жили колись; могили – кургани над домовинами цих велетнів; провалля – лихі місця, які провалилися для того, щоб добра людина не стала на них ногою; ліси створені Богом для проживання тих тварин, які не можуть ужитися з людиною. Воїнство, за назвою «Буняк», яке прийшло колись на світ, на місцях свого відпочинку зводило могили, насипаючи при цьому землю своїми черевиками.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Вирій –Ірїй

На заході чи на півдні, чи на самому південному заході, за морями, де сонце ходить близько від землі, є світла тепла сторона і «теплична», вирій. Тут ніколи не буває зими через близькість сонця. У вирії є теплі криниці, в яких купаються хворі і зціляються від своїх недуг. Скрізь там води і яри; мешканці роблять грядки під різну городину завширшки не більш як півліктя.

Оскільки у вирії тепло, то сюди на зиму відлітають ті з птахів, які не можуть переносити наших зимових холодів. Найраніше поміж птахів відлітає у вирій зозуля, яка й має ключі від нього; напровесні вона остання звідти одлітає. Сойка тричі на

рік відлітає у вирій, однак ніколи не долітає: пролетить день, і їй зараз же хочеться дізнатись, скільки вона пролетіла, то вона й повертається назад.

Змії повзуть у вирій по деревах. А ті, що вжалили когось, на покарання, лишаються в нас на зиму. Вирій, або ірій, – інакше рай...

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Про рахманів

Під землею живе особливий народ – рахмани. Вони – християни, але не мають власного числення часу, тому й не знають самі, коли треба святкувати Великдень. Щоб допомогти у цьому випадку рахманам, в Остерському, Літинському і Луцькому повітах є звичай викидати у Велику суботу шкаралупи яєць у річку. Шкаралупи ці через три з половиною тижні, на Праву (переплавну) Середу, припливають до рахманів, і ті лиш тоді святкують Великдень. Через це у зазначених повітах свято Правої Середи зветься «рахманським Великоднем». В інших місцевостях рахмани мають назву «нави» (душі померлих), і самий їхній «Великдень», радісну вість про який до них доносять кинуті у воду на Святу Неділю шкаралупи крашанок, називається «навським», або «русальним»; у деяких місцевостях середа, на яку припадає «рахманський Великдень», зветься «Правою (праведною) Середою». На «рахманський Великдень» ламають березові гілки, приписуючи їм цілющі властивості («правлять кістку»).

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Про рахманів

Преподобний Зосим 40 днів нічого не їв і просив Бога показати йому країну блаженних. Бажання його було здійснено.

Спочатку верблюду переніс його через пустелю; тоді вітер приніс до ріки, за якою жили блаженні. Переправившись через річку з допомогою величезних дерев, що нахилили з одного берега на другий свої верхівки, преподобний Зосим ввійшов у землю рахманів і пробув серед них сім днів. Рахмани вдень і вночі перебувають у молитві. Вони харчуються плодами землі і п'ють солодку воду, що витікає з-під кореня одного дерева. Нема в них ні винограду, ні залізних посудин, ні ножів залізних, ні домівок, ні вогню, ні золота і срібла, нема й одяжі. Приживши з жінкою двох дітей, рахмани розлучаються і живуть далі добродібно. Вони сплять у печерах на землі, яку застеляють листям. Янголи сповіщають рахманів про праведних і грішних людей на землі, скільки кому визначено років життя, і рахмани моляться за людей, тому що, як сказали вони Зосиму, «ми з вашого роду будемо». Під час посту рахмани замість деревних плодів годуються манною, що падає з неба, і лише на підставі цього судять про зміну часу. «Коли наближається день Воскресіння Господнього, то вкриваються дерева духмяними плодами, і таким чином дізнаємося, – повідомили вони Зосиму, – коли початок літа буває, а замість служби Воскресіння Господнього неспання буває в нас: пробуємо без сну три дні й три ночі». Рахмани живуть від 100 до 360 і навіть до 1800 років. Їм відомий час своєї кончини і помирають вони без хвороби і страху. Янголи підіймають душі померлих рахманів до Господа Бога. Душа вклоняється Богові і йде «на місце супокійне». Рахмани склали опис свого блаженного життя, передали його Зосиму і приязно провели преподобного до ріки.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Вода Єлена

Крім свяченої, дуже велику цілющу силу мають – «непочата вода» і вода «Єлена». Непочатою водою називається вода, яку зачерпують щоранку першою з ріки, колодязя чи криниці (ще краще – з трьох криниць) до сходу сонця; той, хто несе її, якщо

зустрінеється з кимось, не повинен вимовляти жодного слова, інакше вода втратить свою цілющу силу і не дасть тому, хто вживає її, ніякої користі. Особливо корисно купати в непочатій воді хворих дітей (Ушицький, Літинський, Старокостянтинівський і Харківський повіти).

Вода «Єлена» називається так за ім'ям своєї винахідниці, її також треба зачерпнути якомога раніше зранку першим; той, хто зачерпує, має робити це натщесерце; до зустрічних, якщо вони трапляються, не повинен мовити жодного слова. Той, хто вживає цю воду, неодмінно має вимовити такий приговор: «Вода Єлено! Очищаєш луги і береги – очисти мене від усього злого: болісти і слабости» (Літинський повіт). «Єлена» допомагає головним чином «від пристріту» (хвороба ця проявляється такими ознаками: позіханням, нудотою, тремтінням і, нарешті, лихоманкою), «од підвію вихра» (хвороба ця походить, за народним повір'ям, від того, що людину підвіє вітер, а особливо вихор), «від курочки» (курячої сліпоти) та інших.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Вогонь

Розклав чорт вогнище і пильнує його. Бог послав до чорта архангела Гаврила і дав йому залізну палицю. Прийшов архангел і почав розмову з чортом. Та непомітно при цьому й застромив у вогнище кінець своєї залізної палиці. Коли встромлений у полум'я кінець палиці розпікся, архангел кинувся навітки. Чорт за ним і ось-ось уже наздожене. Бог тоді каже Гаврилові: «Кидай палицю!» Архангел кинув; палиця вдарилася об камінь, а іскри так і сипонули навсібіч. Звідтоді люди знають, як добути вогонь.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Горілка

Коли ще не було так багато народу, як нині, – розповідає легенда, – ходив якимось Господь зі святими Петром і Павлом. Приходять вони в одне місце й бачать, що чорти поставили собі винокурню і женуть вино. Господь запитав їх, що то вони роблять. Чорти відповіли, що женуть «мутящу воду». «Ми б і вам дали напитися, аби ви перерубали нам по колодці!» – додали при цьому чорти. Господь запалив Собі палицю і пішов зі святим Павлом, а святий Петро лишився. Чорти, уздрівши, що Господь узяв вогню, стали казати один одному: «Піди й забери в Нього вогонь». Коли один чорт почав було віднімати у Господа запалену паличку, Господь ударив нею об камінь, і тому ми тепер з каменю добуваємо собі вогонь. По тому Господь зі святим Павлом рушив далі, а святий Петро залишився рубати колодку і тричі вимагав, щоб чорти дали йому напитися. Коли він випив «мутящої води» одну «чубару», а тоді й другу, то не схотів рубати більше. Чорти зірвали з нього шату (верхній одяг). Між тим Господь, роззирнувшись і побачивши, що нема святого Петра, звернувся до Павла: «Зачекаймо його або повернімося назад, бо він неодмінно вскочить в якусь халепу». Раптом іде Петро – і вже без верхнього одягу. Господь питає в нього: «Де ж твоя одежа?» Святий Петро зізнався, що шату зняли з нього чорти за те, що він не схотів, випивши «мутящої води», рубати колодку. Господь каже йому на це: «Ходімо відберемо шату, бо без неї ходити непристойно». Коли вони повернулися до винокурні і Господь сказав, щоб чорти віддали шату, вони стали вимагати, аби святий Петро рубав колодку. «Він не рубатиме, – відрік Господь, – а натомість Я дарую вам ту душу, яка помре від вашої «мутящої води». Чорти повернули шату, але не знали, як назвати «мутящу воду». Був серед них біс на ім'я Кай, який так напився «мутящої води», що вона в ньому зайнялась полум'ям, і він згорів. Нажахані чорти почали бігати й гукати: «Згорів Кай! Згорів Кай!» Так і виникло слово «горівка», або «гоілка».

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Вогонь

На Україні звичайно уособлюють вогонь в образі мстивої людини, тому всі ставляться до нього шанобливо. Так, плювати на вогонь гріх. І якщо плюне хто на нього, така людина на тому світі буде покарана й лизатиме розпечену сковороду. Господині мають знімати жар особливим чистим віником, хрестити і щоразу неодмінно ставити при цьому глечик з водою і класти поліно – аби йому завжди було що їсти й пити.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Вогники на цвинтарях

Блукаючі вогники на цвинтарях у деяких місцевостях вважають частиною пекельного вогню, і люди вірять, що такі вогники світяться на могилах лише дуже тяжких грішників, яких Бог карає пеклом ще до Страшного суду. В інших місцевостях походження їхнє пояснюють тим, що на цвинтарях завжди звичайно водиться всяка нечисть, чортовина, а надто упирі, які намагаються учинити людям шкоди і лякати їх. Вважають їх також світлом, яке запалюють янголи на могилах праведників, або душами, що вийшли з могил і запалили свічі, які несли, коли проводжали їх при похованні.

... Вогники на цвинтарях, могилах, болотах та в інших місцях – не що інше, як скарби, що виходять з-під землі нагору для просушки. Бачити вогники може тільки щасливець. Щоб добути потім скарб, той, хто побачив вогника, мусять кинути в нього щось зі своєї одежі або взуття. Тільки-но він це зробить, скарб миттю ввійде в землю – та лиш на таку глибину, на якій відстані була від землі на людині кинута річ: якщо, приміром, кинуто шапку, то скарб ввійде в землю на глибину зросту того,

хто її кинув, і т.ін. Тоді треба копати, і скарб буде вирито неодмінно. Проте нині таких щасливців уже немає на світі.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Папороть

Один чоловік напередодні Івана Купала пас худобу в лісі, загубив її і заходився шукати. Випадково впала йому на личак квітка папороті. То він одразу й дізнався, де худоба, розшукав її та й пригнав додому. Крім того, йому раптом стало відомо, де закопано різні скарби. «Давай заступ, – сказав він жінці, – піду викопувати гроші». – «Та візьми інші онучі, – каже жінка, – бо ці мокрі». Чоловік почав перевдягатися – і тієї ж миті забув геть усе (а за іншим варіантом, – став ще дурніший, ніж був досі).

Одному хлопчику, який відшукав у лісі загублених волів, впала сама собою квітка папороті у черевик, після чого він зразу ж дізнався, де його воли, і зайняв їх. Дивиться їде кіньми пан. Порівнявшись з хлопчиком, пан зупинився й каже: «Проміняй мені, хлопчику, свої черевики на моїх коней!» Хлопчик погодився, зняв черевики, віддав їх панові, а собі взяв коней. Сів у тарантас, взяв віжки в руки і хотів було їхати, коли глядь – а в нього в руках лико, прив'язане до трьох паличок, і більше нікого й нічого немає.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Тирлич

В одну дівчину був закоханий чорт. Довго ходив він за нею в образі парубка додому і, зрештою, вирішив узяти її до себе. Мати, готуючи дочку до від'їзду, прикрасила голову її квітами тирлича й тої. Коли прийшов чорт, то ніяк не міг підступитися до неї і став просити скинути з себе квіти. Дівчина, не розуміючи,

що від неї вимагають, почала скидати з себе одну за одною всі речі, які були на ній, і таким чином дотягла, поки заспівали півні. Тоді чорт каже: «Якби не тирлич та не тоя, була би дівчина моя» – і вмить щез. Інша дівчина прикрасила голову квітами тої і пішла в ліс прогулятися. Там зустрівся з нею чорт в образі молодого гарного парубка і завів любовну розмову, причому весь час умовляв: «Скинь, дівко, тою, будеш моєю». У пориві сердечних почуттів, які охопили її, дівчина виконала домагання уявного парубка – і чорт відразу ж заволодів нею.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Чорнобиль

Поблизу одного села був великий ліс. У цьому лісі якось «на Здвиги» (на Здвиження) пішла дівчинка за грибами. Довго ходила вона лісом і все не знаходила грибів. Та ось дівчинка помітила, що в один бік рухається сила-силенна гадюк, що позвивалися між собою. Повертаючись додому, дівчинка раптом упала до глибокої, темної ями. Невдовзі вона побачила в ямі камінь, який світився, і страхітливе скупчення всіляких змій; між ними була змія-цариця – більша за інших і з золотими ріжками; їй корилася решта змій. Змії ці нічого не їли; коли ж їх починав морити голод, вони підповзали одна за одною до каменя, який світився, і лизали його – спочатку цариця, а тоді й решта. Схотілося їсти дівчинці – вона також лизнула камінь і голод одразу ж пройшов. Так дівчинка просиділа в ямі аж до весни, коли наспів час зміям розповзатися, змії, за наказом цариці, переплелися у вигляді драбини, якою і вийшли на світ – спочатку дівчинка, а за нею цариця. Коли дівчинка виходила нагору, то цариця мовила до неї: «Ну, тепер ти розумітимеш мову всіх трав, – кожна з них промовлятиме одна до одної, які хвороби вони виліковують, і взагалі яку користь може кожна з них приносити людині; тільки не кажи чорнобиль, а коли скажеш це слово, то все забудеш». Дівчинка дуже зраділа, коли нарешті видобулася з ями. Повертаючись додому, вона чула всю розмову дерев і трав.

Раптом дівчинка чує, що хтось біжить за нею і питає, яка трава на межах росте з чорним биллям? Дівчинка, не довго думаючи, каже: «Чорнобиль!» Тільки-но вимовила вона це слово, відразу ж забула все, що чула від трав і дерев, а чорнобиль через це зветься ще забудкою.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Очерет

Очерет (*Pragmites vulgaris*) хоч і насаджений Богом, проте ним заволоділи чорти, і очерет є їхньою господею. Якось чорт, зустрівши Спасителя, – розповідає легенда, записана в Літинському повіті, – став просити Господа віддати в його розпорядження гречку й овес – на тій підставі, що він допомагав Богу творити світ, а нічого власного не має. Спаситель каже: «Хай буде так, хай віднині овес і гречка належать тобі». Чорт так зрадив, що забув навіть подякувати Спасителю, і побіг від нього підстрибом. На шляху трапився йому вовк, який, уздрівши надзвичайно радісного чорта, загорлав: «А ти чого так скачеш?» Чорт страшенно злякався несподіваної появи вовка, зовсім забув з переляку як зветься подаровані йому Богом злаки, і замість того, аби відповісти: «Бог подарував мені гречку й овес», похапки пробелькотав: «Тому, що Бог подарував мені очерет і осот!» Кажуть, ніби чорт і по сей час ніяк не може згадати, що саме подарував йому тоді Спаситель, отож чорти й володіють лише очеретом та осотом.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Бех

Про походження беху (віха, вомига – *Cicuta virosa* L.) розповідають; що якось чорт чимось завинив перед козаком Савкою

(зменшене від ім'я Олександр; хто був цей козак, невідомо). Савка, аби покарати чорта, посадив його в очерет, що коло ставка, прив'язав його до пня догори ногами й каже: «Ось тобі, сатано: отак тут сидітимеш, доки не вислужишся переді мною чимось важливим!» Просився, просився лукавий – Савка й слухати не хоче: «Сиди, сатано, – каже, – та й годі!» Коли почало смеркатися, зненацька насунула сила-силенна ляхів. Походили вони довкола; подивилися, та й давай по-своєму гуляти. Ось удосвіта, коли проспівали другі півні, чорт, прив'язаний в очереті, погукав до себе ще одного чорта і посилає його до Савки: «Перекажи, – мовить, – йому, що я можу зробити добру справу». Пішов той за Савкою. Приходить Савка, чорт і каже: «Якщо відпустиш мене, то скажу тобі щось дуже цікаве». – «Ну, кажи». – «Ні, спочатку відпусти». – «Ні, спочатку скажи, що ти для мене добре зробиш?» Чорт давай тоді розповідати: «Ось тут, – каже, – за байраком гуляють ляхи, а коні їхні в яру. Хочеш – ми їх геть усіх переловимо, ото вже й погуляємо тоді!» – «А не брешеш? – питає Савка. – Стривай, піду подивлюсь». Прокрався Савка тишком-нишком та попід байраком аж до ляхів, дивиться – справді, грає музика, і веселощі в ляхів саме в розпалі. «Ну, – міркує собі Савка, – впораюсь я й без чорта!» Зараз же звелів він зібрати своїх, викрасти коней, а тоді стрімко напасти на ляхів. Бани, справа не вигорає: підкрадається до коней, а їх, виявляється, добре стережуть.

Тоді він до чорта: «Ну, сатано, що хочеш роби, а тільки щоб ляхи були нашими!» – «Я все, що від мене залежить, зроблю, – відповідає чорт, – відпусти лиш на волю». Савка добре знав чортову вдачу: «Збрешеш, – каже, і не відпустив його, – краще перекажи своїм чортам – нехай вони справу зроблять, отоді я й відпущу тебе». Нічого було робити, свиснув прив'язаний Савкою чорт – і ось злетілась сила чортів, яких він послав у пекло, до самої чортихи, а Савці звелів тим часом зібрати козаків. Притьмом чорти принесли з пекла насіння й посіяли його в балці понад ставком, де паслись коні ляхів, і відразу з того насіння поросло зілля. Коні йдуть, а воно стогне: бех, бе-ех, бе-ех, бех! І тепер, якщо кінь ступить на це зілля або стане його скубти, то воно думає, що це коні ляхів, і починає стогнати бе-ех! – тому його й звать бех. Коні ляхів, поївши його досхочу, відразу ж поздыхали.

Тоді Савка з козаками – на ляхів. Ті до коней, зирк, а вони лежать, черева розперло їм, як колоди. Козаки пов'язали ляхів, безліч потопили їх у ставку, і тоді, гарно погулявши, вирішили відпустити чорта на волю.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Кропива і васильки

Походження кропиви (*Urtica dioica* L.) – вельми зворушлива легенда-казка, записана в Куп'янському повіті, пов'язує з походженням однієї з дуже улюблених українцями квіток – васильків (*Oscimum basilicum* L.) – і зозулі. У великому лісі жив старий лісник з донькою-красунею Марусею. Батько щодня ходив на полювання, а дочка займалася хатніми роботами. Чи сидить під вікном за роботою, чи збирає в лісі хмиз, чи йде до річки по воду – дзвінка пісня скрізь видає її присутність. Веселий сміх Марусі також нерідко порушував тишу темного лісу. І сподобалась красуня Маруся водяному вужу, який жив за рікою, в озері. Тільки-но підходила до річки Маруся, відразу ж на протилежному березі з'являвся парубок і слухав співи Марусі, не зводячи з неї очей. Спочатку Маруся, як тільки вгледить, бувало, незнайомця, відразу замовкала; та поскільки він завжди починав благати її співати далі, то Марусі несила було відмовити йому в цьому, і потім, непомітно для себе самої, почала чимдалі частіше приходити до ріки не лише по воду, але і з роботою і подовгу просиджувати не березі. Маруся розгледіла, що незнайомиць стрункий, молодий і гарний; лише якийсь незрозумілий смуток помічала вона і в словах, і в поглядах його. Проминула весна, і літо було вже на спаді. Якось до старого лісника, в його скромну хатину, ввійшов розкішно вдягнений молодик з товаришами, такими ж, як і він, і став просити руки красуні Марусі. При цьому він назвався володарем озера і лук довкола. Лісник дякував за честь, та не бажав розлучатися з єдиною дочкою, а тим паче – видавати її заміж за людину, зовсім йому невідому. Та коли Маруся пояснила батькові, що вона вже давно знайома з

парубком і давно любить його, лісник змушений був прийняти освідчення незнайомця і відпустити з ним свою доньку, бо це було ще тоді, коли шлюб не освячувався Церквою, а вершився лише з благословення самих батьків. Діставши благословення, молодий і молода сіли в чудову карету і в супроводі почту поїхали з подвір'я старого. Лісник зі сльозами на очах проводжав свою красуню Марусю аж до воріт і тоді востаннє поцілувавши та благословивши її, голосно заривав, дивлячись услід кареті, яка швидко несла вдалеч його єдиний скарб. Карета незабаром під'їхала до ріки. Молодий цьвохнув – і на ріці з'явився гарний міст із залізними поручнями. Переїхали на той берег. Знову цьвохнув наречений – і мосту наче й не було. Ось і озеро. Карета, не зупиняючись, в'їхала в озеро і занурилася на дно. Маруся опинилася у дивовижному кришталевому палаці, що палахкотів усіма кольорами райдуги. Маруся прожила в цьому підводному палаці з чоловіком-вужем декілька років щасливо і мала вже двох дітей – хлопчика Василька та дівчинку Горпинку. Схотілося якось Марусі навідати свого старого батька. Довго не давав згоди вуж, щоб відпустити жінку з дітьми до тестя, та, нарешті, поступився перед її проханнями й сльозами, взявши притому наперед із жінки клятву свято берегти його таємницю: не відкривати батькові, що чоловік її – вуж. Знову де не взявся чудовий екіпаж. Вуж з жінкою й дітьми посідали у нього і відразу ж опинилися на березі озера. Поїхали далі квітучим лугом до ріки і спинилися на березі її. Тут вуж вийшов з карети, нахилився над водою – і раптом перекинувся через ріку гарним дерев'яним мостом, яким Маруся з дітьми переїхала на той бік. Під'їжджаючи до рідної тихої хатинки, Маруся суворо-пресуворо наказала Васильку й Горпинці, щоб вони нізащо не відкривали дідові, хто їхній батько, не казали б, що їхній тато вуж, інакше з усіма ними станеться велике лихо. Старий лісник дуже зрадів, побачивши після стількох років розлуки свою улюблену доньку, та до того ж ще з онуком і онучкою. Розпитував про життя-буття, пригортав то її, то дітей і, пригортаючи, дорікав, що не спромоглися раніше навідати його. Маруся хвалилася батькові, що вони з чоловіком живуть у чудовому палаці, що чоловік її надзвичайно багатий, а головне – досі дуже любить її. Та тільки-но старий лісник починав розпитувати дочку про те, чи далеко від ріки

їхній палац, бо ні про який палац поблизу ріки він ніколи не чув, як веселість відразу ж полишала Марусю, і замість точних відповідей вона відмагалася непевним: «Ні, недалеко, зовсім неподалік», і поспішала змінити тему розмови. Це видалося лісникові підозрілим; він зрозумів, що тут криється якась таємниця, і вирішив вивідати її від онучат. По обіді, коли Маруся, на прохання батька, прилягла відпочити, лісник повів Василька й Горпинку в сад, почав пригощати їх різними фруктами і, пригортаючи, запитав Василька: «Скажи мені, Васю, як ви в кареті переїхали через річку? Адже вона дуже глибока, ні мосту, ні порому на ній немає – як же ви через неї переїхали?» – «Тато зробив міст, ми й переїхали», – відповідав Василько. Та Горпинка заперечила: «Ні, не так: тато ліг на воду, і сам зробився мостом, а ми по татові й переїхали; він і зараз ще лежить мостом і чекає, поки ми переїдемо назад, на той бік ріки». – «Хто ж такий, Горпинонько, ваш тато, що сам зробився мостом?» Хоч Василько і зупиняв сестру і нагадував їй про заборону матері, та Горпинка захопилася своєю балачкою і все розповіла дідові: і де вони живуть, і хто їхній батько, і що він лежить зараз через річку гарним дерев'яним мостом. Дід розцілував онучку, обдарував дітей рум'яними яблуками і солодкими грушами, лишив їх бавитися в саду, а сам пішов у повітку, взяв гостру сокиру, попрямував до ріки і порубав міст на друзки. Прогостювавши у батька до вечора, Маруся сіла з дітьми в карету, і вони швидко поїхали до мосту. Під'їжджають до ріки – мосту немає, а на березі, де був міст – о жах! – всюди кров. Зразу ж зрозуміла Маруся все. «Хто ж із вас, діти, – чи ти, Васильку, чи ти, Горпинко, – розповів дідусеві, що батько ваш зробився мостом? Хто? – вигукнула, ридаючи, Маруся: – Що ж ви мовчите! Ти, Васю?» – «Ні, мамо, я нічого не казав дідусеві», – відповідав Василько крізь сльози. – «А, то, значить, це ти, Горпинко, зробила нас усіх нещасними? Ну, будь же ти за це кропивою! Нехай твою серцевину постійно так само точать черв'яки, як зараз моє серце точить люте горе! І завжди ти завдаватимеш людям пекучого болю, як зараз ти завдала його мені!.. А ти, мій милий Васильку, будь запашним васильком. Люди насолоджуватимуться твоїми пахощами і завжди триматимуть тебе у своїх оселях і в своїх церквах!» І ще дужче заридала

Маруся і полетіла в ліс зозулею, а діти лишились на березі рости; Василько – запашним васильком, а Горпинка – жалкою кропивою.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Васильки

Коли зняли з хреста пречисте тіло Спасителя, то змастили його пахучими мазями, оповили чистими пеленами і поховали в саду, в печері. І наказали «жиди» закопати в горі пречесний хрест Господень, місце над ним розрівняти, навалити потім на нього гною і всякого сміття і посіяти там насіння дій-дерева (див-дерева, дурману – *Datura stramonium* L.) та блекоти (*Hyosciamus niger* L.). Бачить Бог злобу «жидівську», дав Василеві (якому – невідомо) насіння пахучого зілля і звелів посіяти його на тому місці, де посіяні були, за наказом «жидів», дій-дерево та блекота. І стало те місце святе, а навколо нього – мерзота запустіння. І спало цариці Гелені на думку відшукати чесний хрест Господень. І приїхала вона до Єрусалима і наказала копати гору Голгофу. Копали гору, копали, шукали хреста, шукали – не знайдуть ніяк. І молилась благовірна цариця Гелена, слізно благала: «Дай, Господи, знайти Твій чесний хрест!» І почув Господь молитву благовірної цариці Гелени. Явився до неї один якийсь і каже: «Шукайте пахучого зілля Василя: де його знайдете, там і хрест обрящете». Пішли на гору Голгофу, знайшли серед сміття місце, яке поросло васильками, почали там копати – і відрили три хрести; два з них поклали, вийнявши з ями, на сміття, а третій, хрест Господень, – між васильки. З тих пір і прикрашають хрест васильками.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Васильки

Василь Великий за життя дуже полюбляв квіти й зелень і завжди прикрашав ними свою келію. Коли згодом відкрито було домовину з чесними мощами святого Василя Великого, то знайшли в ній пахучу рослину зі скромними квіточками, яку на честь святителя і названо васильком.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Братки

Братки (*Viola tricolor* L.) дістали свою назву від того, що на одному стеблі цієї рослини буває дві квітки – синя й жовта, як брат із сестрою. Щодо походження цієї квітки розповідають, ніби одного разу брат розсердився на сестру, погнався за нею і придушив її; сестра пожовкла, а він з переляку посинів. У Холмській Русі переказують більш зворушливу легенду про братки. Були собі брат і сестра, і вирушили вони в мандри в різні боки. Довго вони так мандрували, і коли згодом випадково зустрілись, то зовсім не впізнали одне одного. Між тим, сестра сподобалась братові, і вони повінчалися і мирно зажили собі, як чоловік із жінкою. Та коли, з плином часу, дізнались, що вони – брат і сестра, то їм стало дуже соромно, і брат каже сестрі: «Ну, сестро, ходімо в поле, посіємось: ти квітнутимеш ліловим квітом, а я – жовтим».

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Забий-круча

Колись бились козаки з татарами, і татари почали їх перемагати. Бачать козаки, що нічого не вдіють, і кинулись навтіки від татар; а отаман козачий, розлютившись, ударив себе з

усіх сил списом у тім'я і, як сніп, звалився з коня додолу. Зненацька де не взявся сніговий вихор, підняв усіх невірних козаків угору, розшматував їх на клоччя, перемішав з чорноземом і розметав кістки десь там далеко, «по татарві». З їхніх кісток і поросла забий-круча. О тій порі була страшенно сувора зима, і святий «Панько» (Пантелеймон) вже зглянувся над козаками, які ганебно накивали п'ятами і яких підхопив вітер, і дав їм кожухи (перисті придатки плідників у *clenatis'a*). На чужині, певно, не особливо солодко було, і ось козацькі душі почали просити Бога, щоб Він засіяв їх на Україні, щоб дівчата забий-кручу рвали та у вінки заплітали. Бог змилюстивився над ними і

*Посіяв на Україні
Попід лісами,
Попід скирдами,
Щоб дівчата рвали,
В вінки заплітали,
В вінки заплітали,
В коси затикали,
Щоб всі люде знали,
Яку козаки ганьбу мали.*

Ось що колись-то творилося на білому світі!.. Кажуть, що якби всі парубки разом забий-кручу за пояс заткнули, то всі ті козаки знову б ожили.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Петрів батіг

Святий Петро взагалі був дуже до всього цікавий: йому відомі назва й життя будь-якої польової комашки; він знає, чим кожна з них годується. Хід його по полях уподібнюється до ходу бога полів: жучки, бджілки, мушки, метелики барвистими роями оточують його, майорять попереду нього і супроводжують його ззаду. Давніше, за колишніх часів, йде, бувало, святий Петро межею, візьме прутик дикого цикорію і хльоскає ним, як батіжком. А жучки й мушки, які лиш сидять на колоссі, вже й

знають: всі злітають і не сміють переводити хліба. Пройде межу, кине свій батіжок на землю, а він прийметься там і росте. А всі жучки й мушки вже добре знають, що ту ниву, де росте петрів батіг, треба обминати, – от пони й не сміють її чіпати. Та це було колись, а нині й петрів батіг не рятує хліба.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Ячмінь і горох

Ячмінь і горох також походять од сліз Адама, коли він, по вигнанні з раю, обробляв уперше землю й плакав. Коли Господь вигнав Адама з раю, йому довелося взятися за діло – обробляти землю, щоб прогодувати себе з Євою. Важко було Адамові звикати до тяжкої праці, і ось, коли він уперше взявся за обробку землі і вперше ходив за плугом, то дуже плакав. А де падали на землю його сльози, там виріс горох, який у багатьох місцевостях України зветься, мабуть, під впливом наведеної легенди сльозами Адама.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Часник

Часник походить із зубів баби-чаклунки. Коли померла ця баба, її поховали, й коли згодом у неї випали зуби в могилі, то з цих зубів і виріс часник, через що його гріх їсти. Хто наїсться часнику, тому впродовж дванадцяти днів гріх ходити до церкви: він молитиметься не Богу, а лукавому, і від цієї людини відступиться янгол його на дванадцять днів (а хто наїсться цибулі, від того янгол відступиться на десять днів). Особливо не годиться їсти часник проти ночі: хату, в якій хто-небудь наїсться часнику, янгол обминатиме за дванадцять дворів.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Про куріння

Слід зауважити, що куріння проникло сюди незрівнянно раніше, ніж у Великоросію, й прищепилося тут з разючою силою. Люлька здавна вважалася ознакою гарного тону й молодечтва, бо була для козака часто єдиною розвагою у степовій самотині на варті, на пасовищі тощо. Вона є наче неодмінною приналежністю козацької ясної зброї, За неї, за словами однієї народної української пісні, козак готовий без вагання проміняти жінку, а гоголівський Тарас Бульба через люльку накладає навіть головою.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Про тютюн

Нечистий звичайно спокушає кожного християнина, й тільки-но в церкві йде богослужіння, він уже там, і виходить з неї лише тоді, коли співають «Херувима» (Херувимський спів). Ось батюшки якось і веліли понавішувати на всіх вікнах во ім'я Господнє, щоб нечистий не мав змоги вискочити з Божого храму. Заспівали «Херувима»; чорт хотів було вискочити з церкви, та вже ніяк не міг. Прибіг до дверей – нема як вискочити; він тоді стрибнув було у вікно, впав з усього розгону назад, заревів і здерев'янів. «Нехай собі лежить, – кажуть батюшки, – поки завершиться служба». Після служіння підняли одубілого чорта, винесли його з церкви й міркують: «Що з ним робити? Закопати? Ні, краще спалити, щоб не лишилося по ньому й сліду!» Зібрались пани дивитися. Спалили чорта – і раптом на тому місці, де згорів дощенту чорт, виявили не попіл, а насіння. «Що за насіння таке?» – радяться поміж себе пани. Ось один пан забрав його й посіяв у себе вдома, щоб подивитися, що виросте з того насіння.

Зорали великі такі грядки й засіяли їх. Поросла трава. З'їхались усі пани, дивляться – поросла якась трава, а хтозна, для чого вона придатна! Коли під'їздить до них чужий пан. «Здорові були, панове! Чого ви тут ходите?» – «Та ось ніяк не втямимо, що це за трава така?» – «Трава ця – дуже гарна, дуже корисна для людей: її добре палити кожній людині – зразу відчує в собі особливу бадьорість». Й розповів тоді той чужий пан, як треба доглядати за тютюном, як і пасинкувати його. По тому попрощався й каже до свого кучера: «Не журись, брате: наша хвामилія не пропала: не пішла в ніщо – скрізь уживатимуть тепер тютюн». А той чужий пан та був сам чорт.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Осика

Осика водночас є найкращим і найнадійнішим оберегом від усякої нечисті і погані: чортів, відьом, чаклунів, небіжчиків, упирів тощо. Найбільшої шкоди в господарстві відьми завдають тим, що забираються по ночах до корівників, видоюють корів і тим геть псують їх. Якщо зробити весь тин, або огорожу навколо обори, або загороди, де стоять вночі корови, з осикових кілків і ворин або вкопати хоча б декілька осикових кілків у неї, то відьма не пройде крізь такий тин, і корови будуть застраховані від зіпсуття нею (Заславський та Старокостянтинівський повіти); принаймні можна обмежитися втиканням осикових гілочок у тин загороди (Старобільський повіт) або тим, щоб був осиковим хоча б кіл, до якого прив'язують корову. У деяких селах Старокостянтинівського повіту, з метою безпеки од відьом корів і телят, одягають тим і другим на шию обручі з молодих осикових лозин, підкурюють вим'я корів осиковою корою й листям. Для охорони помешкання й людини од відьом тримають у хаті осіку (з тією ж метою тримають у хаті ще кропиву, горобину, освячені в церкві вербові гілки) і носять при собі маленькі осикові цурки. З осиковою лозиною в руках у будь-який

час ночі можна йти, куди завгодно: до такої людини не підступить ніяка нечисть або погань.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Бузина

Бузина (*Sambucus nigra* L.; червона – *Sambucus racemosa* L.) – кущ нечистий (Вінницький і Проскурівський повіти). Її насадив сам чорт і тепер увесь час сидить під нею (Літинський повіт). На тому місці, де є старий корч бузини, не можна нічого будувати, бо це місце – оселя чорта (Вінницький і Проскурівський повіти). Бузини не слід ні рубати, ні викопувати, щоб не дратувати чорта і тим не накликати на себе лиха (Літинський повіт). Не можна й знищувати коріння її: сміливцеві, який ризикне зробити це, скорчить руки й ноги (Вінницький і Проскурівський повіти), або ж він весь час нездужатиме (Холмська Русь). Бузину проклято Богом тому, що на ній начебто повісився Іуда-зрадник. У Канівському повіті кажуть, що на бузині раніше не було ягід, а стали родити на бузині ягоди після того, як на ній кати повісили святу великомученицю Варвару, причому скребли тіло її залізними скребками. Мабуть, переказ цей виник під впливом життя святої великомучениці Варвари і зовнішнього вигляду ягідних бростей бузини, які дещо нагадують собою скребки з краплями крові.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Кінь

Кінь (свійський – *Equus caballus*) – це, як ми знаємо вже, перетворений янголом, за велінням Господа, диявол. В Ушицькому повіті кажуть, що диявол взагалі може перетворюватися на всяких тварин. І ось, коли він якось обернувся

конем, «Господь так його благословив», що він уже навіки й лишився конем. Особливістю коня, яка впадає в око, між іншим, є те, що він безперервно їсть і ніколи не наїдається. Особливість ця є наслідком прокляття коня. Коли Господь народився на землі, то покладений був у ясла. Віл не тільки не торкався до жодної стеблинки сіна з ясел, але ще й зігривав Богодитину своїм диханням. А кінь, що стояв з другого боку, повисмикував усе сіно, яке лиш було в яслах. Тоді Пресвята Богородиця промовила: «Тож будеш ти, добрий волику, завжди ситим у Бога; а ти, коню, будеш завжди голодним, хоч і їстимеш досхочу». І дійсно, ці слова Богоматері справдилися: кінь, скільки не їсть, завжди голодний; а віл, якщо голодний, може задовольнитися ремиганням.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Воли

Один господар, довідавшись од людей про те, що **воли** проти Нового року розмовляють між собою людським голосом, вирішив підслухати їхні розмови. Ось і заліг він на ніч у яслах. Лежав так він, може, до півночі, – нічого не чути. Тихо в оборі (у воловнику, в загороді), воли полягали, ремигають собі. Лежали воли, лежали, а тоді один раптом підводиться. А другий і каже до нього: «Чого ти не лежиш, нащо ноги томиш?» Господар в яслах нашорошив вуха і слухає. Той віл, що підвівся, каже: «Як то ми далі житимемо, адже в нашого господаря дуже мало сіна? А до весни ще далеко, то чим же він нас прогодує?» А господар все слухає та дивується. Ті воли, що лежали, кажуть: «Нічого, що в нашого господаря мало сіна; є ще в нього ціла скирта соломи, що вже три роки як стоїть. Цією соломою господар і годуватиме нас до нового сіна. Якби він обмолотив цю скирту, то набрав би ще корців (корець дорівнює чотирьом мірам) зо два жита. Ну, та господар не обмолочуватиме тієї соломи, бо, як тільки обмолотить, то й помре; лише тим ми і поживимось, що в соломі лишилося де-не-де зернятко». Отак це розмовляють між собою

воли, а господар все те чує. Може, в ті часи жито було дороге – платили, оце як і зараз, по три карбованці за корець, – тільки господар замислився – хочеться йому обмолотити ту солому. Міркує: «Обмолочу та продам – ось і куплю волам сіна». До того ж, він чув, що казали воли, страшно молотити! Крутивсь, крутивсь господар, а тоді не стерпів-таки: «Де, – думає, – валяються два корці жита?» Одразу ж умовив молотьбитів: змолотили солому. Вимолотили вони й зерно, однак господар справді потім недовго й жив: як говорили воли, так і збулося.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Корова

Особливим піклуванням і доглядом на Україні користується корова – поїльниця і годувальниця селянської родини. З коровою слід поводитися лагідно і навіть шанобливо. На Великдень у Новгород-Сіверському повіті з нею христосуються, дають «святості», тверде вим'я мастять «четверговим» яєчком, підкурюють смирною та ін. Залишаючи корову доїти, дають їй хліба-солі – «одхідного», як робітнику при розрахунку. Корова дуже чутлива до «лихого ока», через що у селах не можна завести хорошу корову, а в місті можна, бо тут менше людей з «лихим оком». Коли в корови зіпсується молоко, стане червоним, треба її видоїти й вилити це молоко на тому ж місці, тоді підкурити корову чимось «свяченим» – і причина обов'язково минеться, якщо лиш нікому про те не розповідати, а то корова ходитиме зуроченою до весни. А навесні слід узяти паличку з клечальної осики (гілка осики, якою прикрашали хату на Трійцю – Зелену неділю), зрубану першою в суботу проти Зеленої неділі, і нею гнати корову перший раз у череду. Тоді можна впізнати й ту відьму, яка зурочила корову: вона прийде й проситиме осикову паличку. Те, від чого корова стала причинною, на цей раз зникне вже безслідно. Коли корова отелиться, дають їй з'їсти великодню шишку, «щоб смирна була», а також просвердлюють їй ріг, насилають туди освяченого маку і забивають отвір осиковим

кілочком, «щоб добра на молоко була і щоб відьма не портила» (Старобільський повіт).

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Свиня

Свиней створив Бог із землі на користь людині. Під час земного життя Спасителя «жиди» якимось, спокушаючи Його, накрили «жидівку ночвами» й запитали: «Якщо Ти – Бог, то відгадай, що сховано під ночвами?» Спаситель, як Бог, знав, звісно, що під ночвами – «жидівка», але, щоб покарати тих, хто випробовував Його, відповів: «Під ночвами – свиня». І з «жидівки» справді зробилася свиня. Тепер свиню називають «жидівською тіткою», і «жиди» не їдять свинини, як свого тіла.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Свиня

Коли ходив Спаситель по землі, то зайшов Він якимось до «жида». А «жид» сховав жінку й дітей під ночви та й каже: «Якщо Ти – Бог, то відгадай, що там?» – «А що ж там?» – відповідає Спаситель – «Свині». І підняли ночви, коли там – свиня з поросятами. Ото через те «жиди» й не їдять свинини.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Собака

Собака (дворовий – *Canis familiaris domesticus*) створений дияволом з глини (Ушицький повіт); проте він є найближчою до

людини твариною і єдиним його вірним і надійним другом. Зліпивши першу людину й лишивши її просушуватися на сонці, Господь приставляє сторожувати собаку.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Собака

Собака, створений спершу голим, одержав потім од Бога шерсть. Зліпив Бог людину з глини і поставив сохнути, наказавши собаці стерегти її, а Сам пішов Собі. Ось собака стеріг, стеріг, замерз і заснув (він тоді голий був, без шерсті). Йшов мимо чорт, угледів людину, роздер навпіл їй груди, нахаркав туди, тоді склав, як було, і знову поставив. Повертається Бог. Удмухнув у людину безсмертну душу, а людина раптом почала харкати. Бог тоді до собаки: «Як же ти не встеріг?» – «А я, – каже, – Господи, змерз та й заснув. Дай мені шерсть, тоді вірно стерегтиму». Бог дав йому після того шерсть, а людина так і зосталась назавжди вже з харкотинням.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Ярчук

Якщо перше цуценя-сука приведе перше цуценя-самку, а ця в свою чергу приведе першого цуценя-самця, то це й буде ярчук. У ярчуків є вовчий зуб, і вони страшенно люті й надзвичайно дужі. Рана від укусу ярчука дуже небезпечна, і її важко загоїти. Ярчук бере вовка і має здатність бачити й проганяти злих духів, а також бачити відьом, яким заважає ходити в чужі корівники й видоювати з корів молоко. Виростити ярчука важко, тому що

відьми до досягнення ярчуками річного віку, коли вони входять у повну силу, всіляко намагаються звести їх.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Собака

Собаку не слід убивати з рушниці: та зіпсується й не буде придатна вже для полювання. Якщо когось укусить собака, то треба засипати рану його ж перепаленою шерстю: це – найкращий і найнадійніший засіб. Хто обдере із собаки шкуру, тому цілий рік не можна ходити до церкви – гріх (Старобільський повіт), а якщо він колотиме після того кабана, то сало смердітиме.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Кіт

Кіт (свійський – *Felis maniculata domestica*) створений Богом. Він – тварина добра і друг людини, що оберігає його від усього злого (Літинський повіт). В Ушицькому повіті про походження kota розповідають таке. Чорт, перекинувшись на мишу, плив через море, аби спокусити Єву. Пресвята Діва, побачивши це, кинула Свою рукавицю. З цієї рукавиці зробився кіт, який в ту ж хвилину зжер чорта. Отже, хоч кіт і походить з рукавиці Пресвятої Богородиці, він усе-таки – тварина нечиста, бо з'їв чорта. Він володіє деякими недобрими властивостями. У хвості в нього є отрута, що викликає в людей нежить, коли кіт нап'ється води з посудини, з якої п'є людина (Житомирський, Старобільський та Проскурівський повіти), або коли сплять з котом (Старобільський повіт). Щоб убезпечитися від цього, котові одтинають кінець хвоста (Проскурівський і Житомирський повіти). Якщо кудись ідеш, то в жодному разі не можна брати з

собою kota, інакше кінь стане в дорозі (Старобільський і Таращанський повіти). До кого прибудеться кіт, та людина неодмінно зубожіє; і навпаки, якщо прибудеться собака, то це – на щастя й достаток. Коли кішка перебіжить дорогу, то чекай невдачі, або ж здохне кінь; для відвернення лиха треба кинути паличку так, щоб вона перелетіла навхрест через слід кішки. Якої масті кіт приживеться у домі, такої масті треба тримати й худобу: домовик одразу ж задушить kota, якщо лиш йому буде не до вподоби його шерсть (Старобільський повіт). Кіт, який прожив дванадцять років, перестає муркотіти і стає таким лютим, що може задушити людину, чому його тоді здебільшого й забивають (Проскурівський повіт).

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Про вовка

Якось, – розповідає легенда (Луцький повіт), – чорт явився до Бога й каже: «Люди зовсім не доглядають своєї худоби, і вона робить шкоду. Треба зробити так, щоб люди на майбутнє боялися пускати її саму». Бог звелів тоді чортові зліпити з глини вовка. Чорт хутенько побіг, зліпив вовка і привів його до Бога. Бог знайшов вовка завеликим (той був завбільшки з доброго коня) і визнав, що його слід обстругати. Чорт узявся обстругати вовка, і з великих стружок наробив шершнів, з менших – мух, а з найменших – комарів. Він обстругав вовка до таких розмірів, яким ми його бачимо нині, й пустив. Вовк страшенно розлютився від нестерпного болю і сказав Богові, що їстиме не лише худобу, а й людей. Чорт привів вовка до людей і нацькував його на першого-ліпшого чоловіка. Чоловік той став благати вовка, аби дозволив йому перед смертю помитися. Вовк дозволив. Чоловік узяв гарного дрючка, заховав його, а тоді спитав у вовка дозволу витертися його хвостом. Вовк дозволив і це і відставив хвоста. Тоді чоловік схопив вовка за хвіст і ну його гамселити дрючком щосили. Вовк вирвався від чоловіка і накинувся на чорта. Чорт злякався і дременув від нього, вовк – за ним... І тепер, коли

біжить вовк з роззявленою пащею, то люди не чіпають його, інакше чорт втече від вовка, і він кине́ться тоді на ту людину, яка перешкодить йому наздогнати чорта.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Вовки і святий Юрій

Вовками відає святий Юрій, причому в Олександрівському повіті їх навіть називають «Юрієвими собаками». Вовки їдять тільки те, що вкаже їм святий Юрій. Одного чоловіка чарівники перетворили на вовка, і він був вовком цілий рік. Вигнаний з села людьми й собаками, бігаючи лісом, він схотів їсти. Раптом він угледів святого Юрія, який їхав верхи на білому коні. Наблизившись до перевертня, святий Юрій зупинився і свиснув. Одразу ж на його свист вибіг з лісу вовк, якому святий Юрій сказав: «Візьми цього свого товариша й покеруй ним, тому що він ще недосвідчений і не може сам собі роздобути їжі» (Луцький повіт).

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Про святого Юрія

Одна жінка вийшла якось надвір і бачить біля їхніх воріт святого Юрія на білому коні. А за ним покірно біжать вовки. Вона злякалася, вбігла в хату і розповіла своєму чоловікові. Тому схотілося поглянути на це диво. Наступної ночі пішов вий до лісу і виліз на дерево. Бачить – на білому коні їде святий Юрій, а за ним біжать вовки. Зліз Юрій з коня, сів на траві, а вовки лягли навколо нього. І каже він до вовків: «Тобі, сіроманцю, на вечерю ягнятко, яке оце там лежить; тобі (до другого) – оце ягня; тобі – оте...» Усім, усім указав вечерю, а одному старому, кривому вовку нічого було вже вказати. Юрій і каже до нього: «А тобі,

старий вовче, отой чоловік, що сидить на дубі». Й поїхав собі далі. Всі вовки порозскакувалися по тих місцях, куди послав їх Юрій, а кривий підійшов до дуба, сів на задні лапи, та й сидить – чекає, коли злізе той чоловік. Однак чоловік з дерева не злізає. Сидів, сидів він на дубі, отак і пересидів вовка: вовк устав з-під дуба й побіг шукати собі іншої поживи.

Тоді чоловік – хутчіше з дуба і ходу. Прибіг до пилярів, які поблизу пиляли колоди. «Добрі люди! – став він благати. – Прийміть мене до себе, я вам допомагатиму». Ті прийняли його, нагодували, а він їм допомагав колоди пиляти. А коли лягли вони спочивати, чоловік той і каже їм: «Бережіть мене, добрі люди, щоб вовки не злапали: якщо встережете, вік на вас за те працюватиму». Вони поклали його посередині між собою, вкрили своїми свитами та кожухами і заснули. Вранці, щойно попрочадалися, роззирнулися, – нема того чоловіка: вовк все-таки злапав його.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Про ведмедя

Коли Господь ходив ще по землі з апостолами, йшли вони одного разу через якусь річку біля млина, і треба їм було переходити місток. А мірошник узяв та й сховався під містком, щоб налякати їх. Він одягнув кожух вовною назовні і несподівано вискочив з-під містка. Тоді Господь мовив до нього: «Та щоб ти так бігав, доки твого і віку!» З того часу й повелись на світі ведмеді (м. Тараща, Холмська Русь, Ушицький та Олександрівський повіти).

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Про ведмедів

Громада селян у кожухах вирушила в зимовий час на весілля, витіваючи різні штуки. Спаситель і святий Петро випадково йшли тією ж дорогою. Селяни, побачивши гаданих прочан, надумали з них посміятися. Злізли з возів, одягли кожухи навиворіт і загородили їм шлях на мосту, через який ті мали проходити. Не зважаючи на прохання подорожніх дати їм дорогу, селяни й далі знущалися, так що Спаситель розгнівався врешті і промовив: «Якщо ви хочете бути ведмедями, то будьте ними!» Щойно він вимовив це, як селяни відразу ж перекинулися на ведмеді.

Міфи України. За кн.. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Зінське щеня

Невеличкі звірєнята сліпці (зінські щенєята – жіночі щенєята – *Spalax typhus*) народжуються від жінки за її гріхи (Літинський та Проскурівський повіти). Вони страшенно злі й дуже отруйні, через що Бог позбавив їх зору, аби вони не завдавали надто вже багато шкоди. Якщо б у них були здорові очі, вони б і людей їли. (Старобільський повіт). Той, кого вкусив сліпець, неминуче вмирає (Літинський та Проскурівський повіти).

Зінське щенєята просило в Бога таких очей, як у вола. Бог сказав йому: «Нарий стільки купок, скільки зірок на небі, тоді дам». З того часу воно й намагається якомога більше нарити купок, щоб отримати такі, як у вола, очі (Харківський та Старобільський повіти).

Хто знайде де-небудь зінське щенєята, притисне його до землі палицею і тоді задушить, притиснувши хребта двома пальцями – великим і мізинним, той з успіхом буде «давяти заушниці»

(залозки), допомагатиме при лікуванні «завалів» (Харківський, Літинський та Проскурівський повіти).

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Про зайця

Щодо зайця (русак – *Lepus vulgaris*, біляк – *Lepus timidus*) на Україні кажуть, що він не тільки створений чортом, а й завжди є звичайно його передовим. Ось тому, якщо заєць перебіжить комусь шлях, то з тією людиною неодмінно станеться лихо, або ж на неї чигає невдача в тій справі, в якій вона йде. Коли побачиш зайця, який перебігає шлях, одразу ж для попередження лиха треба викинути з возика віхоть сіна, і заєць тоді повернеться назад (Ялтинський та Старобільський повіти).

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Про кажанів

Щодо кажанів, тобто летючих мишей (звичайний кажан – *Vesperugo noctulo*), у Старобільському, Костянтиноградському, Ушицькому, Луцькому та Таращанському повітах кажуть, що кажани походять з простих мишей, які з'їдять паски чи взагалі чогось свяченого на Великдень. Тому біля церкви й буває багато кажанів, бо там після освячення завжди залишаються шматочки паски, які з'їдаються простими мишами, що відразу ж обертаються на кажанів. Коли зловиш кажана, то треба зварити його й розібрати кісточками. Поміж багатьма кісточками в нього є одна – грабельки і друга – вилки. Варто лише тими грабельками зачепити яку завгодно дівчину, і вона буде твоєю. Однак вона недовго житиме – всього один рік, і потім помре. Як тільки почне

виходити рік, слід відштовхнути її вилками, – тоді вона відстане, і вже не помре (Київський та Проскурівський повіти).

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Про курку

Курка походить із землі (Ушицький повіт). Але погляди на неї розходяться до цілковитої протилежності навіть у місцевостях, що належать до одного й того ж повіту. Так, у слободі Біло-Куракиній Старобільського повіту її вважають Божою птицею, тому що, коли народився Христос, вона кігтями загребла Його, щоб не знайшов Новонародженого який-небудь (sic!) Ірод; а в слободі Микільській того ж повіту курку вважають проклятою Господом за те, що коли Спаситель переховувався від «жидів», то кури вигребли Його ногами. Ось тому курей і не освячують на Великдень і не їдять курячих ніжок; втім, сама курка – птаха благословенна за яйця, що вона їх несе і що освячуються разом з паскою. Така ж різноголосиця помічається і в повір'ях щодо того, як курка співає по-півнячому. Переважає той погляд, що така курка віщує смерть когось із мешканців тієї оселі або взагалі нещастя. Таку курку беруть у руки, перекидаючи її то хвостом, то головою вперед, вимірюють відстань від столу до порога: якщо перед самим порогом курка вляжеться хвостом до нього, в такому разі їй відтинають хвоста, а якщо – головою, то відтинають голову (Старобільський та Проскурівський повіти). Або ж перекидають ту курку через хату, і якщо вона впаде хвостом до хати, то відтинають хвоста – і з неї вийде потім «хазяйка, несуха й сижуха»; а якщо – головою, то відтинають голову, причому з такої курки не можна варити борщу, а треба її лише «пом'янути». Проте в Проскурівському повіті є й зовсім протилежне повір'я: якщо курка заспіває півнем (це буває внаслідок того, що в неї наростає на язиці «пипоть» –

тіпун), то це є гарною прикметою: своїм співом вона відганяє ворогів.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Яйця

Яйця, знесеного куркою під Благовіщення і на Великдень, не можна класти під квочку: з нього вийде калічка. Щоб кури були плодючі, треба нагодувати їх на Новий рік кутею, а також погодувати нею й на Водохрещу і при цьому ще окропити святою водою. З тією ж метою («щоб кури плодилися») радять на Новий рік, як тільки прийдуть перші посипальники, посадити їх у хаті на лавці, а самому піти з кочергою під сідало й пополохати курей; потім ввійти до хати й дати посипальникам, що Бог послав (грошей чи ласощів – пряників, цукерок). Для того, щоб примусити курку раніше заквактати і раніше сісти на яйця, треба під Різдво звалити її з сідала помелом. Коли курка чи інша якась свійська птиця сидить на яйцях, то не можна трусити сажі в димарі: всі яйця почорніють; не можна також смажити тоді яєць і кидати в полум'я їхню шкаралупу: запечуться і не вилупляться курчата. Ввечері кури кудкудачуть – на нещастя, вранці – на щастя (Старобільський повіт).

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Півень

Півень у давнину відігравав важливу роль як жертвна тварина і як символ сонця, в переносному значенні – всього світлого й доброго. Скажемо ще принагідно декілька слів про півня-царика. Півня цього можна, – кажуть у Чигиринському повіті, – впізнати ще тоді, коли він перебуває в яйці, бо він вже в яйці пищить. З віком він стає дуже сильним і сміливим, так що

його бояться не тільки півні, а навіть сам диявол, який не сміє ввійти у двір, де є півень-царик. До півня цього на Україні ставляться з великою повагою, і різати його вважається справою нерозсудливою і грішною. Чумаки, вирушаючи у велику дорогу, беруть його із собою як найкращий і надійний оберіг від усього лихого.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Про гусей

Гусей (Anser) і качок (Anas) Господь благословив у їжу – людям за те, що вони прикрили Спасителя соломою, коли Він ховався від «жидів». Гусей «для завода» треба купувати з верхоріччя, «за водою» – тоді вони краще плодитимуться. Купованих «для завода» гусей і качок (а також взагалі усяку птицю й дрібну скотину) мусить ловити сам покупець, а не продавець. Коли виведуться маленькі гусенята, їм припалюють страсною свічкою пушок на голівках, «щоб шуліка не хватала». Якщо в гусака вирвати з крил навхрест по три пір'їнки, то він пропаде (Старобільський повіт). Дикі гуси (або сірі – Anser ferus, cinereus, vulgaris, sylvestris palustris, Anas anser) походять із землі (Ушицький повіт). На зиму вони відлітають від нас у вирій, на теплі води. Коли дикі гуси повертаються навесні до нас, то, хто їх побачить, має взяти в руки віхоть соломи й підкинути його тричі вгору, вимовляючи при цьому: «Гуси, гуси! Нате вам на гніздо, а нам на здоров'ячко!» Солому цю потім треба зібрати і покласти під свійських гусей або курей-квочок – на кожне яйце по соломинці: тоді гуска або курка-квочка виведуть стільки пташенят, на скількох яйцях вони були підсипані, не буде жодного бовтуна (Проскурівський повіт).

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Павич

Павич (звичайний – *Pavo cristatus*) – погана птиця. Його м'яса й собаки не їдять. Про походження павичів є декілька легенд. В Ушицькому та Літинському повітах їх вважають перевертнями чортів. Колись уночі напередодні свята Благовіщення молоді чорт і чортиця умовилися вбрати одне одного в різні барви, якомога пишніше. Чортиця встигла прикрасити чорта, де тільки можна було, барвистими квітами; а чорт устиг лиш застромити в голову чортиці одну квітку, як раптом заспівали півні, Чорт і чортиця вмить перетворилися на павичів, та так уже ними й лишилися, бо чорти, за народним повір'ям, мають силу тільки до перших півнів. Тому не годиться прикрашати павичевим пір'ям ікони, як це необачно роблять іноді недосвідчені дівчата (Старобільський повіт).

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Про павичів

Павича й паву вважають короленком і королівною, які вбиралися до весілля. Наречений одягся, а наречена не встигла, коли чаклун обернув їх на птахів. У тому ж повіті кажуть ще, ніби пава (очевидно – чортиця) вбирала якось свого павича, причому собі ледь устигла начепити на голову жмут пір'я, як заспівав півень. Так пава й лишилася зі жмутиком різнобарвного пір'я тільки на самій голові.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Про павичів

Був день Світлого Христового Воскресіння. Один багатий чоловік, убравшись у дорогі й гарні строї, не пішов до церкви, на

прохання жінки, і лишився вдома. Жінка його весь час, поки йшло великоднє богослужіння, лежала в ліжку, аніскільки не клопочучись про вбрання. Бог покарав безтурботне подружжя за такі непростимі лінощі і перетворив їх на павичів.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Ластівка

Ластівка – Божа пташка (Київський повіт). Створена вона Богом із землі (Ушицький та Літинський повіти). Благословив її Господь за те, що коли «жиди» розпинали Христа, ластівки крали в них цвяшки (Проскурівський повіт). Якщо ластівка в'є під чиєюсь оселею гніздо, то це передвіщає щастя тій родині (Старобільський та Літинський повіти). Розоряти гніздо ластівки або «драть» їхні яєчка – гріх: все обличчя у винних всіється веснянками, подібно до цяток на ластів'ячих яєчках (Літинський, Київський та Старобільський повіти). Більше того, ластівка, щоб відомстити, попсоє корову, для чого пролетить під коровою тричі – молоко почервоніє і його стане так мало, що навіть теля пропаде з голоду (Старобільський і Новомосковський повіти). Хто розорить гніздо ластівки і вб'є її пташат, у того вона спалить хату, принісши з поля вогню (Харківський і Старобільський повіти). Щоб вивести з обличчя ластів'яче ряботиння (веснянки), потрібно, як уперше навесні побачиш ластівку, вмитися молоком і втертися тим рушником, в якому носили святити паску, – не тільки зійде ластів'яче ряботиння, а й станеш білолицим (Старобільський повіт). Або: коли побачиш уперше навесні ластівку, треба тричі сказати: «Ластівко, ластівко! На тобі веснянки, дай мені білянки!» (Подільська губернія). Декотрі, побачивши вперше навесні ластівку, беруть з-під правої ноги землі й помічають, якого кольору трапиться в ній вовна: такої масті і скотину треба тримати (Старобільський повіт). Якщо ластівки раптово відлітають з якої-небудь місцевості, то там слід неодмінно чекати мору на людей (Літинський повіт).

Якщо ластівка «напаскудить» комусь на голову, то голова в того чоловіка вкриється шолудями.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Про ластівок

Жили собі, кажуть, чоловік і жінка. Чоловік одного разу щось різав і забруднив руки кров'ю, а жінка в цей час підійшла й так і в'ється круг нього. Чоловік узяв її за підборіддя й лагідно промовив; «Ластівко, – каже, – ти моя!» – і при цьому поцілував. Тієї ж миті вони спурхнули й полетіли ластівками. Оце через те в ластівки й видно під горлечком червоненьку плямочку.

Горобці

Горобці (сірий, домашній – *Passer domesticus*) виникли з чортів, і взагалі горобці – проклята Господом пташка (Ушицький та інші повіти). Про походження їхнє є в Літинському повіті така оригінальна легенда. Євреї постійно тримали і тримають кіз. Колись вони так їх любили, що навіть послід козячий ховали у свої пуховики. У пуховиках послід цей зігрівся, і з нього зродились горобці.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Волове око

Маленька пташка, волове око, кажуть люди, виникла з дитинчати, яке дуже любило свого рідного батька. Давно, дуже давно вже минулося це. Напали на село татари, спалили всі хати, а людей повбивали. Вбили й батька цієї дитини, тулуб викинули на вигін, а голову закопали десь під корчами. Це тому волове очко й стрибає завжди попід корчі й зірко всюди видивляється,

розшукуючи голову батька, щоб поховати її там, де поховано тулуб. Однак і досі ніяк не може знайти. Колись усе-таки знайде воно голову свого батька, поховає її – і тоді знов стане людиною. Волове око розуміє мову людини і, коли хтось покривдить його, жорстоко мститься за те.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Дятел

Щодо дятла (справжній зозулястий – *Dendrocopus*; – наш звичайний, або великий зозулястий – *Dendrocopus major*, *Picus major*, *cissa* та інші) також є переказ, записаний П. Кулішем, наче він був раніше людиною, а потім Бог так дав, що він перекинувся на птаха. А втім, є й інший переказ, ніби дятел виник із землі, а що із землі, то – від Самого Бога. Кажуть, що якби послухати вночі біля гнізда дятла, то можна було б виразно почути, як він стогне: це в дятла голова болить від того, що він цілоденно безперестанку довбає дерево.

Якщо дятел стукає в ріг чийогось дому, то це – передвістя смерті.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Соловей

Щодо солов'я (справжній – *Lusciola*; курський – *Lusciola philomela*; різноголосий – *Lusciola hybrida*; степовий – *Lusciola Golcii*) у Проскурівському повіті твердять, ніби в нього зовсім немає задньої частини – її відірвав у солов'я кліщ. Ось чому соловей, боячись, аби кліщ не відірвав у нього й ще чогось, не спить тепер цілими ночами і весь час співає: «Кум кліщ».

Про походження солов'я знаходимо у П.Куліша таку легенду-казку. Одна дівчина дуже запала в серце вужеві. Та й

сама закохалася в нього. Він і повіз її до себе в палац. А в нього палац був увесь із кришталю. Стояв він під землею, в якійсь могилі, абощо. Ну, звісно, старенька мати попервах побивалася за донькою. Та й як, насправді, не побиватися?.. А донька – чи спізналася вона там з вужем, чи не спізналась, але, як би там не було, завагітніла і, коли настав час, розродилася близнятами – хлопчиком і дівчинкою. Обоє – як з воску вилились, у матір. А вона з себе була така гарна, мов квітка. Ось, коли Бог дав діток, вона й каже: «Як вже наші діти людьми народилися, то ми їх у людей і перехрестимо». Сіла в золоту карету, поклала діток собі на коліна й поїхала в село до священика. Ще карета не докотилася до царини, а матері вже хтось доніс про це. Стара зчинила галас на все село, схопила косу та й до царини. Бачить дочка неминучу смерть, та як заголосить до діток; а тоді й каже: «Літайте ж ви, дітки, пташками по світу: ти, синку, соловейком, а ти, донечко, зозулею». Випурхнули – соловейко у праве, а зозуля – в ліве віконце карети. А карета, коні та інше все – не знати де й поділися. Не стало й доньки, тільки понад шляхом на тому місці виросла глуха кропива.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Зозуля

Спочатку зозуля була тільки доброю віщункою як провісниця весни й літа, найкращих пір року. При цьому, значення доброї віщунки зозуля значно іншою мірою втримала в народній літературі західноєвропейській, аніж в українській та південнослов'янській. А втім, на Україні скрізь заведено в народі питати зозулю, коли хтось уперше почує її кування, скільки років він проживе: скільки разів зозуля прокує, стільки років – передбачається – проживе той, хто запитує. Коли зозуля кує, то з волечка в неї в цей час випадає зернятками «намисто», яке вона й нанизує на гілочку (всім відомі яєчка гусіні – кільцепряда). Якщо в того, хто почує вперше кування, виявляться в кишені гроші, то вони не переводитимуться в нього цілий той рік. Ось чому дехто

навесні зав'язує шага (гріш) у сорочку, щоб завжди бути при грошах.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Яструб

Яструбові в перший день Петрового посту жінки, збираючись до корчми, обіцяють відому десятину курчат; при цьому запрошують одна одну до корчми так: «Ходімо на шуляка». Такого звичаю дотримуються для того, щоб зберегти курчат од надто зірких очей яструба, який, у противному разі, всіх їх поб'є й поїсть. З цією метою будь-яка жінка, яка виносить уперше на двір курчат, неодмінно мусить зав'язати собі очі і, випускаючи курчат на землю, промовити: «Як не бачу я, де випускаю курчат, так щоб не бачив їх шуляк» (Літинський повіт).

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Лелека

Коли Бог пересвідчився, що гадюки, вужі й усі отруйні комахи завдають надто багато шкоди людям, то зібрав їх усіх в один лантух і доручив якомусь чоловікові кинути в море.

«Візьми ось цей мішок, – каже Бог чоловікові, – віднеси його на море й кинь у воду. Але, коли нестимеш, не розв'язуй й не заглядай у мішок; неси собі так, щоб і не знав зовсім, що там є». Йде собі той чоловік з мішком до моря, і так йому кортить його розв'язати: «Як же це отак можна – несучи на собі, та щоб я й не знав навіть, що несучи? Чого, справді, боятися? Загляну!» Розв'язав мішок, а гади так і поповзли, так і поповзли з нього. Бог і каже тоді тому чоловікові: «Не схотів Мене послухатися, випустив гадів по всіх усядах, – іди-но тепер сам їх збирай...» І став той чоловік з того часу буслом (лелекою). До лелеки на Україні

ставляться майже як до священного птаха. Двір, де є гніздо лелеки, вважається щасливим, саме село, в якому є хоч одне гніздо лелеки, – застрахованим від «великої тучі з бурею» (мабуть, тому, що лелека мостить своє гніздо на високому й зовсім відкритому і не захищеному місці). Не тільки розорити гніздо лелеки – великий гріх, а навіть полахати їх. За розорення гнізда лелека мстить тим, що приносить вогняну головешку й підпалює хату. Таке ставлення до лелеки, яке багато в чому нагадує ставлення до ластівки, пояснюється, з одного боку, тим, що він знищує різних гадів, а з другого – і лелека, й ластівка є радісними вісниками наближення весни.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Журавель

Про журавля (сірий – *Grus communis*) у Літинському повіті кажуть, ніби він створений із землі, а в Луцькому – ніби журавлі пішли з циган, але як саме – невідомо. Якщо побачиш журавлів уперше навесні, коли вони летять з вирію, то треба називати їх веселиками, а не журавлями: хто назве веселиками, тому буде цілий рік весело, а хто журавлями, той буде цілий рік журитись.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Сова

Сова стала символом усього темного, похмурого, як у фізичному, так і моральному сенсах. У Біблії сова згадується як нечистий птах (П'ята книга Мойсеєва: Повторення Закону: 14,12-18). Єгиптяни вважали сову символом смерті і т. ін. Середньовічні «фізіологи» й «бестіарії» ототожнюють сову з дияволом, батьком брехні, який боїться сонячного світла, тобто Христа.

За українськими народними віруваннями, сови й пугачі пішли з кішок, тому в них котячі голови, і крик їхній нагадує крик кішки (Ушицький повіт). Поява сови і пугача поблизу села наводить нудьгу й смуток на всіх пожилців його (Житомирський повіт). Крик сови й пугача на хаті взагалі віщує пожежу або смерть когось із членів родини. Та в Проскурівському повіті розрізняють: якщо пугач гукає: вповів! вповів! – то в тій хаті народиться дитина; а якщо: поховав! поховав! – то хтось помре.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Про сову

Одного разу, – сова, зустрілася із соколом (звичайний кречет – *Falco sandicaus*) і засперечалася, чиї діти гарніші. Сокіл каже: «Зведемо їх краще разом, та й подивимось». Звели. Побачила тоді сова, що її діти гірші, а сокіл ще й плюнув на них. «Хоч мої діти й гірші, – мовила сова, – та мені їх більше шкода, ніж твоїх, бо вони – мої діти. Тож не плюй на них, а коли вже тобі так хочеться плювати, то плюй на землю».

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Крук

Крука вважають проклятим за те, що він вирив з копиці Ісуса Христа, коли Спаситель ховався від «жидів». Чорним кольором крука Бог покарав за те, що він не повернувся до ковчега Ноя (таке ж вірування є і в поляків). Пташат своїх крук висиджує не пізніше березня, поки нема ще мурашок, бо м'ясо молодих курчат є для них особливими ласощами. Кажуть, що колись крук узяв своїх маленьких діточок, поніс їх до ріки й посадив одного на березі, а з другим злетів понад рікою й питає його: «Годуватимеш мене хлібом? Якщо годуватимеш – перенесу». –

«Годуватиму, але своїх дітей», – відповідало кручатко. Годі крук кинув його у воду, а пташа, що сиділо на березі, саме втопилося.

Схильністю круків і ворон (чорна – *Corvus corone*; сіра – *Corvus cornix*; грифова – *Corvus crassirostris*) до падла обумовлюється повір'я, що крук віщує смерті» і стоїть у найближчому зв'язку з душами померлих. Відображенням цього повір'я є, між іншим, уподобана українською сільською молоддю гра в крука. В грі беруть участь: «крук», «матка», «дівчина» й «діти». «Матка», «дівчина» й «діти» стають у ряд, одне за одним, і йдуть до крука, який, сидячи, копає паличкою ямку. Між «маткою» й «круком» відбувається такий діалог: – «Круче, круче! Що ти рєєш?» – «Ямку» (або – «пїч»), – «Навіщо?» – «Окрїп варити». – «Для чого?» – «Заливати ним очі дітям». – «За віщо?» – «За те, що вони поїли мою їжу». «Діти» на це відповідають, що вони не винні в тому. «Матка» обертається, щоб порахувати їх, а «крук» у цей час ловить «дітей» і т. д. Діалоги ці повторюються доти, доки «крук» не переловить «дітей» і, нарешті, не спїймає «дівчину», після чого всі вони нападають на «крука», валять його додолу й турчать йому у вуха, або проробляють те ж саме з «маткою». Професор О. О. Потебня на підставі того, що спільним мотивом в усіх варіантах цієї гри є намір «крука» залити дітям очі, цілком справедливо зауважує, що крук тут інакомовно виражає смерть: осліплені діти стають надбанням смерті. На те ж указує й саме копання «круком» ями, що є символічним вираженням похорону.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, релїг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довїра, 2006. – 383 с.

Сойка

Колись був такий час, що всі звірі й птахи розмовляли людською мовою. Ключі від вирїю тоді були у ворони. Та якось вона прогнівала Бога, і звідтоді ключі від вирїю перейшли до сойки. Сойка летить до вирїю раніше за всіх птахів, одмикає його, а сама повертається назад. За іншим варіантом, сойка щороку літає у вирїї, та ніколи не долїтає до нього: пролетить

день, і відразу ж їй хочеться дізнатися, скільки пролетіла. То вона й повертається назад. І так сойка даремне літає туди й сюди, поки випаде сніг.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Орел

Орел – не тільки цар-птах. Орли пішли з царів, через що зображення орлів і досі карбують на царських печатках (Ушицький повіт). Орла бити не можна. Мисливець, перш ніж вистрілити в орла, мусить спитати його тричі: чи він нажився на світі? Якщо нажився, то він подивиться прямо на мисливця, а коли ще не нажився, то відвернеться від нього. Його навіть і черви не їдять, і він не засмердиться ніколи, хоч тримай його доти, доки всохне (Новомосковський повіт). В орлиному гнізді неодмінно є гроші (і різні коштовні речі). Без грошей він ніколи собі гнізда не мостить.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

В'юн

В'юн (в'юн-пічкур – *Misgurnus fossilis*, *Acanthoposis*, *jobitus fossilis*) у деяких місцевостях зовсім не їдять через їхній зовнішній вигляд і вважають, що вони – «гадючої породи».

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Рак

Рак весь час просив Бога, аби Господь дав йому волячі (тобто величезні) очі, а Господь приніс йому рачачі (маленькі) – «Заткни їх, – сказав ображений рак, – у...!» Господь узяв і заткнув раку очі (Ізюмський повіт; цю ж легенду в цілком тотожних виразах ми особисто чули в Бердянському повіті).

Українське прислів'я говорить: «Змилувавсь Бог над раком, та дав йому очі не там, де треба».

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Хрін

Про хрін у Старобільському повіті кажуть, що до Різдва Спасителя він був дуже отруйним. «Жиди» замислили було отруїти Христа, для чого приготували хрону й залили Його; але Спаситель благословив хрін, знищив цим усю його отруйність і звелів християнам їсти хрін цілком безбоязно. Ото через те люди і вживають хрін у їжу, особливо ж їдять його на Україні (з буряковим квасом) в жилавий понеділок (понеділок першого тижня Великого посту), щоб зміцнитися на весь піст.

Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 383 с.

Про скіфів

Як розповідають скіфи, їхній народ наймолодший з усіх. Це було так. У тій країні, що спершу була безлюдною, вродилася (перша) людина на ймення Таргітай. Вони кажуть, що його родичами були Зевс і дочка Борисфена. На мою думку, це неправда, але (скіфи) так говорять. З такого от роду походить Таргітай. Він мав трьох синів: Ліпокся, Арпокся й наймолодшого Колякся. О тій порі впало з неба на скіфську

землю золоте знаряддя: плуг, ярмо, сокира й коряк. Побачив це старший і швидко пішов узяти, але як наблизився, золото почало горіти. Він перелякався (й відступив), а тоді надійшов середульший – з ним сталося те саме; їх (обох) відстрашило палаюче золото. Але як присупив наймолодший, воно погасло й він заніс його додому. Коли старші брати довідалися про це, відразу ж оддали владу наймолодшому.

6. Від Ліпоксая походить скіфське плем'я авхати, від середульшого Арпоксая катіари й траспії, а від наймолодшого царя походять ті, що називають себе паралатами. Всі вони називаються сколотами від імені (їхнього) царя, а скіфами нарекли їх греки.

7. Так от, за скіфськими переказами, повстали вони (їхній народ) від тієї події, від першого царя Таргітая. До походу Дарія проти них минуло не більше тисячі літ. А те золото царі бережуть найбільше й щорічно приносять йому великі жертви. Скіфи кажуть, що якби хто мав це святе золото в святочний день і заснув би (з ним) під голим небом, не проживе й року і йому дістанеться стільки землі, скільки за день об'їде конем, їхня країна велика. Коляксай поділив її на троє царств і посадив там синів; а те царство, де переховується золото, зробив найбільшим (із усіх). А землі, що (простягаються) на північ (од скіфів), за їхніми словами, годі окинути зором чи перейти, і то – через пір'я, що літає. Кажуть, що там пір'я більше, ніж землі й повітря, і воно застилає зір.

8. Так кажуть про свою землю й про північну скіфи, а надморські греки кажуть таке. Коли Геракл гнав Геріонових волів, забрів у скіфську землю, що була тоді ще безлюдна. Геріон жив ген за морем на острові, що його греки називають Ерифія, проти Гедейри, за Стівпами Геракла на Океані. Океан же, як кажуть, починається там, де сходить сонце, й обпливає всю землю, та це неможливо довести. От звідти прибув Геракл до нинішньої Скіфії. Його захопила зима, мороз; він простелив левину шкуру й заснув. А в той час випряжені коні, з божої волі, щезли (доки Геракл спав).

9. Геракл прокинувся й шукав їх, аж усю землю обійшов.

Врешті забрів до країни, званої Лісистою¹². Там у печері він знайшов двоподобну істоту, котра до стегон була ніби дівчиною, а нижче – змією. Він поглянув (на неї) і здивувався, але запитав, чи вона не бачила його коней, що тут блукали. Вона відповіла, що вони в неї, але не віддасть їх йому, доки з нею не переспить. За таку плату Геракл переспав з нею. Та вона зволікала з віддаванням коней, бо хотіла бути з Гераклом якнайдовше; він знову хотів якнайшвидше забрати коней і піти. Врешті вона повернула їх і сказала: «Я зберегла тобі коней, що забрели сюди, а плата від тебе вже є: маю трьох твоїх синів. Як вони вже підростуть, то скажи, чи маю поселити їх тут, бо вся ця земля в моїй владі, чи послати до тебе?» Так вона запитувала його, а він мав так відповісти: «Як вони зустрінуть мужеські літа, то вчини ось як, це буде добре: котрий із них натягне цей лук та одягне цей пояс, того посели в цій країні; хто ж із них цього мого доручення не сповнить, того прожени з краю. Як це зробиш, то й сама будеш задоволена й виконаєш доручення».

10. Він натягнув один лук (бо до того часу Геракл носив два луки) й передав їй лук і пояс, що мав на спинці золотий корячок, і пішов. А вона, як хлопці дійшли вже до мужеського віку, надала їм імена: одному з них Агафірс, другому Гелон¹³, а наймолодшому Скіф. Вона пам'ятала доручення й виконала його: двох синів, Агафірса й Гелона, що не могли виконати завдання, вигнала з краю; зате наймолодший, Скіф, виконав це й зостався в краю. Від цього Скіфа, сина Геракла, походять скіфи, що постійно царюють, а на згадку про ту чарку носять скіфи при поясах коряки й досі. Таке розказують надморські греки.

11. Та є ще й інший переказ. Він найбільше поширений, отже, вважаю його правдивим. Згідно з ним кочові скіфи жили в Азії. На них найшли війною масагети. Під їх натиском скіфи перейшли до країни кімерійців¹⁴, – бо ця країна, що її тепер займають скіфи, належала здавна, як кажуть, кімерійцям. Як зачули кімерійці, що надходять скіфи, зібрали велике військо й

¹² У грецькому тексті – «Гіляка», що значить «Лісиста». Ліси були тоді при кіпці течії Дніпра. Сьогодні лісів там немає.

¹³ Агафірси жили в нинішньому Смигороді; Гелон – це була назва колонії на півночі. Тут бачимо звичайну спробу пояснити походження народу від одного предка, а так само й назви.

¹⁴ Масагети – іранське плем'я. Кімерійці – передскіфське

стали радитися. Їх думки розійшлися надвоє, обидві групи вперто обстоювали свою. Кращою була рада царів, але народ гадав за ліпше покинути край і не наражатися на небезпеку; царська ж думка була така, що треба боротися з прийшлими. Ніхто не хотів поступатися – ані царі народів, ані народ царям; ті хотіли кинути край, оддати без боротьби прийшлим, царі ж думали полягти в своєму краю й не втікати з народом. Вони пам'ятали, скільки добра зазнали (тут), а якого лиха доведеться зазнати в утечі. Такі думки поділили їх на два табори, – а було їх (ув обох) по однаковій кількості, – боролися між собою й полягли. Кімерійський народ поховав їх коло ріки Тіраса; ще й тепер можна бачити ту могилу. Поховавши їх, вирушив народ з краю, а скіфи прийшли й зайняли порожні землі.

12. Ще й нині є в Скіфії Кімерійські Мури, Кімерійський Порт, є країна, що має назву Кімерійської та Кімерійський Босфор¹⁵. Знаємо, що кімерійці втекли від скіфів до Азії й заселили той півострів, де тепер грецьке місто Синопа. Знаємо й те, що скіфи гналися за ними, вскочили до Мідії, але заблукалися, кімерійці під час утечі трималися приморської дороги, а скіфи пішли лівобічним Кавказом, аж зайшли до Мідії, бо потім повернули в глибину краю. Так оповідається в спільному для греків і варварів переказі.

Розрив-трава

Розрив-трава – ідеальна рослина нашого народу. Народ вірить, що ця рослина існує, хоча її дуже важко знайти, але все ж таки можна. Варто лише підкараулити, де черепаха покладе свої яйця. Коли вона піде, то треба огородити їх кілочками, так щоб вона не змогла до них пробратися. Коли черепаха прийде насиджувати яйця і побачить, що до них не можна доступитися, то піде на деякий час, а потім повернеться і принесе листок розрив-трави. Як тільки вона доторкнеться ним до кілочків, то вони миттю розлетяться по боках. Тоді треба пильно слідкувати, куди упаде листок, підхопити його, і не оглядаючись, йти додому. Кому пощастить володіти цим талісманом, той вже нікого і

¹⁵ Де були Кімерійські Мури й Кімерійський Порт – не відомо; Кімерійський Босфор – Керченська протока.

нічого не боїться. У його руках відчиняються найхитріші замки, як павутина, розриваються тяжкі окупи, валяться запори, і, як ягниці, смиренно лежать найнеприборкуваніші тварини.

Легенди та перекази. – К.: Наук. думка, 1985. – С.

Кам'яна баба

Більше як триста років поставив її там Богдан Хмельницький на лихо і страх панам-гнобителям. Колись там була велика площа; на тій площі Богдан Хмельницький з козаками судили пійманих панів і де кам'яна баба – відрубали їм голови. Ворогів же і гнобителів у трудящих завжди було дуже багато, тому і панської крові пролилося там чимало. Але пани, як той бур'ян, множилися і росли на людське лихо. Хмельницькому не вдалося дотла викорчувати це отруйне зілля. Тому він і поставив кам'яну бабу на страх панам. Незвичайність цієї баби полягає в тому, що вона на протязі віків виділяла з себе пролиту панську кров. Порижіла польсько-шляхотська кров застерігала клятих панів і кликала людей знищувати своїх гнобителів. Це і є доказом того, що Богдан Хмельницький турбувався як про сучасних йому бідних людей, так і про майбутню долю дітей.

Перед смертю Хмельницький наказував людям берегти кам'яну бабу, щоб коли знову появляться якісь недруги нашого народу, то щоб і їм повідрубали голови.

Легенди та перекази. – К.: Наук. думка, 1985. – 399с.

Залізна баба

Між селами Великою і Малою Селецькою здіймається гора. Здалеку-здалеку її видно. А на ній, наче шапка на богатирському чоловікові, – могила. Велика така, півколом іде. А поруч неї – вали. І гору ту і могилу кличуть Залізною Бабою. Чому? Пояснюється це так.

Жила в цьому місці колись одинока вдова. Чоловіка її було вбито десь у бойовиську. І ніхто їй більше не припав до серця. Так і вікувала сама. І зналася вона гаразд на чарах. Тільки не на

злих, відьомських, а на добрих. Могла хвороби травами лікувати, від різних напастей заговорювати. Того люди хоч і побоювались її, як чаклунку, однак і шанували.

А одного разу напали на ці місця вороги. Хтозна і які – татари чи поляки, їх усяких багато приходило, зараз вже й забулося. Пішли чоловіки з ними битися. Рубалися-рубалися, та не змогли зупинити нечестивців. Полягли всі. Пішли тоді воювати діди та хлопчачки, які тільки могли утримати зброю. І їх здолали чужинці. Лишилися одні жінки з малими дітьми. Похапали вони малят і подалися в останній притулок – на гору, за вали

З радісними криками приступили туди вороги, бачили-бо близьку поживу. Та боронилися жінки з подесятеренною силою. Закидали нападників камінням, землею, збивали їх з гори вниз. Але все менше й менше ставало сил, всегустіше летіли ворожі стріли. Ось-ось для захисників настане остання хвилина. Почали прощатися матері з дітьми. Плачем та зойками сповнилася гора.

А та чарівниця ходила там з чашею в руках і збирала туди всі сльози, які проливалися. Потім піднялася на верхівку могили, розірвала на собі все – і сорочку, й волосся, – вилила на голову ті сльози і крикнула на весь голос якесь страшне закляття усім богам і усім чортам. Стільки чарівної сили було в сльозах, в тих материнських моліннях, що перетворили вони жінку в залізну, ще й верхи на золотому коні.

А тоді орлицею злетіла вниз і почала сікти чужинців наліво й направо. Вони ж їй нічогосінько не могли зробити. Всі шаблі об її залізне тіло тупилися, всі стріли та кулі відскакували. І злякавшись, втекла вража сила далеко-далеко.

А жінка та вже не могла перетворитися в звичайну. Не дано їй було таких чар. Отож і стала вона на могилі, видивлялася, чи все тихо та спокійно навкруги, чи не підійметься пил під копитами чужих коней. І довго так стояла. Всі здалеку її бачили. Того й прозвали гору Залізною Бабою.

А потім вийшов час, і пішла вона в землю. І там, внизу, вона є. І кінь золотий там теж.

Легенди та перекази. – К.: Наук. думка, 1985. – 399с.

Камені-богатири на порогах Дніпра

Нижче Лоханського порога, з правого і з лівого боку Дніпра, стоять два величезні камені, які зветься Богатирі. Правий Богатир стоїть у воді, недоходячи 20 сажнів до самого берега Дніпра. Лівий Богатир стоїть на сухому, на 10 сажнів одходячи од берега Дніпра. Назва каменів вийшла од суперечки татар та запорожців між собою за межі володіння землею. Запорожці казали, що земля по лівому березі Дніпра, проти Лоханського порога, зпрежда віків була козацька; татари, навпаки того, казали, що та земля була татарська. Після довгого опору суперечники вирішили зробити так: запорожці виставлять од себе богатиря, а татари виставлять од себе богатиря, і нехай кожний з тих богатирів візьме по каменю і кине його через Дніпро – татарський з лівого боку на правий, запорожський з правого боку на лівий, і де саме впаде чий камінь, там і буде того земля. Ото і взяли ті богатири за камені. А камені ж були такі, ратуй, Боже, величезні, що не можна того й змислити, скільки в них пудів! Так ото запорожський богатир як ухопив каменя та як розмахав його в руці, та як киданув од себе, так він перелетів через увесь Дніпро й гепнувся далі лівого берега Дніпра. І так же гарно він, той запорожський богатир, посадив свого каменя, що його й досі не замулила вода. І коли добре придивитися до нього, то можна на ньому побачити й глибокі вдавлини од пальців того запорожського богатиря, який держав його в руці. І шумів же, воно мабуть, той камінь, коли летів через Дніпро! Десь гуділа од нього вся земля!..

Ну, а татарський богатир, який кидав камінь з лівого боку на правий, не здолав перекинути його на правий бік ріки: він посадив його в воду, недоходячи до берега Дніпра. У велику воду цей камінь весь заливається водою й замулюється мулом.

Од тих ото суперечників-богатирів і самі камені почали зватися Богатирі. Оце так казали колись запорожські діди. А тільки, як казати по правді, то запорожському богатиреві легше було кидати свого каменя, бо він шпурнув його з високого берега вниз, а татарському богатиреві прийшлося кидати свого каменя супроти гори, через що він і посадив його в воду.

Легенди та перекази. – К.: Наук. думка, 1985. – 399 с.

Гонтів яр

Гонтовим яром звать ту долину від того, що там колись бився Гонта з ляхами. Покійний Дмитро Димчуків – оцих Димчуків дід – розказує, бувало (він, бачиш, сам був у гайдамаках), як зійшлись вони отам з ляхвою: вони йшли від Верхнячки, а ляхи з Івангорода, та якраз зустрінулись в оцім яру. Він, бувало, й пісню співає, в ній вищитує, скільки ляхів забито було тоді; мій брат Мирін умів співать цеї пісні. Лє якось раз, як почув око ман(економ), що він виспіває, та й довів до графа (граф Комаровський управляв селом Шукайвода), то як дали йому в дворі щось різок з двісті, то відтоді я вже й не чув. А погано колись було: так вийдеш на вулицю та заспіваєш пісню про козаків, то гляди, другого дня вже осавули й провалять парубка до двора. Ну, а там, звичайне, медівником не нагодують, а зараз звелять спускати штани. Отож від того тепер і пісень співають все таких поганих; а як ми парубкували, то все, бувало, співаємо про козаків, про Залізняка, Нечая тощо. А тепер нічого цього не вміють.

Еге, бач, так ото, бувало, покійний Дмитро збере хлопців на вулиці коло себе,– він таки добре старий вже був, нічого не робив, а так ходив собі,– ото збере та й почне розказувати про Гонту, Рябокonia. Отож і розказує, бувало, що як зустрінулись вони в цім яру з ляхами, то вистрелили разів там кілька, ляхи лягли покотом, а ті, що ще лишились живі, зараз назад, козаки за ними і прогнали їх геть аж до Сичівки. А тут шукайводські та івангородські люди з косами та вилами і переступили їм дорогу. Тоді козаки здаду, а люди спереду – і геть-чисто всіх виклали на місці. Кажуть, що ото й могила, що за Чуплюковим хутором стоїть,– то то над ними висипана. А в Гонтовім яру то й тепер інший раз, як оре чоловік, то, гляди, й виоре або списа, або шаблю.

Легенди та перекази. – К.: Наук. думка, 1985. – 399с.

Камінна голова

Колись у давнину, можливо, триста, можливо, чотириста років тому на нашу землю напали чужинці. Голови їх були заховані в мосянж, а груди й руки оковані залізом. Списи і стріли, стикаючись з панциром супостата, палали долі, й не ранивши тіла. Чорна навала несла в села ридання і стогін, дими пожеж закрили сонце, а гірські потоки стали червоними від крові. Напасників у кожній оселі зустрічали косами й топірцями, кожний волів ліпше померти, ніж віддати свою матір, братів і сестер на наругу, ніж плестись на прив'язі за чужим возом у неволю.

Лише один Архип, хоча й був найсильнішим парубком у селі, не захотів померти героєм, захищаючи оселю і матір. Зачувши стукіт копит, він кинув топірець і мерщій побіг до гір. І ні плач, ні смертельний стогін за спиною, ні спалахи пожеж по зупинили Архипа. Він навіть не відчув сорому, коли з-за скали уздрів, як рідна ненька падала, скошена стрілою, як палала стріха, під якою зростав. Безмежний страх гнав його через урвища й потоки, через ведмежі логовища і тисові чагарі, гнав геть від побоїща.

Він біг день, біг ніч, не чуючи землі під ногами, аж поки сили не вичерпались. А потім впав ниць на плаю...

Довгий час лежав без тями. Аж, нарешті, почув голос:

—Гей, легіню! Хто ти і куди йдеш? Мо', допомоги потребуєш? – голосу вторила гірська луна.

То питала он та стара, посріблена сивиною, ялина. Архип став говорити про навалу орд, про спалене село і про вмираючу матір. Ялина вислухала, похитала кроною і задумалась. Нарешті, запитала:

—Скажи, горе-легіню, яке у твоєї матері обличчя було, коли ти її покидав?

Той мовчав. Бо не бачив, вибираючи дорогу, рятуючи себе.

—Мовчиш? Тоді, може, ти пам'ятаєш, який колір очей у твоєї матері?

Втікач не відповідав. Він ніколи не заглядав пильно у вічі неньці, ніколи не допомагав їй у важкім труді.

—Твоє серце порожне. Ти не любив свого краю, своєї оселі. Ти не шанував навіть неньки. Ти віддав її на поталу ворогам, рятуючись у горах. Кому потрібний зрадник отчого дому?! Для чого носитимуть тебе гори, що дали життя тисячам героїв, котрі вмерли в нерівному бою? Я заклинаю тебе! Розступіться, скелі, і поглиньте того, що не мав Вітчизни. Хай лише камінна голова стирчить край плаю, нагадуючи іншим про того, котрий не знав материнських очей.

З гуркотом розступилися скелі і полум'я вдарило в небо...

Легенди та перекази. – К.: Наук. думка, 1985. – 399 с.

Велетні і пігмеї

Колись були такі великі люди, що бувало по лісі ходили, як по траві, а ото вже як наші люди наставали, їден велетень і надибав десь нашого плугатаря з волами, з плугом і погоничем; та як надибав їх, так і забрав усіх на долоню та й приносить до тата. – «А подивись,– каже,– тату, які я надибав мишенята!» А тато глянув та й каже: «Не мишенята то, сину, а то такі люди, що після нас будуть!»

Ото і настало тепер наше покоління, а за велетнів і помину нема, тільки десь у церкві у Києві чи у Львові стоїть там нога з їдного велетня і така, кажуть, прездорова, що аж до бані сягає. Оттакі-то були люди! А то що кажуть, що після нас такії будуть люди, що в наших печах їх дванадцять будуть молотити.

Легенди та перекази. – К.: Наук. думка, 1985. – 399 с.

Три покоління людські

З початку світа то були такі великі люди, що підпирали головами попід чорні хмари і переступали гори й долини. Як переступав дуба і уколів сі у ногу, взяв найгрубшого дуба їднов руков і вимкнув з землі. Казав: «Що-м сі у бодлак уколів!» їден другому з руки в руку біз Дністер і біз Дунай сокиру подавав. Але тих людей вже тепер нема по потопі нігде. Як мала бути потопа, то сі явили середнього рода люди і ворали на полі плугом. А

велет йшов з далекої дороги додому і взяв на їдну долоню штири воли і плуг, і два люда, і приніс додому, і показав мамі. Переступив поріг і показує:

– Ади, мамо, які там на полі хробачки риють! А мама казала:

– Віднеси, сину, назад, там, відки-с узяв, бо то по нас будуть такі люди! А по середнім роді – третя претва людей, – то будуть такі завеликі, як з кукурудзів качиники, що буде дванайцять у їднім п'їцу молотити; а як здибле чоловік середнього рода такі маленькі люди, то также збере на долоню і принесе мамі напоказ.

Як їден жомнір був при войську та видів мальовану велетову ногу; цілого чоловіка не малюють, бо нема де.

Легенди та перекази. – К.: Наук. думка, 1985. – 399 с.

Змієві вали

Вали ці зроблені змієм, який пожирав людей. Якось цей змій побачив двох святих – Кузьму й Дем'яна, погнався за ними, щоб їх з'їсти. Кузьма й Дем'ян (вони були ковалями) встигли сховатися в кузню, де й заперлися. Змій пролизав залізні двері кузні й просунув туди язика.

Тоді Дем'ян схопив кліщами змія за язика. Змій почав просити, щоб його відпустили.

—Досить, – казав він, – будемо миритися: хай буде вашою половина світу, а половина моєю. Я не буду чіпати вашої сторони, а ви – моєї. Переділимося!

—А як же ділитися, – кажуть Кузьма і Дем'ян, – ми можемо не узнати межі: ти будеш показувати, що це твоя половина, а ми – що наша. Краще переорати пополам землю, щоб ти не перелазив на наш бік брати людей: бери тільки своїх!

—Кузьма й Дем'ян сказали тут же, що самі вони не в силі орати плугом. Тоді змій сказав, що він переоре світ сам. На тому й погодились.

Кузьма і Дем'ян запрягли змія в плуг, а самі пішли за ним і переорали так світ раз від моря й до моря. Та виявилось, що борозна була невелика, мало помітна. Тоді змій повернув удруге

«всклад» орати по тому місцю, так що вал вийшов вдвічі вище попереднього. Дотягнувши до синього моря, змій дуже стомився, його мучила така сильна спрага, що він обпився води і тріснув.

Легенди та перекази. – К.: Наук. думка, 1985. – С.

БИЛИНИ **ВОЛХ ВСЕСЛАВОВИЧ** *(Українська билина)*

Заховалося красне сонечко за гори високі, за моря глибокі та широкі, розсипалися часті зорі по світлому небу – народився на святій Русі могутній богатир Волх Всеславич.

Всього півтори години Волхові було, як проказав він голосом, ніби грім заgrimів:

– Гей, добродійко, матінко моя, Марфо Всеславно! Не сповивай мене в пелюшку червлену, не підперезуй поясом шовковим, а сповий у булатні лати міцні, наклади золотий шолом на буйну голову, а в праву руку дай важку палицю свинцеву.

Як сім років Волхові минуло, віддала його матуся грамоти вчитися та пером писати. У десять років інших премудростей Волх навчився: обертався ясним соколом, сірим вовком, гнідим туром із рогами золотими. У дванадцять років заходився Волх дружину собі набирати. За три роки набрав він дружинників сім тисяч; було тоді йому п'ятнадцять років, і кожен дружинник його також був п'ятнадцятилітній.

Аж ось поголос по Києву пішов, нібито нахваляється індійський цар на Київ війною піти, всі Божі церкви спалити і монастирі розорити. Не став Волх чекати нападу, а сам пішов із хороброю дружиною в похід на славне Індійське царство.

Коли воїни його, стомившись, засинали, один Волх не спочивав. Обертався сірим вовком, бігав темними лісами, полюючи на рогатих звірів, вовків, ведмедів, соболів, барсів, зайців та лисиць. Удосталь хоробрих дружинників поїв, годував, у барсові та соболині шуби одягав.

Іншим разом обертався ясним соколом, летів далеко за синє море і здобував гусей, білих лебедів, сірих качок, щоб завжди в його дружинників були смачні наїдки.

Якось став він у воїнів допитуватися, чи немає серед них такого, хто зміг би гнідим туром обернутися, до Індійського царства добратися й розвідати все про те царство та про царя Салтика Ставрулича 6. Та сказали йому відважні молодці:

– Немає серед нас такого молодця, крім тебе, Волха Всеславича.

Обернувся тоді Волх гнідим туром із золотими рогами та й поскакав до царства Індійського; потім обернувся ясним соколом і полетів ще швидше. Досяг він того царства, сів на білокамінні палати царя індійського і почав слухати біля вікна розмову царя з царицею. Казала цариця Азвяківна, молода Олена Олександрівна:

– Зібрався ти, славний індійський царю, з Руссю воювати, а не відаєш про те, що в Києві народився могутній богатир, який стане тобі супротивником.

Вислухавши їхню розмову, обернувся Волх горностаєм, забігав по підвалах та льохах, по високих теремах, надкушуючи тятиви в тугих луках, виймаючи наконечники в гартованих стрілах, висмикуючи кремені та шомполи з рушниць 7 і все це в землю закопуючи. Потім обернувся ясним соколом, звився у піднебесся й полетів до своєї дружини хороброї. Розбудив відважних молодців і сказав їм:

– Годі спати! Час уже виступати на царство Індійське.

Прийшли вони до міцного білокамінного муру із залізною брамою, мідними гаками та засувами, невсипущою вартою. І побачили, що через підворіття з дорогого риб'ячого зуба 8 і з вирізами хитромудрими тільки мурашка проскочити може. Затужили тоді всі, приказуючи:

– Як же ми цей мур подолаємо? Тільки марно голови свої стратимо.

Один Волх серед них не розгубився – сам обернувся мурашкою і молодців своїх мурашками поробив. Здолали вони білокамінний мур, а коли опинилися у славному царстві Індійському, знову Волх обернув їх на славних молодців зі своєю ратною зброєю і такий віддав їм наказ:

– Розходьтеся по царству Індійському і рубайте старого й малого, нікого на розплід не лишайте. Пощадити можете за вибором не багато і не мало – сім тисяч красних дівиць.

Ходить його військо по царству, нищить старого й малого, за вибором красних дівиць залишає. А сам Волх до царських палат пішов. Двері тут були залізні, гаки і пробої по булату позолочені. Вирішив Волх, що хоч ноги собі зламає, а двері таки висадить. Штовхнув ногою залізні двері щосили, поламав усі булатні пробої і славного царя індійського Салтика Ставрулича за руки схопив, об цегляну долівку вдарив.

Після того Волх сам царем зробився, взявши собі за дружину царицю Азвяківну, молоду Олену Олександрівну. А його хоробрі дружинники з тими дівчатами поодружувалися й посадськими людьми 10 стали. Золотом і сріблом їх Волх обдарував, кіньми й коровами наділив – на всякого брата по сто тисяч.

ДОБРИНЯ І ЗМІЙ **Українська билина**

Гей, у городі да у столичному у Києві,
У славного князя у Володимира,
Гей, не захотів був молод-козак Добриня
Зелен-вина випивати,
А захотів він у чистому полі гуляти,
За Пучай-річку,
За гору Сорочинськую виїжджати,
Змія проклятого
Зі змієнчатами звоювати,
Сорок тисяч народу душ із полону визволяти,
Козацької молодецької слави заживати.
Бере молод-Добриня Тугий лучок,
Тугий лучок
Та колчан стрілочок
Калених,
повен лучок,
Копіє мурзавецьке,
Шаблю гострую,
Палицю буланую,
Бойовую,
А ще ножище – Кинжалище.

Ой став молод-Добриня добре дбати,
В чисте поле виїжджати,
Доброго коня сідлати,
А бере він сідло черкаське,
Дванадцять попруг шовкових,
Попружечки тягнуться – не рвуться,
Стременочки зі золота заморського,
Тягнуться – не ламаються.
Золото-пряжечки – намокне та не ржавіє.
Козак наш на коні сидить,
Сидить та не старіє.
Ой став молод-Добриня із двору виїжджати,
Стала його рідная мати проводжати,
Словами промовляти,
Сльозами умивати: «Гей, лучче би,
Добриня Микитич,
Безпечно себе мав
Та декуди в чистому полі не гуляв,
На гору Сорочинськую не виїжджав,
Змія не воював,
Змієвих діточок не топтав,
А ще лучче б ти у Пучай-річці броду не шукав,
Бо Пучай-річка струя бистрая,
Як пожар вогнистая».
Тоді-то козак Добриня, гей, не зважає,
По горах по високих в'їжджає,
Смілих діточок [зміїних]
З копієм розбиває,
Кров їх поганую з білим пісочком змішає,
Сорок тисяч людей християнських із неволі виручає.
Сам к Пучай-річці під'їжджав,
Дорогес плаття із себе ізтягав,
Пучай-річку вбрід проходжав.
Ой став він середнюю струю пропливати,
Став словами промовляти:
«Ой щось мені, Добрині, мати рідна научала,
Щоб я далеко в чистому полі не гуляв,
Пучай-річку здалеку обминав,

Бо Пучай-річка струя бистрая,
Як пожа-пожар вогнистая,
А вона, бач, як дощова калюжа тихая».
Не вспів Добриня ці слова промовляти,
Як ні вітру, ні тучі немає,
Але то земля дрижить,
Небо горить,
З неба свище – І тут є то Змінне,
Дванадцять голів,
А один та тулубище.
Хоче Добриню з конем вогнем іспалити І каже:
«Гей ти, мол од Добрине,
Хоч 4, тебе вогнем іспалю,
Хоч, тебе і потоплю,
А хоч, і в зуби візьму,
В свою нору занесу
Та ще й, хоч, тут з'їм та пожеру».
Та Добриня добре дбає,
Збарзо гадає,
В ручай
Пучай-річці поринає
Та на той бік річки пропливає,
На берег виходжає.
Коли ж оглянеться,
У нього ні коня, ні убору дорогого, ні меча мурзавецького
Немає,
А тільки лежить на землі Колпак-шапка.
Засипав землі у шапку грецької
На три пуди з половиною.
Аж летить к нему змії Горнечище,
Сном-лихом дише,
Вогнем паше.
Як махне Добриня
Колпаком-шапкою
На три пуди з половиною,
Перебив Змію всі дванадцять голів.
Упав Змії на зелен-траву,
Скочив Добриня на Змія, на груди білі.

А тут Змій йому стиха словами промовляє:
«Гей, – каже, – Добриня ти Микитич,
Чи не краще нам велику заповідь укладати,
Що мені на святую Русь не літати
І людей у полон не брати. А тобі, Добрині,
В чисте поле далеко не виїжджати,
Зміїних діточок конем не розбивати,
Кров їхню із землею не мішати».
Ой як стали вони по-доброму заповідь укладати,
Став Добриня Змія із-під колін випускати.
Тоді Змій та добре дбає,
Вище облака злітає,
Став він у город Київ повертати.
Города Києва не минав,
Молоду Забаву, дочку Путятівну, хватав,
Князівну-племінницю
У свою нору глибокую,
На високою
Гору Сорочинськую заносав.
Зажурився сонечко Володимир-князь
Стольнокиївський:
Кому б то в чисте поле виїжджати,
Молоду Забаву, племінницю, дочку Путятівну, визволяти?
Що промовить Ілля Муромець:
«Ей сонечко Володимир-князь Стольнокиївський,
Накинь цю службу На Добриню на Микитича.
У нього зі Змієм заповідь положена,
Він доставе Забаву Путятівну без бою, без кроволитія».
Ой як став Добриня
Під гору під Сорочинськую під'їжджати,
Став він змієн та змієнчат розбивати,
Кров їх поганую із сирою землею змішати.
Став Змій із нори глибокої виходжати,
Скрива поглядає І здалеку гукає,
Словами промовляє:
«Гей ти, Добрине, син Микитич,
Чого ти заповідь свою забуваєш,
Моїх діточок конем розбиваєш?»

Про теє Добриня зачуває,
Словами промовляє:
«Гей ти, Зміїще прокляте,
Чорти тебе несли понад Київ-город,
Чого ж ти Забаву, доньку Путятівну, займав,
Віддай ти її без бою-кроволитія».
То теє Змій зачуває,
Скрива, як вовк, споглядає,
Словами промовляє: «Хе-хе, чи подобенство,
Щоб я, Змій,
Та й княжнюю племінницю
Без бою, кроволитія віддавав,
Себе, Змія, на поругу-сміх подавав? Ха-ха-ха!»
Ой тоді ж то став Добриня із Змієм битись, змагатися:
То земля стогне,
Небеса палають –
Бились вони три ночі та три дні,
Не може Добриня Змія подолати,
Що ладен уже відступати,
Коли із небес йому Голос стиха промовляє:
«Ой молодий Добрине, син Микитич,
Боровся ти зі Змієм три дні та три ночі,
Поборися ще три години».
Послухав Добриня Голосу небесного,
Боровся іще три години.
Як ударить він Змія
Ще у проклятого у саме серце,
То убив же він Змія проклятого!
Як потекла кров зміїна річкою,
Так текла три дні і три ночі,
Не переждать Добрині крові зміїної.
Хоче вже підступить,
Тоді ж йому з небес голос стиха промовляє:
«Ой молодий ти Добриня, син Микитич,
Ждав ти біля Змія три дні і три ночі,
Постій ще три години
. Візьми ти копіє мурзавецьке,
Удар копієм об сиру землю».

Сам копії промовляй:
«Розступися ти, сирая землице, на чотири часті,
Пожери ти всю кров зміїною!»
Ой як став Добриня Сирую землю копієм ударяти,
Стала сира земля на чотири часті розпадатись.
Стала всю кров зміїною пожирати.
Став Добриня у глибоку нору заходжати,
Молодую Забаву, дочку Путятівну,
За білуру ручку брати,
На білий світ виводжати,
Ще й словами промовляти:
«Ой ти, Забаво, дочка Путятівна,
Поїдем у город Київ,
К православному князю Володимиру».
То там-то три дні почесний пир справляли,
Та всі пили та гуляли,
Добриню хвалили-вихваляли,
Пісні повік йому ко славі іскладали:
В синьому морі на тишину,
А вам, слухаючим головам,
На многії літа
До конца віка!

(Твір з репертуару 3. Штокалка, дуже близький до билини «Бій Добрині зі Змієм» російської традиції, хоч і має свої особливості: ритміка, насиченість тексту римами та деякими образами).

ЗОЛОТІ КИЇВСЬКІ ВОРОТА

Українська билина

Як лихоліття було, то прийшов чужоземець-татарин і то вже на Вишгород б'є, а далі вже й під Київ підступає.

А тут Михайлик-лицар був 3, та як зайшов на башту, та пустив з лука стрілу, то стріла і впала у миску тому татарину. Той скоро сів біля лавки обідати, тільки що поблагословивсь їсти 4, аж та стріла так і встромила у печеню.

– Е, – каже, – се ж тут є сильний лицар! Подайте мені, – каже до киян, – подайте мені того Михайлика, то я одступлю!

От кияне: «Шунту, шунту», – радяться:

– А що ж? Оддаймо. А Михайлик і каже:

– Як оддасте ви мене, то в останній раз будете бачить Золотії ворота.

Та, сівши на коня, обернувся до них та й промовив:

– Ой кияне, кияне, панове громада! Погана ваша рада! Якби ви Михайлика не оддавали, Поки світ сонця вороги б Києва не достали!

Та взяв на ратище ворота, так-от як сніп святого жита візьмеш, та й поїхав у Цареград через татарське військо, а татари його й не бачать. От як одкрив ворота, то чужоземці ввалились у Київ та й пішли потоptom.

А лицар Михайлик і досі живе в Цареграді; перед ним стоїть скляниця води й проскура лежить – більш нічого не їсть 5. І Золотії ворота стоять у Цареграді, і буде, кажуть, колись такий час, що Михайлик вернеться в Київ і поставить ворота на своє місце.

І як, ідучи хто мимо, скаже:

– О Золотії, Золотії ворота! Стоять вам ізнов там, де й стояли!
– то золото так і засяє. А як же не скаже так або подумає:

«Ні, вже не будь вам у Києві!» – то золото так і померкне .

(Українські биліни: Історико-літературне видання східнослов'янського епосу. Упорядкування, передмова, післяслово, примітки та обробка українських народних казок і легенд на билінні теми В. Шевчука; Малюнки Б. Михайлова. – К.: Веселка, 2003. – 247 с: іл.)

ЗЦІЛЕННЯ ІЛІ МУРОМЦЯ

Українська биліна

У давню давнину, коли ще князь Володимир панував у славному місті Муромі, у великому селі Карачарові жив селянин Іван Тимофійович. І мав той селянин сина Іллю Муромця, з усіх дітей найулюбленішого. Тридцять літ не чув Ілля ні рук, ані ніг, на печі він сидів, яму під собою протер, день і ніч Богу молився.

Раз пішов його батечко з усією родиною на роботу селянську – від пеньків та колод галявину очищати 2, вдома сам Ілля залишився. Бачить він: мимо йдуть старці незнайомі, вбога братія, каліки перехожі 3. Під віконцем вони зупинилися і такі слова Іллі сказали:

– Гей, Ілле Муромцю, селянський сину! Підведися на прудкі ноги, широкі ворота відчини, впусти калік до хати, напитися їм подай.

Відказує калікам Ілля Муромець:

– Радий би я вас до хати впустити, радий би напитися подати, та сиджу я сиднем ось уже тридцять літ, ані рук, ані ніг не чую.

Промовили тут каліки перехожі:

– Ану, Ілле, підведися сам!

Сів Ілля Муромець і силу свою почав пробувати: торкнув праву ногу – піднімається, торкнув ліву – і ця піднімається. Звівся на прудкі ноги, широкі ворота відчинив і до хати калік упустив. Тоді взяв жбан у півтора відра, спустився в підвали глибокі, пива міцного вточив і калік перехожих пригостив. Надпили каліки перехожі й подали жбан назад Іллі Муромцю:

– А тепер випий ти після нас. Випив Ілля пиво одним духом, і почало в нього серце розгорятися, а біле тіло зогріватися.

– А що тепер ти у собі чуєш? Уклонився калікам Ілля з виглядом молодецьким:

– Чую здоров'я у собі велике. Кажуть каліки перехожі:

– А подай-но ти нам іще напитися. Взяв Ілля іще більший жбан, у ще глибші підвали спустився, ще міцнішого пива набрав. Надпили каліки перехожі й подали жбан назад Іллі Муромцю:

– Випий іще раз після нас. Знову випив Ілля пиво одним духом.

– А що тепер ти у собі чуєш?

– Чую я силу у собі велику: якби був стовп від землі до неба, а в стовпі золоте кільце було – за кільце я взявся б і землю перекинув би.

Загомоніли каліки поміж себе:

– Багато сили дано Іллі, не триматиме його мати – сира земля. Треба цю силу йому поменшити 4. Кажуть вони Іллі Муромцю:

– А подай-но нам іще напиться. Взяв Ілля найбільший жбан, у найглибші підвали спустився, найміцнішого пива набрав. Надпили каліки перехожі й подали жбан назад Іллі Муромцю:

– Ану ж, випий іще після нас. Випив Ілля жбан одним духом. А каліки питаються:

– Чи ж багато ще чуєш у собі сили?

– Ніби поменшало її наполовину.

– Ну, то буде з тебе і цієї сили. Станеш ти, Ілле, богатирем великим, у бою тобі смерть не вготована. Борони ж ти віру християнську, бийся-змагайся з силою невірною, з богатирями потужними. Не змагайся тільки з могутнім Святогором-богатирем 5 : через силу носить його земля; не поставай супроти Вольги Всеславича 6 : як не силою, то хитрістю-мудрістю візьме. Дістань собі доброго коня богатирського і виходь на роздолля, в чисте поле; як почувеш, що заірже жеребчик, то плати за нього, скільки селянин не запросить, хоч і цілих п'ятсот карбованців. У зруб жеребчика постав, відбірною пшеницею годуй, джерельною водою напувай. А як три місяці мине, в саду його три ночі вигулюй, у трьох росах ранкових купай 7. Після того підведи до тину високого; як почне тут кінь витанцьовувати, головою покручувати, потрушувати, ніздрями попірхувати, через тин туди-сюди перескакувати – тоді ти його сідлай, об ладунок міцний накладай, у чисте поле на ньому виїжджай. Повезе він тебе по святій Русі, і богатирем сильним ти там прославишся.

Тут каліки пішли собі, загубилися.

А Ілля до батьків подався, за три гони від дому на займище, на роботу селянську – галявину від пеньків-колод очищати. Бачить: спить його рідня, потомившись. Узяв Ілля сокиру до рук і заходився займище чистити. Всі пеньки-колоди повирубав, у річку глибоку позакидував, розкорчував усе займище велике і сокиру по корінь у пеньок загнав – не начистила його рідня стільки за три дні, скільки він за три години.

Як пробудилися батьки від сну, здивувалися, полякалися: що за диво таке сталося, хто роботу всю поробив за них? Підійшов тут Ілля Муромець, розповів про калік перехожих: як пригощав він їх пивом міцним, як давали вони і йому напиться, і прийшло до нього здоров'я велике, сила потужна з'явилася.

Пішов Ілля в чисте поле і почув, як жеребчик заіржав. Бачить: веде селянин жеребчика кошлатого, шолудивого. Купив Ілля жеребчика не роздумуючи, поставив його у зруб, відбірною пшеницею годував, джерельною водою напував; а як три місяці минуло – три ночі у сад його водив, у трьох росах ранкових купав і підводив до тину високого. Почав жеребчик витанцьовувати, головою потрушувати, покручувати, ніздрями попірхувати, через тин туди-сюди перескакувати. Осідлав, загнуждав його Ілля і промовив до нього такі слова:

– Славний богатирський коню мій! Послужи мені вірою-правдою!

Вбрався Ілля в кольчугу та лати й заходився мечі булатні пробувати: як стисне в кулаці руків'я меча, воно й розсиплеться – жоден меч йому не підійшов. Узяв тоді три штаби булатні, а кожна штаба по три пуди, три стріли із тих штаб собі викував, у сирій землі загартував, у глибокий колчан усунув, у налучник поклав свій тугий лук, узяв із собою довгий спис, ще й палицю булатну.

То не вільготний дуб до землі нахиляється, не листочки по землі розстилаються

– це схилився син перед батечком, благословення просить:

– Благослови мене, батечку, в стольний Київ поїхати, Володимира-князя боронити, вірою-правдою йому служити, віру християнську захищати.

Відказав старий Іван Тимофійович:

– На добре діло благословляю, на погане ж – благословення тобі нема. Як поїдеш шляхами-дорогами, не помисли злом на татарина 8, не вбий у чистому полі християнина.

Уклонився Ілля батькові до землі й подався за Оку-річку до Миколи Заручевського 9. Відслужив там обідню запрестольну, поставив свічку в двадцять п'ять карбованців 10, на майбутнє п'ятдесят карбованців пообіцяв, сам давав заповіти великі: в Київ-град за півтори години доїхати, між ранньою і ранковою обіднею, щоб устигнути до столу княжого, до обіду недільного; їхати дорогою найпрямішою, тугого лука не натягувати, стріли гартованої не накладати, довгого списа та булатної палиці не кривавити. На прощання взяв у ладанку 11 рідної землі малу

пригорщу, пустив по Оці-річці житнього хліба скоринку, промовляючи до річки:

– Спасибі тобі, матінко Ока-річко, що напувала, годувала Ілля Муромця.

Сів Ілля на коня, і тільки його й бачили.

(Українські биліни: Історико-літературне видання східнослов'янського епосу. Упорядкування, передмова, післяслово, примітки та обробка українських народних казок і легенд на билінні теми В. Шевчука; Малюнки Б. Михайлова. – К.: Веселка, 2003. – 247 с: іл.)

ІЛЛЯ МУРОМЕЦЬ І СОЛОВЕЙ-РОЗБІЙНИК

Українська биліна

Зміста Мурома, з села Карачарова виїжджав відважний добрий молодець Ілля Муромець. Помолився він рано в церкві в Муромі, а до обідні хотів уже стольного міста Києва дістатися.

Під'їхав він до славного міста Чернігова і бачить: немов чорне вороння, обложило місто військо велике, і не можна ні пішки пройти, ні конем проїхати, птиця тут не пролітає, сірий звір не пробігає. Почав Ілля те військо велике конем топтати та списом колоти, доки його не здолав. Коли ж до самого Чернігова наблизився, повиходили звідти жителі чернігівські, міську браму відчинили і прохали його бути у них за воєводу.

– Не підю я до вас у Чернігів воєводою, – відповів Ілля. – Покажіть мені краще найпрямішу дорогу до стольного міста Києва.

Сказали йому жителі чернігівські:

– Найпряміша дорога колодами завалена, травою заросла, і давно вже ніхто по тій дорозі не проходив і на доброму коні не проїздив. Там, біля болота чорного, біля берези кривої 2, біля страшної річки Смородини та біля хреста Левонидового 3 сидить на дубі Соловей-розбійник, Одихмантів син. Свище Соловей по-солов'їному, кричить лиходій-розбійник по-звіриному, і від того посвисту та покрику вся трава-мурава сплітається, лазурові квіточки осипаються, темні ліси до землі пригинаються, а хто із

людей надійде – всі мертві лежать. П'ятсот верст найпряміший шлях тягнеться, а кружний шлях – тисячу верст 4.

Пустив Ілля свого коня богатирського і поїхав найпрямішою дорогою. З гори на гору добрий кінь перескакує пагорба на пагорб перемажує, а мілкі річки та озерця поміж ніг пропускає.

Як наблизився він до річки Смородинки і до болота чорного, до кривої берези і до хреста Левонидового, засвистів тут Соловей по-солов'їному, закричав лиходій-розбійник по-звіриному, і зразу ж богатирський кінь почав спотикатися. Мусив Ілля Муромець бити коня канчуком по крутих ребрах, і кінь помчав далі. Потім узяв свій тугий лук, натяг тятиву і випустив гартовану стрілу в Солов'я-розбійника. Влучила стріла

Солов'ю в праве око, і покотився той на сиру землю.

Пристебнув Ілля розбійника до правого стремена булатного і повіз по чистому полю до його гнізда. А в тому гнізді Солов'їному були якраз три його дочки улюблені. Глянула старша дочка у віконечко та й каже:

– Іде наш батечко Соловей-розбійник чистим полем, на добрім коні сидячи, і везе він чоловіка, до правого стремена припнутого.

Глянула у віконечко середульша дочка.

– Іде батечко по роздоллю, по чистому полю, і везе чоловіка, до правого стремена припнутого.

Подивилася й молодша дочка.

– Іде це чоловік, і сидить він на добром коні та нашого батечка везе, до булатного стремена припнутого і з правим оком вибитим.

Загукала вона до зятів Солов'їних:

– Ой, чоловіки наші кохані! Беріть ви рогатини звірині, та біжіть на роздолля, в чисте поле, і вбийте того чоловіка.

Похапали зяті рогатини й побігли в чисте поле, щоб убити чоловіка. Та сказав їм Соловей-розбійник, Одихмантів син:

– Кидайте, зяті мої, рогатини звірині та покличте цього чоловіка в гніздо Солов'їне, нагодуйте його їжею смачною, напійте питвом медовим 5 і наділіть камінням коштовним.

Покидали зяті рогатини і закликали чоловіка до гнізда Солов'їного. Не послухав він зятів і подався далі чистим полем та найпрямішою дорогою.

А в славному Києві-граді Володимир-князь, із церкви вийшовши, обідати збирався у світлиці бенкетній. Аж тут підоспів на князівський широкий двір Ілля Муромець. Зупинив коня серед двору і в палату білокамінну ступив. Хрестом себе осінив, князеві Володимиру та всім його родичам уклонився на чотири боки. Почав Володимир-князь молодця випитувати:

– Розкажи, з якої ти землі і як тебе по імені, по батькові величають.

– Я із славного міста Мурома, із села Карачарова, а звуть мене Ілля Муромець, Іванів син.

Каже тоді Володимир:

– Чи давно ти з Мурома виїхав і якою дорогою до стольного Києва-града добирався?

– Вранці відстояв я Божу службу у Муромі, а до обідньої служби у стольному Києві-граді хотів бути. Проте довелося в дорозі затриматись, їхав я найпрямішою дорогою до Києва-града, потім їхав повз болото чорне, повз річку Смородину, повз криву березу та хрест Левонидів.

Не повірив йому Володимир-князь:

– Брешеш мені в очі, чоловіче, та ще й насміхаєшся! Біля славного міста Чернігова війська сила-силенна стоїть; там ані пішки пройти, ані конем проїхати, сірий звір не проскочить, чорний ворон не пролетить.

А біля болота того чорного, біля річки Смородини, біля кривої берези та хреста Левонидового Соловей-розбійник сидить. Як свисне він по-солов'їному, як закричить по-звіриному, то, хто з людей там опиниться, всі мертві падають.

– Соловей-розбійник на твоєму дворі, – відповів Ілля. – Вибив я йому праве око і до стремена булатного його припнув.

Швидко підвівся Володимир-князь, накинув на плече шубу куничу, соболину шапку наклав на одне вухо і вийшов на широкий двір подивитися на Солов'я-розбійника, до стремена припнутого.

– Засвищи-но ти, – повелів йому князь, – по-солов'їному, закричи, собако, по-звіриному.

Відповів Соловей-розбійник:

– Не у тебе я сьогодні, князю, хліб їм, тож не хочу тебе і слухати. Я обідав сьогодні в Іллі Муромця і тільки його й послухаю.

Наказав Ілля Муромець Солов'ю-розбійникові князя потішити:

– Ану засвищи впівсвисту солов'їного, закричи впівкрику звіриного!

Відізвався на те Соловей-розбійник:

– Мої рани криваві запечаталися, тож не можуть уста мої свистати-кричати. Нехай князь наллє мені чару вина зеленого б, вип'ю я її, і рани мої загояться, а уста розтуляться. Отоді вже зможу я засвистати і закричати.

Сказав Ілля князю Володимирі:

– Піди, князю, до світлиці своєї бенкетної і налий там чару вина зеленого, та не малу, а на півтора відра, і піднеси те вино Солов'ю-розбійникові.

Налив князь вина півтора відра, старими медами розведеного. Взяв Соловей-розбійник однією рукою чару від князя, випив її одним духом, а тоді як засвище на весь голос по-солов'їному, як закричить по-звіриному, і зразу ж усі маківки на теремах покривилися, віконця розсипалися, люди у дворі замертво попадали, а Володимир-князь кунічою шубою вкрився.

Швидко скочив тут Ілля Муромець на коня, вивіз Солов'я в чисте поле, відрубав йому буйну голову, а тоді промовив:

– Досить тобі свистати по-солов'їному та кричати по-звіриному, досить смутити-сльозити батьків і матерів, досить удовити жінок молодих та сиротити діток малих.

І став Ілля Муромець після цього першим богатирем київським.

(Українські биліни: Історико-літературне видання східнослов'янського епосу. Упорядкування, передмова, післяслово, примітки та обробка українських народних казок і легенд на билінні теми В. Шевчука; Малюнки Б. Михайлова. – К.: Веселка, 2003. – 247 с: іл.)

МИКУЛА І ВОЛЬГА

Українська билина

Народився Вольга Святославич у стольному місті Києві . Почав він рости, мужніти та вчитися багатьом премудростям: плавати рибою щукою в глибоких морях, літати птицею соколом попід хмарами, гасати сірим вовком у чистих полях. Ще й дружину підібрав він собі хоробру – тридцять хлопців без одного, а сам Вольга тридцятим був.

Посідали вони якось на темно-карих жеребчиків і поїхали данину в містах збирати. Виїхали в чисте поле широке, коли чують: десь, орючи, ратай посвистує, соха його поскрипує і лемеші по камінцях скрегочуть. Цілий день їхали вони полем, а до ратая не дісталися. Не доїхали до ратая й другого дня і тільки на третій день на нього натрапили 3.

Оре в полі ратай, посвистує, розмітає борозенки, вивертає пеньки та коріння, а велике каміння в рівчак звалює. Кобила в ратая булана, гужики шовкові, соха кленова, лемехи в сохи булатні, присошок срібний, а рогачик із щирого золота 4. Кучері в ратая в'ються, очі – як у ясного сокола, брови – як у чорного соболя; чобітки в ратая із зеленого сап'яну, шапка пухова, каптан із чорного оксамиту. Звернувся Вольга до нього з такими словами:

– Нехай Бог тобі помагає, ратаю, в роботі твоїй селянській.

Відказав на те ратай:

– Правду кажеш, Вольго Святославичу! Не обійтися мені без Божої помочі в господарстві. А куди ж це ти їхати надумав?

– Наділив мене рідний дядько та ще й батько хрещений Володимир 5 столюнокиївський трьома містами: Курцовцем, Оріховцем і Хрестяновцем 6 ; їду тепер я в ці міста по данину.

– Добре завваж, Вольго Святославичу, – мовив ратай, – живуть там чоловіки-розбійники 7, підрубають вони на мосту калинові жердини і потоплять тебе в Смородині-річці 8. Я недавно там був, три міхи солі собі закупив, а в кожному міху по сто пудів було. Почали тоді мене чоловіки затримувати, подорожніх грошей з мене вимагати, і мусив я їх грішми наділяти. Та грошей ставало в мене все менше, а прохачів

надходило все більше. Почав тоді я тих чоловіків відштовхувати та кулаком погрожувати і поклав їх на землю до тисячі 9.

Запросив ратая Вольга Святославович:

– Приставай ти до мене та до товаришів моїх.

Зразу ж ратай шовкові гужики повисмикував і кобилу від сохи вивільнив. Сіли всі на добрих коней та й поїхали. Та скоро спохопився ратай:

– Я залишив соху в борозні. Як би її із земельки висмикнути, з лемехів земельку витрусити й кинути соху за вербовий кущ?

Вирядив Вольга Святославич п'ять могутніх юнаків-дружинників, повернулися вони до тієї сохи кленової, за чепіги її крутять, а висмикнути із землі не можуть. Посилає Вольга Святославич уже десять своїх дружинників. І ці не змогли соху висмикнути. Мусив Вольга всю свою дружину послати. Закрутили всі гуртом соху за чепіги, але не в силі були із землі вирвати.

Тут і сам ратай на буланій кобилі під'їхав. Узявся він за соху однією рукою, висмикнув її із землі, витрусив грудки з лемешів і кинув соху за вербовий кущ 10.

Сіли вони знову на коней та й поїхали. З кобили ратаєвої хвіст стелиться, грива розвівається; іде вона ступою, а Вольжин кінь поруч підскакує, наддала кобила ходи – і Вольжин кінь відставати почав. Загукав тут Вольга, шапкою помабуючи:

– Зупинися, ратаю! Коли б твоя кобила конем була, я за такого коня п'ятсот карбованців дав би.

Відказав у відповідь ратай:

– Ну й нетямущий ти, Вольго Святославичу! Та я цю кобилку взяв ще лошам, п'ятсот карбованців заплативши. А коли б вона коником була, то цьому коневі ціни не можна було б скласти.

– Як же тебе, ратаю, звуть? – запитав Вольга Святославич.

– Слухай же, Вольго Святославичу! Як насію я жита, у скирти складу, з поля виволочу, вдома обмолочу, пива наварю і гостей напою, починають вони так мене вихваляти: «Ну й молодець ти, Микуло Селяниновичу!»

Приїхали вони до міста Курцовця 11, всюди почали ходити та роздивлятися. А дружинники на Микулу поглядають, примовляючи:

– Оце ж він три дні тому тут був та чоловіків бив!

А тутешні чоловіки збиралися та гадали, як би їм Микулу перепросити та вклонитися йому низько. Помітив це Вольга Святославич і каже:

– Он ти який, Микуло Селяниновичу! За силу твою велику наділяю тебе трьома містами із селянами. Залишайся тут моїм намісником, данину грошову одержуй 12.

(Українські биліни: Історико-літературне видання східнослов'янського епосу. Упорядкування, передмова, післяслово, примітки та обробка українських народних казок і легенд на билінні теми В. Шевчука; Малюнки Б. Михайлова. – К.: Веселка, 2003. – 247 с: іл.)

КИРИЛО КОЖУМ'ЯКА

Українська биліна

Колись був у Києві якийсь князь, і був коло Києва Змій, і кожного року посилали йому данину: давали або молодого парубка, або дівчину. Ото прийшла черга і до дочки самого князя. Нічого робить: коли давали городяни, треба і йому давать 3. Послав князь свою дочку в данину Змієві. А дочка та була така хороша, що й сказати не можна, то Змій її й полюбив. От до нього прилестилася та й питається раз у нього:

– Чи є, – каже, – такий на світі чоловік, щоб тебе подужав?

– Є, – каже Змій, – такий у Києві. Живе над Дніпром 4. Як затопить хату, то дим аж попід небесами стелиться; а як вийде на Дніпро мочить кожі (бо він кожум'яка), то не одну несе, а дванадцять разом, і як набрякнуть вони водою в Дніпрі, то я візьму та й учеплюсь за них: чи витягне-то він їх? А йому й байдуже: як поцупить, то й мене з ними трохи на берег не витягне. Отого тільки мені й страшно.

Княжна і взяла собі теє на думку й думає: як би їй вісточку додому подати і на волю до отця дістатись? А при ній не було ні душі, тільки один голубок 5. Вона згодувала його за щасливої години, ще як у Києві була. Думала-думала, а далі хап! – і написала до панотця:

«Отак і так, – каже. – У вас, – каже, – панотче, є у Києві чоловік на ймення Кирило, на прізвище Кожум'яка. Благайте ви його через старих людей, чи не захоче він зі Змієм побиться, чи не визволить мене, бідну, з неволі! Благайте його, пан-отченьку, й словами, й подарунками

(щоб не образивсь він на незвичайне яке слово). Я за нього й за вас буду довіку Богу молитись».

Написала так, прив'язала під крильцем голубові та й випустила у вікно. Голубок звився під небо та й прилетів додому, на подвір'я до князя. А діти саме бігали по надвір'ю та й побачили голубка.

– Татусю, татусю, – кажуть, – чи бач: голубок од сестриці прилетів!

Князь перше зрадив, а далі подумав-подумав та й засумував: «Се ж уже проклятий ірод б згубив, видно, мою дитину!»

А далі приманив до себе голубка, глядь – аж під крильцем карточка. Він – за карточку. Читає, аж дочка пише: так і так. Ото зараз призвав до себе всю старшину.

– Чи є такий чоловік, що прозивається Кирилом Кожум'якою?

– Є, князю. Живе над Дніпром.

– Як же б до нього приступить, щоб не образився та послухав?

Ото с'як-так порадилися та й послали до нього найстаріших людей. Приходять вони до його хати, одчинили помалу двері зі страхом та й злякались. Дивляться, аж сидить сам Кожум'яка долі, до них спиною, і мене руками дванадцять кож, тільки видно, як коливає отакою білою бородою – по пояс. От один з тих посланців: кахи!

Кожум'яка жахнувся, а дванадцять кож тільки трісь, трісь! Обернувся до них, а вони йому – в пояс:

– Отак і так, прислав до тебе князь із просьбою.

А він і не дивиться, і не слухає: розсердився, що через них дванадцять кож порвав.

Вони знову давай його просить, давай його благать, стали на коліна – шкода! Просили-просили та й пішли понуривши голову.

Що ж тут робитимеш? Сумує князь, сумує і вся старшина.

– Чи не послать нам іще молодших?

Послали молодших – нічого не вдіють і тії. Мовчить та сопе, наче не йому й кажуть. Так розібрало його за тії кожї.

Далі схаменувся князь і послав до нього малих дітей. Тії як прийшли, як почали просить, як стали навколїшки та як заплакали, то й сам Кожум'яка не витерпїв, заплакав та й каже:

– Ну, се ж уже для вас я роблю! Пішов до князя.

– Давайте, – каже, – мені дванадцять бочок смоли і дванадцять возів конопель!

Обмотався коноплями, обсмолився смолою добре, взяв булаву таку, що, може, в нїй пудів із десять буде, та й пішов до Змія.

А Змїй йому й каже:

– А що, Кириле, биться чи мириться прийшов?

– Де вже мириться! Биться з тобою, з іродом проклятим!

От і почали вони биться, аж земля гуде. Що розбіжиться Змїй та вхопить зубами Кирила, то так кусок смоли й вирве, що розбіжиться та вхопить, то так жмуток конопель і вирве. А Кирило його здоровенною булавою як улупить, то так і вжене в землю! А Змїй як огонь горить, так йому жарко, і поки збігає до Дніпра, щоб напиться та скочити у воду, щоб прохолодиться трохи, то Кожум'яка вже й обмотався коноплями й смолою обсмоливсь.

От вискакує з води проклятий ірод і що розженеться проти Кожум'яки, то він його булавою тільки: луп! Що розженеться, то він, знай, його булавою тільки: луп та луп, аж луна йде! Бились-бились, аж курить, аж іскри скачуть. Стук такий справили, мов у коваля в кузнї навесні, – як усякому треба лемеші для оранки, то й сам коваль б'є, й хлопці б'ють, а мїх тільки сичить, сопучи безперестанку, а іскри і з горна, й од залїза скачуть та шкварчать, кузня аж ходором ходить – чути ковальську роботу далеко по селу 8. Отаку стукотню підняв Кирило зі Змієм, бо мїцно й часто гатив булавою по голові. Як із горна свище огонь синьою трубою, так у того Змія свистїло полум'я із рота, із очей і з вух. Розігрїв його Кирило ще лучче, як коваль лемїш у горні: аж пирхає, аж захлинається, проклятий, а під ним земля тільки стогне. А тут у дзвони дзвонять, молебні правлять, а по горах народ стоїть як неживий, зціпивши руки: жде, що то буде! Коли

ж Зміюка – бубух! – аж земля затряслась! Народ, стоячи на горах, так і сплеснув руками:

– Слава тобі, Господи!

От Кирило, вбивши Змія, визволив князівну й оддав князеві. Князь уже не знав, як йому й дякувать, чим його й нагороджувать. Та вже з того часу й почало зватися те урочище, де він жив, Кожум'яками.

– А де ж Змія вбитого поділи?

— Еге! Кирило зробив трохи нерозумно: взяв його, спалив та й пустив по вітру попіл 10. То з того попелу й завелася уся тая погань: мошки, комарі, мухи. А якби він узяв та й закопав той попіл у землю, то нічого б сього не було на світі.

(Українські биліни: Історико-літературне видання східнослов'янського епосу. Упорядкування, передмова, післяслово, примітки та обробка українських народних казок і легенд на билінні теми В. Шевчука; Малюнки Б. Михайлова. – К.: Веселка, 2003. – 247 с: іл.)